

Genezen of behandelen?

**De invloed van de reclassering en de forensisch psychiater in het
strafproces van homoseksuele zedendelinquenten in de periode
1945-1965**

Masterscriptie Culturele Geschiedenis
Michiel van Herpen
0264687
Versie 3
Augustus 2017

Cure or treatment?

The influence of probation officers and forensic psychiatrists in criminal cases of homosexual sex offenders in the Netherlands (1945-1965)

The main question of this thesis is: To what extent could probation officers and forensic psychiatrists influence criminal cases of homosexual sex offenders from 1945 until 1965? I have conducted my research from the perspective of the probation and have looked at the forensic psychiatrist with regard to the cooperation process with the probation officers.

Subquestions in this thesis are: how did the expertise of forensic psychiatrists relate to the expertise of probation officers and how did they cooperate? And did social and cultural changes in de late 1950s affect the way forensic psychiatrists and probation officers regarded homosexual sex offenders? In this thesis I have used primary sources (18 client files from the probation archives and furthermore probation magazines) besides other complementary secondary sources.

My research led to the following conclusions. Firstly, I discovered that both the probation officers and the forensic psychiatrists had influence. The forensic psychiatrist seemed to have more influence in the pre-trial stage when the mental state of the client was assessed. In the post-trial stage the probation officer had more influence (for example during supervision of the client). The forensic psychiatrist was regarded as the person with the most authority, he was always consulted in sexual offence cases. The difference in authority between both experts influenced their cooperation as well. Their communication was faulty and the probation officer often felt inferior. Although their cooperation was difficult they needed each other in their work: the forensic psychiatrist was necessary for diagnosing a client and the probation officer was needed to clarify the personal situation of the client and in the resocialization process. My last subquestion is meant to establish whether social and cultural changes affected the way the experts regarded homosexual sex offenders. I came to the conclusion that important social and cultural changes such as the sexual revolution, individualization, secularization en democratization processes led to a more liberal view towards homosexuals. It is likely that probation officers and forensic psychiatrists developed a more liberal view as other persons with a high status in society, such as priests, doctors and psychiatrists were affected as well. Further research in the archives of criminal courts is recommended in order to obtain more information on the influence and the role of the probation officer in the courtroom.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Seksualiteit en de veranderende visie op homoseksualiteit	20
Hoofdstuk 2: De geschiedenis van de forensische psychiatrie	31
Hoofdstuk 3: De geschiedenis van de reclassering (1823-1970)	40
Hoofdstuk 4: Onderzoek reclasseringsarchieven en het werk van de getuigen-deskundigen.....	48
Hoofdstuk 4: Conclusie	72
Bijlagen	76
Bibliografie.....	87

Inleiding

Zowel in het verleden als in het heden zorgen zedendelicten, in vergelijking met andere strafbare feiten, voor de meeste maatschappelijke ophef en discussie. Zedendelicten roepen vanuit de meeste emotionele reacties op. Onder zedendelicten wordt ontucht met kinderen, incest, of andere vormen van seksuele criminaliteit verstaan. De media spelen gretig in op de maatschappelijke onrust die zedendelinquenten veroorzaken. Een genuanceerde of afwijkende mening is vaak moeilijk te vinden. Er zijn voldoende recente voorbeelden te vinden van zedenzaken die hevige commotie teweeg brachten; zoals de zaak rond Robert M., die in een aantal Amsterdamse kinderdagverblijven tientallen kinderen bleek te hebben misbruikt (en in 2013 werd veroordeeld tot 19 jaar gevangenisstraf en tbs met dwangverpleging) en de zaak rondom zwemleraar Benno L. Zijn voorwaardelijke invrijheidsstelling leidde in 2014 tot enorme protesten in Leiden waar de ontuchtpleger zou gaan wonen. De bevolking wenste geen pedoseksueel in de nabijheid van haar kinderen.¹

Naast de grote verontwaardiging en afkeuring over zedendelinquenten bestaat er in onze maatschappij ook nog steeds verdeeldheid over hoe we deze “aparte daders” moeten bestraffen en resocialiseren. Het merendeel van de samenleving heeft een zeer negatief beeld van de zedendelinquent en is voorstander van het opleggen van fikse gevangenisstraffen. Het werk van Reclassering Nederland, die onder andere verantwoordelijk is voor de begeleiding en resocialisering van zedendelinquenten in de maatschappij, ligt - vanwege de gevoeligheid van zedenzaken - voortdurend onder een vergrootglas.

In deze scriptie richt ik mij op homoseksuele zedendelinquentie. De opvattingen over homoseksuele zedendelinquentie en de maatschappelijke visie en reactie hierover kunnen sterk aan verandering onderhevig zijn. Zo werd homoseksualiteit in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw nog als afwijkend beschouwd.

Zowel in het heden als verleden zijn homoseksuele zedenzaken precaire zaken, waarin discretie en professionaliteit van de betrokken deskundigen in het strafproces (en na het strafproces) geboden is. Naast de rol van de rechter, de officier van justitie en de strafpleiters is die van de getuigen-deskundige van essentieel belang voor de duiding van de persoonlijkheid en het gedrag van de verdachte van een homoseksueel zedendelict. De getuige-deskundige adviseert

¹ Hoge Raad doet uitspraak over Robert M., *de Volkskrant*, 15 september 2014.

vanuit zijn of haar expertise de rechtbank over de strafmaat en ook op welke wijze - indien de verdachte schuldig wordt bevonden - recidive moet worden voorkomen.

In dit onderzoek zal ik mij gaan richten op zowel de voorlichtings- als begeleidingsrol van de getuigen-deskundigen, te weten de reclasseringsambtenaar en de forensisch psychiater, in het strafproces van homoseksuele zedenzaken. Ik wil te weten komen wat de rol was van de getuigen-deskundigen in hun voorlichtings- en begeleidingsrol in het strafproces.

Ik heb ervoor gekozen om mijn onderzoek niet te beperken tot enkel de voorlichtingsrol van de reclassering en heb eveneens gekeken naar de toezichtsrol van de reclassering (begeleiding van de reclassering na het opleggen van een reclasseringstoezicht door de rechter). De belangrijkste reden hiervoor is dat mijn archiefonderzoek niet voldoende informatie ten aanzien van de voorlichtingsrol van de reclassering heeft opgeleverd, waardoor ik genoodzaakt werd om de informatie ten aanzien van de toezichtsrol van de reclassering eveneens te gebruiken voor mijn onderzoek. Mijn conclusies zullen derhalve ook worden gebaseerd op de voorlichtings- alsook op de begeleidingsfase van de reclassering na het vonnis.

De onderzoeksvraag die ik tracht te beantwoorden is: hoe invloedrijk waren getuigen-deskundigen (zowel reclasseringsambtenaren als forensische psychiaters) in rechtszaken van homoseksuele zedenmisdriven gedurende de periode 1945-1965? Met invloedrijk bedoel ik: op welke wijze konden zij de rechtsgang op basis van hun expertise beïnvloeden? Het onderzoek zal ik vanuit het perspectief van de reclassering uitvoeren en dus minder vanuit forensisch psychiatrisch perspectief. Ik zal onder andere gebruik maken van reclasseringsdossiers uit het reclasseringsarchief, omdat deze een ander perspectief kunnen bieden. Ik kijk alleen naar psychiaters waar het gaat om samenwerking tussen laatstgenoemde experts en de reclasseringsambtenaren.

Een deelvraag in dit onderzoek is: hoe verhiel zich de expertise van de forensische psychiaters met de expertise van reclasseringsambtenaren en hoe zag hun samenwerking er uit? Op grond van secundaire literatuur laat ik zien dat het discours met betrekking tot homoseksuele zedendelinquenten beïnvloed is door maatschappelijke en culturele veranderingen die in de jaren vijftig en (voornamelijk de late jaren) zestig plaatvonden. Ik zal onderzoeken of dit tevens invloed had op de visie ten aanzien van homoseksualiteit bij de getuigen-deskundigen en in het werk met homoseksuele zedendelinquenten gedurende de periode 1945-1965.

Methodologie

In mijn onderzoek maak ik gebruik van primair en secundair bronnenmateriaal. Ik heb 18 dossiers (uit de jaren veertig, vijftig en zestig van de vorige eeuw) uit het reclasseringsarchief te 's-Hertogenbosch bestudeerd. Door middel van archiefonderzoek beoogde ik meer kennis te vergaren over de voorlichting van reclasseringsambtenaren, hun samenwerking met de pro Justitia-rapporteurs en de positie van de reclasseringsambtenaar in strafzaken van zedendelinquenten. Tevens hoopte ik meer informatie te vinden over de begeleiding van zedendelinquenten na een veroordeling en tijdens een reclasseringstoezicht. Ik heb enkel dossiers uitgekozen waarbij het ging om zedendelinquenten. Ik heb 18 cliëntendossiers gevonden uit de jaren veertig (zeven dossiers), vijftig (negen dossiers) en zestig (twee dossiers) van de vorige eeuw. Er waren niet meer dan deze 18 cliëntendossiers vindbaar (die tevens zedenzaken behelsden en de in de door mij gekozen onderzoeksperiode vielen). Zes dossiers betreffen heteroseksuele delicten (waarvan in één zaak er ook mannelijke slachtoffers waren). De heteroseksuele delicten bevatten overigens twee openbare schennis zaken. Aangezien de dossiers met overige (heteroseksuele) zedenzaken ook nuttige informatie hebben verschaft ten aanzien van mijn onderzoeksvraag, heb ik ervoor gekozen deze dossiers tevens te betrekken in mijn onderzoek.

In de dossiers heb ik de voorlichtingsrapporten (waarin de reclasseerder de persoonlijke omstandigheden van de delinquent in kaart brengt en de reclasseringsmogelijkheden noemt) en - indien deze in het dossier bijgesloten waren - pro Justitia-rapporten (waarin mogelijke psychische problematiek wordt gediagnosticeerd en de mate van toerekeningsvatbaarheid wordt bepaald) geanalyseerd, alsmede toezichtsnotities van de reclassering en (indien aanwezig) correspondentie. Hierbij plaats ik de kanttekening dat het archiefonderzoek voor dit onderzoek in beperkte mate relevante informatie heeft opgeleverd, omdat de inhoud van de dossiers in sommige gevallen niet altijd relevant was voor mijn onderzoek.

Daarnaast heb ik relevante en nuttige informatie aangetroffen in het tijdschrift *Maandblad voor berechting en reclassering* (opgericht in 1922), dat ook een van mijn hoofdbronnen is in mijn onderzoek. Ik heb hierin met name nuttige informatie aangetroffen met betrekking tot de professionaliteit van de getuigen-deskundigen, hun samenwerking en hoe er in het algemeen (in de onderzochte tijdspanne) werd geoordeeld over de meerwaarde van getuigen-deskundigen in het strafproces.

Ik heb mij met name gericht op de wijze waarop er geschreven werd over zedenmisdrijven, welk strafadvies werd geadviseerd en of dit strafadvies vervolgens werd opgelegd. Op basis van deze literatuur zal ik onderzoeken hoe invloedrijk de getuigen-deskundigen waren alsook of en op welke manier zij de rechtsgang met hun specifieke expertise konden beïnvloeden. Daarnaast zal ik onderzoeken hoe de expertise van de reclasseringsambtenaar zich verhield tot de expertise van de forensisch-psiater. Tenslotte kijk ik naar de maatschappelijke visie op de homoseksualiteit.

Historiografisch kader

De schaduw van het repressieve verleden ten aanzien van homoseksueel gedrag is deels terug te zien in de reclasseringsdossiers en de secundaire literatuur die ik heb onderzocht. De eeuwenlange afkeuring en vervolging van dit afwijkend gevonden gedrag laat duidelijk zijn sporen na in de bejegening van homoseksuele zedendelinquenten in met name de onderzoeksperiode 1945-1965. Teneinde de visie op homoseksualiteit, en daarmee ook de behandeling en begeleiding van veroordeelde homoseksuele zedendelinquenten, beter te kunnen duiden is het nodig om stil te staan bij de visie op homoseksualiteit in het verleden.

Een aantal belangrijke werken ten aanzien van de geschiedenis van homoseksualiteit, het maatschappelijke debat over homoseksualiteit en de veranderende zienswijze op homoseksualiteit in het algemeen zijn in mijn onderzoek waardevol gebleken. Het werk *Jonkheer mr. Jacob Anton Schorer, een biografie van seksualiteit 1866-1957* van Theo van der Meer is naast een levensverhaal een weergave van de sociale geschiedenis van homoseksualiteit voor de Tweede Wereldoorlog. Jonkheer mr. Jacob Anton Schorer richtte in 1912 de eerste Nederlandse homorechtenorganisatie op en probeerde een rechtvaardige behandeling van homoseksuelen af te dwingen.

Het artikel 'The Netherlands: Depoliticization of Homosexuality and Homosexualization of Politics' uit 2011 van socioloog Gert Hekma laat zien hoe de homoseksuele emancipatie is beïnvloed door de overheid en veranderende culturele, religieuze en sociale attitudes. Het artikel bestrijkt de hele twintigste eeuw en laat het proces zien van normalisering en acceptatie van homoseksualiteit in de Nederlandse maatschappij. Hekma concludeert dat er een parallele ontwikkeling is. Enerzijds is homoseksueel activisme gederadicaliseerd onder invloed van een verantwoordelijk politiek systeem. Anderzijds nemen genderissues en homoseksualiteit steeds

meer een centrale plaats in het politiek en in de nationale identiteit. Hekma baseert zich vooral op studies over homoseksuele emancipatie van Nederlandse collegae, zoals de socioloog Jan Willem Duyvendak, historicus en socioloog Harry Oosterhuis, alsook op zijn eigen studies.

De studie *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland*, eveneens van Gert Hekma, behelst de behandeling van homoseksuelen door medici en de vervolging van hen door politie en justitie. Het gaat om de wetenschappelijke discussie die vooral door medici werd gevoerd waarin geleidelijk het beeld van de homoseksueel wordt opgebouwd. Bovendien wordt een overzicht gegeven van de Europese discussie over mannelijke homoseksualiteit vanaf het midden van de achttiende tot het begin van de twintigste eeuw. In deze studie heeft Hekma gespecialiseerde bibliografieën, zoals die van Jhr. Mr. J.A. Schorer (bibliografie voor de Nederlandse literatuur op het gebied van homoseksualiteit uit de periode rond de eeuwwisseling), geraadpleegd evenals Nederlandse medische tijdschriften. Verder is zijn onderzoek gebaseerd op onderzoek in Nederlandse rechtbankarchieven en in archieven van psychiatrische instellingen.

Het proefschrift *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid met de nadruk op repressie van homoseksualiteit* van Pieter Koenders schetst een beeld van de invloed van pressiegroepen op het beleid van de Nederlandse overheid op het gebied van openbare zedelijkheid. Extra aandacht wordt besteed aan de onderdrukking van homoseksualiteit. Het proefschrift bestrijkt de periode 1900-1958. Dit waren de jaren van opkomst en bestendiging van de Nederlandse homoseksuele emancipatiebeweging. Koenders heeft zijn studie voornamelijk gebaseerd op onderzoek in archieven van landelijke en lokale overheden, zoals verschillende ministeries en politiekorpsen en overige archieven zoals het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie.

In het proefschrift *Homoseksualiteit in katholiek Nederland* van historicus en socioloog analyseert Harry Oosterhuis 166 dossiers (uit de jaren 1958-1965) van het Pastoraal Bureau, een katholieke hulpverleningsinstelling voor homoseksuelen. Hieruit komt naar voren dat de katholieke hulpverlening in de jaren zestig van de vorige eeuw een wezenlijk aandeel heeft gehad in de integratie van homoseksuelen in de Nederlandse samenleving. Het thema van theoloog en

socioloog David J. Bos in zijn artikel ‘Een typisch menselijk verschijnsel’² gaat over de verandering in de medisch-psychologische conceptie van homoseksualiteit in Nederland gedurende de jaren 1948-1963. Hij beargumenteert dat het hedendaagse discours van homoseksualiteit zich van vroegere discourses onderscheidt doordat de aandacht zich meer richt op de ‘persoonlijkheid’, het personage van de homoseksueel dan op bepaalde seksuele handelingen of praktijken. Volgens Bos heeft deze verschuiving van nadruk op ‘de daad’ naar het ‘personage’ zich geleidelijk voltrokken door de beperkingen van de verzuilde Nederlandse samenleving. Naast belangrijke secundaire literatuur van Foucault en Weeks baseert Bos zich voornamelijk op de twee uitgaven (namelijk uit 1948 en 1963) van F.J. Tolsma’s veelgelezen *Homoseksualiteit en homo-erotiek*.

Tenslotte behandelt sociologe Saskia Keuzenkamp in haar uitvoerige studie *Steeds gewoner, nooit gewoon* de acceptatie van homoseksuelen in Nederland onder verschillende maatschappelijke groepen. Keuzenkamp concludeert dat de houding van de Nederlandse bevolking ten aanzien van homoseksualiteit overwegend positief is en dat de acceptatie van homoseksualiteit nog steeds groeit. Verder concludeert zij dat mensen met een lager onderwijsniveau en leden van etnische en religieuze minderheden hebben over het algemeen een negatieve houding ten aanzien van homoseksualiteit. De studie is gebaseerd op literatuurstudies en interviews onder de Nederlandse bevolking en homoseksuelen. Het onderzoek is met name gericht op de jaren na 1970, maar ook de maatschappelijke visie op homoseksualiteit in de jaren veertig tot zestig wordt behandeld.

Decriminalisatie en strafbaarstelling van homoseksueel gedrag

We zien dat tot aan de negentiende eeuw homoseksualiteit als een aandoening werd beschouwd. Homoseksueel gedrag was een zonde, er werd gezwegen over dit afwijkend gedrag met de hoop dat mensen dit gedrag niet zouden vertonen. Lange tijd werd ‘sodomie’ (pas aan het einde van de negentiende eeuw werd ‘homoseksualiteit’ als begrip gebruikt) zelfs zwaar vervolgd. Tussen 1730 en 1811 werden in Nederland ongeveer tweehonderd mannen wegens sodomie ter dood veroordeeld (het betrof anaal contact - ook tussen man en vrouw - en bestialiteit). Cruciaal hierbij

² David J. Bos, ‘Een typisch menselijk verschijnsel’: Homoseksualiteit herzien 1948-1963’, *Tijdschrift voor Psychologie en Maatschappij* 68 (1994) 18, 192-209.

was dat ejaculatie in het lichaam had plaatsgevonden.³ Andere bewezen seksuele handelingen tussen mannen leidden veelvuldig tot jarenlange eenzame opsluiting.⁴ Het discours ten aanzien van homoseksualiteit richtte zich destijds op de seksuele handelingen van de homoseksueel, niet op de persoonlijkheid. Foucault stelt in zijn werk *Histoire de la sexualité. La volonté de savoir* (1976) dat het discours ten aanzien van homoseksualiteit zich destijds richtte op seksuele handelingen van de homoseksueel en dat het hedendaags discours zich meer richt op de ‘persoonlijkheid’ van de homoseksueel.⁵

Door de invoering van de Franse Code Pénal in 1811 werd homoseksueel gedrag in Nederland gedecriminaliseerd (de Code Pénal kende geen specifieke antihomoseksuele bepalingen).⁶ In de negentiende eeuw is wel nog getracht om antihomoseksuele strafbepalingen opnieuw in te voeren, maar de wetgever zag hier uiteindelijk van af, omdat men de onrust vreesde die het straffen van mannen in gezinnen teweeg zou brengen.⁷

Het feit dat vanaf 1811 homoseksualiteit gedecriminaliseerd was, betekent niet dat homoseksueel gedrag een geaccepteerd verschijnsel werd. In plaats van een repressieve politiek tegen sodomie werden er maatregelen ingevoerd tot sociale preventie van homoseksuele gedragingen en uitingen.⁸ Homoseksualiteit kon tot uitstoting uit de eigen gemeenschap leiden, tot verlies van werk en bezit en homoseksuelen konden worden mishandeld.⁹ Dat homoseksualiteit nog immer als afwijkend werd beschouwd, blijkt ook uit het feit dat aan het einde van de negentiende eeuw homoseksuele gedragingen als symptomen van een ziekte werden beschouwd en genezing via een medische behandeling werd gepropageerd.¹⁰

Daar in onderhavig onderzoek homoseksuele zedendelicten centraal staan is het nodig om de strafrechtelijke beoordeling van deze delicten onder de loep te nemen. Een volledig verbod op homoseksualiteit is overwogen, maar dit werd nimmer realiteit daar de nadelen van een dergelijk verbod nooit opwogen tegen de (zedelijke) voordelen. De houding van de overheid ten aanzien

³ T. van der Meer, *Jonkheer mr. Jacob Anton Schorer. Een biografie van homoseksualiteit* (Amsterdam 2007) 22.

⁴ *Ibidem*, 22.

⁵ David J. Bos, ‘Een typisch menselijk verschijnsel’: Homoseksualiteit herzien 1948-1963’, *Tijdschrift voor Psychologie en Maatschappij* 68 (1994) 18, 192-209, aldaar 196.

⁶ Van der Meer, *Jonkheer mr. Jacob Anton Schorer*, 21.

⁷ *Ibidem*.

⁸ G. Hekma, *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland* (Den Haag 1987) 221.

⁹ Hekma, *Homoseksualiteit, een medische reputatie*, 24.

¹⁰ N. Sullivan, *A Critical Introduction to Queer Theory* (Edinburgh 2003) 7; H. Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland 1866-1957* (Amsterdam 1992) 21.

van homoseksualiteit was niet erg principieel.¹¹ Al bij de beraadslagingen van het in 1886 in werking getreden Wetboek van Strafrecht bleek dat de overheid enkel om pragmatische redenen geen aparte strafbepalingen tegen homoseksualiteit in de wet opnam.¹² Voor een strafbepaling maakte de overheid ten eerste een afweging van het werk om de wet te handhaven, van de kosten, van het gevaar slapende honden wakker te maken waardoor het aantal delicten kan toenemen, de aantasting van het privédoel van de burger en tenslotte de moeilijkheid om het bewijs te leveren in relatie tot de risico's dat burgers onschuldig worden veroordeeld of dat veel vrijspraken het ontzag voor de wet aantasten. Indien het resultaat van deze afweging twijfelachtig was, dan kon men het beste de bestaande toestand handhaven.¹³ Alhoewel de overheid homoseksualiteit als een inbreuk op de rechtsorde beschouwde werd er op grond van de vijf voornoemde overwegingen geen aparte strafbepaling ingevoerd tegen seksuele contacten tussen personen van hetzelfde geslacht. In 1911 kwam hier verandering in: mede door de toegenomen bezorgdheid over het zedenverval werden er nieuwe en strengere zedenwetten ingevoerd.¹⁴

De strafbaarstelling van homoseksuele handelingen werden in mijn onderzoeksperiode in artikel 247 en 248bis Wetboek van Strafrecht uiteengezet. Er was geen sprake van een strafbepaling ten aanzien van homoseksuele contacten tussen volwassenen. Artikel 247 behelsde de strafbaarstelling van het plegen van ontuchtelijke handelingen met meisjes en jongens onder de zestien jaar. Artikel 248bis was oorspronkelijk bedoeld om de verleiding van personen tussen de zestien en eenentwintig jaar en prostitutiebezoek van minderjarigen tegen te gaan. Het artikel luidde als volgt: 'De meerderjarige die met een minderjarige van hetzelfde geslacht ontucht pleegt, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren'.¹⁵ Dit artikel werd vervolgens in 1911 gewijzigd tot een antihomoseksuele bepaling die een nieuwe leeftijdsgrens introduceerde. Heteroseksuele seks bleef strafbaar tot zestien jaar, echter voor homoseksuele seks lag de leeftijdsgrens vijf jaar hoger.¹⁶

¹¹ P. Koenders, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid met de nadruk op repressie van homoseksualiteit* (Amsterdam 1996) 823.

¹² Koenders, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie*, 823.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, 824.

¹⁵ A. Tijsseling, *Schuldige seks. Homoseksuele zedendelicten rondom de Duitse bezettingstijd* (Leiden 2009) 41.

¹⁶ Tijsseling, *Schuldige seks*, 40.

Artikel 248bis werd aangenomen onder de katholieke minister van Justitie E.R.H. Regout, die vanuit zijn confessionele achtergrond een strenger zedenbeleid propageerde.¹⁷ De aanname van artikel 248bis was bepaald geen sinecure en had nogal wat voeten in de aarde. Over het artikel werd zelfs drie dagen gedebatteerd. De Kamer leverde forse kritiek op Regouts wetsvoorstel. Zo vond onder andere Tweede Kamerlid van de SDAP Pieter Jelles Troelstra dat artikel 248bis een ‘verleidingsartikel’ zou moeten blijven. Het zou om situaties moeten gaan ‘waarin minderjarigen tot heteroseksuele of homoseksuele ontucht waren verleid door giften of beloften van geld of goed’.¹⁸ Het artikel werd tevens bekritiseerd omdat er geen rekening werd gehouden met de mogelijkheid dat er sprake kon zijn van wederzijdse instemming.¹⁹ Daarnaast had de Tweede Kamer bezwaren tegen de automatische schuldigheid van meerderjarigen in homoseksuele ontuchtzaken en vreesde men dat dit artikel tot chantage (door minderjarige chanteurs) van homoseksuelen zou leiden.²⁰ Ondanks de protesten in de Tweede Kamer werd het artikel aangenomen. In 1971 werd het wetsontwerp voor afschaffing van het artikel 248bis door de Kamer aangenomen. Zestig jaar na de invoering was de meerderheid van de volksvertegenwoordigers overtuigd dat homoseksuele gevoelens niet door verleiding konden ontstaan.²¹

Verdieping historiografisch kader

De laatste jaren zijn er twee Nederlandse studies uitgebracht die het historiografisch kader ten aanzien van zedendelinquentie verder hebben verdiept. Historica Anna Tijsseling onderzoekt in *Schuldige seks* de behandeling van homoseksualiteit in Nederland van 1911 tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog. Zij concludeert dat het Duitse antihomoseksuele beleid niet tot een intensivering van strafvervolgingen van homoseksuele zedendelinquenten leidde. Tijsseling baseert zich in haar onderzoek onder meer op bronnen uit het politiearchief en het rechtbankarchief van het arrondissement Den Haag, omdat de Duitse bezetting hier prangend aanwezig was en Den Haag een levendige homoseksuele subcultuur kende. Interessant is dat zij in haar onderzoek aangeeft dat er een verschil in benadering bestond in de behandeling en

¹⁷ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 19.

¹⁸ Tijsseling, *Schuldige Seks*, 41.

¹⁹ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 20.

²⁰ Tijsseling, *Schuldige Seks*, 41.

²¹ *Ibidem*, 44.

begeleiding van homoseksuele zedendelinquenten ten opzichte van die van heteroseksuele zedendelinquenten.²² Getuigen-deskundigen - zowel psychiaters als reclasseringsambtenaren - verklaarden het seksueel criminele gedrag in het geval van heteroseksuele zaken vanuit omgevingsfactoren, terwijl zij bij homoseksuele zedenzaken meer aandacht besteedden aan de psychische factoren. Voorts benadrukt Tijsseling dat reclasseringsbeambten en psychiaters uiteenlopende analyses uitbrachten over het ontstaan van homoseksueel gedrag en de oplossing ervan.

Dit werkte een ‘diffuus homoseksualiteitsbegrip’ in de hand, aldus Tijsseling. Dit houdt in dat in de rapporten van de getuigen-deskundigen verschillende ideeën over homoseksualiteit ‘als geboren afwijking en aangeleerd gedrag’ bevatten.²³ In haar onderzoek ziet Tijsseling ook mogelijkheden voor vervolgonderzoek in (onder andere) de reclasseringsarchieven om op deze wijze meer inzicht te kunnen krijgen in de behandeling en begeleiding van (homoseksuele) zedendelinquenten door de reclassering.

Naast de studie van Tijsseling heeft de studie *Therapeutische castratie en andere psychiatrische behandelingen van zedendelinquenten 1920-1970* van Joost Vijselaar het historiografisch kader ten aanzien van zedendelinquentie verder verdiept. Vijselaar onderzoekt hoe in Nederland tussen 1920-1970 plegers van seksueel misbruik van minderjarigen (en breder zedendelinquentie) beoordeeld en behandeld werden in de (forensische) psychiatrie. De nadruk van het onderzoek ligt op het gebruik van castratie en andere therapieën bij seksueel delinquenten.

Vijselaar komt tot de conclusie dat er meerdere verklaringen zijn voor het verdwijnen van chirurgische castratie van zedendelinquenten aan het einde van de jaren zestig van de vorige eeuw in Nederland. Onder andere noemt hij de afname van het aantal veroordelingen van zedendelinquenten onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen, waardoor er een meer tolerante visie ontstond ten aanzien van homoseksualiteit. Ook noemt hij de ontwikkelingen in de psychiatrie als verklaring: psychiaters zagen alternatieve manieren om stoornissen van zedendelinquenten te behandelen, zoals psychotherapie en het gebruik van medicijnen om driften te beïnvloeden.²⁴

²² Ibidem, 120.

²³ Ibidem, 118.

²⁴ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 228.

De verschillen in benadering met betrekking tot behandeling en begeleiding van homoseksuele zedendelinquenten door psychiaters en reclasseringsbeambten, alsook hun verschillende werkwijzen, zijn mijns inziens interessante bevindingen die aansporen tot nader onderzoek van heteroseksuele en homoseksuele zedendelinquenten. In hoofdstuk 4 en in de bijlage zal ik de resultaten van mijn archiefonderzoek bespreken. Voorts zal ik in hoofdstuk 4 nader stilstaan bij de (veranderende) visie van de jaren zestig van de vorige eeuw op homoseksueel gedrag, het strafproces van zedendelinquenten in het algemeen en de verhouding tussen de getuigen-deskundigen.

Met name de werkwijze van de reclassering en forensische psychiaters vlak na de Tweede Wereldoorlog tot en met 1965 is onderbelicht gebleven in historische onderzoeken. Er zijn legio werken over de geschiedenis en de ontwikkeling van de reclassering, onder andere van de hand van Van Bemmelen, J.P. Heinrich, A. Drenth en F. de Haan. Het proefschrift van Jacob Maarten van Bemmelen uit 1923 behandelt de geschiedenis van het Nederlands Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen (1823-1923). Dit genootschap was de voorloper van de reclassering zoals we die nu kennen. Dit werk is met name een overzichtsgeschiedenis in verband met haar honderd jarig bestaan in 1923. Van Bemmelen baseert zijn werk op autobiografieën van de oprichters van het Genootschap: Willem Hendrik Suringar, Leonardus Nierstrasz en Willem Hendrik Warnsink, en op institutionele documentatie (zoals jaarverslagen, rapporten, correspondentie en reglementen).

Het werk *Particuliere reclassering en overheid in Nederland sinds 1823* van J.P. Heinrich is een overzichtsgeschiedenis van de reclassering, waarin de evolutie van een negentiende-eeuwse charitatieve instelling tot een door de overheid gesubsidieerde professionele instelling tot in detail wordt uiteengezet. Heinrich heeft met name gebruik gemaakt van primaire bronnen zoals jaarverslagen en correspondentie (tussen overheidsorganen en reclasseringsbesturen) uit het reclasseringsarchief. Het werk van Drenth en De Haan getiteld *The Rise of Caring Power* behandelt de rol van vrouwen in de ontwikkeling van zorgende macht. In hoofdstuk 5 schetsen de auteurs de invloed van de negentiende-eeuwse Engelse gevangenhervormer Elisabeth Fry op de oprichting van het Nederlands Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen. Fry had in Engeland in 1816 'the Society for the Reformation of Prison Discipline and the Reformation of

Juvenile Offenders' opgericht en haar ideeën werden in Nederland gepubliceerd. Drenth en De Haan gebruiken net als Heinrich en Van Bemmelen institutionele documentatie zoals jaarverslagen, correspondentie en regelementen, maar ook memoires van Elisabeth Fry en verslagen uit verschillende gevangenissen in Nederland. Inzichten ten aanzien van de rol en werkwijze van de reclassering in de omgang met homoseksuele zedendelinquenten in de periode 1945-1965 zijn echter nog niet voorhanden. Naast het feit dat de hierboven genoemde werken niet specifiek de periode 1945-1965 bestuderen, behelzen deze onderzoeken geen specifieke informatie over de rol van de getuigen-deskundigen in homoseksuele zedenzaken. Dit onderzoek kan deze lacune opvullen.

Theoretisch kader: expertise

Aangezien de focus van dit onderzoek uitgaat naar getuigen-deskundigen, die vanuit hun expertise betrokken waren bij homoseksuele zedenzaken, is het eveneens van belang om stil te staan bij het concept 'expertise'. De definiëring van expertise met betrekking tot de beide getuigen-deskundigen in mijn onderzoek zal in hoofdstuk 4 behandeld worden.

Alvorens ik inga op de historische ontwikkeling van de expert wil ik stilstaan bij twee historici die naar mijn mening ideeën/concepten hebben voortgebracht die van belang zijn om goed te kunnen begrijpen op welke wijzen expertise gevormd wordt. Om te beginnen is er de Noorse historicus Svein Atle Skålevåg, die een artikel heeft geschreven over de forensische psychiatrie en in het bijzonder over het gebruik van expertise over de geest (en het lichaam) in de rechtszaal. In zijn artikel betoogt hij dat er twee theoretische benaderingen zijn die verklaren waarom wetenschappers claimen dat ze expertise hebben in een ander specifiek gebied dan hun eigen wetenschappelijk gebied. De eerste benadering noemt hij 'de historische sociologie van beroepen'²⁵ en houdt in dat experts autoriteit willen hebben om zodoende macht en invloed te verwerven. De tweede theoretische benadering is gelieerd aan het werk van Foucault (en met name aan zijn discoursanalyse), namelijk dat het juridisch-medische discours macht uitoefent door normaliteit te kunnen definiëren. In deze laatste benadering werken de juridische professie

²⁵ S. Skålevåg, 'The Matter of Forensic Psychiatry: A Historical Enquiry', *Medical History* 50 (2006) 1, 49-68, aldaar 51.

en de medische professie samen en zijn zij geen tegenstanders van elkaar.²⁶ Skålevåg is van mening dat beide benaderingen complementair aan elkaar zijn. Hij schrijft dat experts ernaar streven om hun belangen te doen gelden, en dat ze streven naar een gemeenschappelijk discours met betrekking tot het medisch-juridische apparaat.²⁷

Het medisch-juridische apparaat bestond uit zowel juridische als medische experts die beslisten of mensen en/of criminelen krankzinnig waren. Het definiëren van krankzinnig gedrag en het verband met biologische en psychologische factoren door het medische-juridische apparaat, leidde ertoe dat de psychiater als getuige-deskundige in de negentiende-eeuwse rechtszaal meer invloed verwierf.²⁸ De analyse van Skålevåg is belangrijk voor mijn onderzoek, aangezien zijn betoog laat zien dat experts zowel ‘strijden’ om invloed, maar tegelijkertijd ook met elkaar samenwerken. In mijn scriptie zal duidelijk worden dat vooral het samenwerken in de onderzochte tijdspanne voor verbetering vatbaar was.

Willemijn Ruberg, cultuurhistorica, hekelt de benadering dat de opkomst van de expert tot voor kort door historici enkel gelieerd werd aan de opkomst van nieuwe technologieën. Deze benadering is volgens Ruberg beperkt, aangezien de rol van kennis door leken en de acceptatie van kennis door het brede publiek niet door wetenschappers werd erkend. Ruberg betoogt dat het concept van de expert sociaal geconstrueerd is, dus aan verandering onderhevig is en geen vaststaand concept is.²⁹ Volgens Ruberg ‘reizen’ concepten over wetenschappelijke kennis van mens naar mens, van land naar land en van continent naar continent. Bovendien geeft zij aan dat academische disciplines elkaar ook kruisbestuiven en dat hiermee de disciplines ook veranderen.³⁰ Via het concept van ‘travelling knowledge’ heeft medische kennis ook de rechtszaal bereikt en werd het geamendeerd naar de juridische context.³¹ Volgens Ruberg is de rechtszaal een ‘contact zone’ met zijn eigen gedragsregels en veranderen deze gedragsregels wanneer de wet of de medische expertise verandert, of wanneer andere culturele opvattingen het strafproces beïnvloeden.³² In mijn scriptie zal ook duidelijk worden dat veranderende

²⁶ W. Ruberg, ‘Travelling knowledge and Forensic Medicine: Infanticide, Body and Mind in the Netherlands, 1811-1911’, *Medical History* 57 (2013) 3, 359-376, aldaar 362.

²⁷ Skålevåg, ‘The Matter of Forensic Psychiatry’, 51.

²⁸ *Ibidem*, 50-51.

²⁹ Ruberg, ‘Travelling knowledge’, 361.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, 362.

³² *Ibidem*.

maatschappelijke opvattingen over seksualiteit van invloed zijn op de inzichten van de getuigen-deskundigen.

Het concept van ‘expert’ heeft reeds een lange historie. Tussen de zestiende tot aan de achttiende eeuw ontstond voor het eerst het concept van ‘expert’ in de rechtszaal.³³ Deze vroegmoderne experts werden niet ondersteund door moderne instituties zoals moderne universiteiten, professionele organisaties of overheden. Dit betekende dat de status van expert volledig afhankelijk was van de bereidheid van het publiek om de competenties van de betreffende expert als geloofwaardig te vertrouwen.³⁴ De vroegmoderne experts vormden geen aparte groep of klasse in de maatschappij. Er waren ook experts actief die niet verbonden waren aan de academische wereld. Zij bezaten deels geleerde kennis en deels praktijkervaringen en zij ontwikkelden zich tegelijkertijd met de nieuwe bureaucratieën van de staat.³⁵ Deze vroegmoderne experts reageerden op de vraag van hun publiek en konden hierdoor – voor een groot deel - hun eigen velden van expertise creëren.

Door de expansie van overheidsinterventies in het maatschappelijk leven veranderden de voorwaarden waarin deze traditionele experts adviseerden. Tussen 1860 en 1960 werd expertise steeds meer geïnstitutionaliseerd. Daarnaast transformeerde de wetenschap de traditionele ‘ambachten’ van de expert en de academische disciplines.³⁶ Expertise werd ook gevoed met wetenschappelijke idealen en algemene idealen die de staat aanhangt.³⁷

Theoretisch kader: homoseksualiteit

Het thema dat een centrale plaats inneemt in deze scriptie is ‘homoseksualiteit’. Ik richt mij immers in het bijzonder op homoseksuele zedendelicten. Aangezien de houding ten aanzien van homoseksualiteit in mijn onderzoeksperiode wezenlijk veranderde, is het van belang deze veranderingen en oorzaken van deze veranderingen nader te onderzoeken met behulp van bijhorende literatuur. Historicus J.J. Woltjer schrijft in *Recent Verleden* dat begin jaren zestig ‘de traditionele seksuele moraal’ ter discussie stond en taboes werden doorbroken. Voorts geeft hij aan dat door deze progressieve ontwikkelingen op seksueel gebied ‘homofielen in alle

³³ Joris Vandendriessche, Evert Peeters en Kaat Wils, ‘Introduction: Performing Expertise’, in: idem (red.), *Scientists’ Expertise as Performance. Between State and Society, 1860-1960* (Londen 2015)1-13, aldaar 5.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, 6.

³⁶ Ibidem, 7.

³⁷ Ibidem.

openbaarheid uit de schuilhoeken kwamen waar zij zich tot dusver hadden opgehouden'.³⁸ Om deze ontwikkelingen te illustreren refereert Woltjer naar het in 1968, in Amsterdam, door de staatssecretaris voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk geopende eerste consultatiebureau voor homofiele vrouwen en mannen. Historicus Harry Oosterhuis ziet de jaren zestig als keerpunt in de geschiedenis van homoseksualiteit in Nederland. Volgens Oosterhuis verschoof de houding in de publieke opinie van afkeurend naar tolerant. Ook was men van mening dat homoseksuelen recht hadden op 'medemenselijkheid'. Door deze ontwikkelingen durfden homoseksuelen uit de schuilkelders te komen.³⁹

Aangezien homoseksualiteit in de jaren vijftig en zestig een emancipatoire ontwikkeling doormaakte in Nederland en deze ontwikkeling breed in de Nederlandse samenleving werd ondersteund - gelet op de studies van de sociologen Gert Hekma (*The Netherlands: Depoliticization of Homosexuality and Homosexualization of Politics*), Saskia Keuzenkamp (*Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*) en het proefschrift *Homoseksualiteit in katholiek Nederland* van historicus en socioloog Harry Oosterhuis, veronderstel ik dat in de onderzoeksperiode 1945-1965, en met name in de loop van de jaren vijftig en zestig, veranderingen met betrekking tot de seksuele moraal in het naoorlogse tijdperk het discours over (homoseksuele) zedendelinquentie niet onaangestast hebben gelaten. Hekma en Keuzenkamp zien in de jaren vijftig en zestig het discours over homoseksualiteit grondig veranderen onder invloed van maatschappelijke en culturele veranderingen zoals de seksuele revolutie, ontkerkelijking en democratiseringsprocessen. Oosterhuis beargumenteert in zijn proefschrift dat de katholieke hulpverlening tijdens de jaren zestig een substantiële bijdrage heeft gehad in de integratie van homoseksuelen in de Nederlandse maatschappij.

Ik verwacht dat de maatschappelijke en culturele veranderingen van de jaren vijftig en zestig tevens van invloed waren op de visie op (homo)seksualiteit bij de getuigen-deskundigen, in die zin dat de getuigen-deskundigen – in de door mij onderzochte periode - op een liberalere wijze omgingen met seksueel afwijkend gedrag dan de getuigen-deskundigen in de vooroorlogse periode. Met andere woorden: ik verwacht dat zij in het algemeen minder bevooroordeeld waren

³⁸ J.J. Woltjer, *Recent verleden* (Amsterdam 2005) 453.

³⁹ H. Oosterhuis e.a., *Verward van geest en ander ongerief. Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland 1870-2005* (Houten 2008) 179.

ten aanzien van het seksueel afwijkend gedrag en dat dit, in sommige gevallen, ook het advies gericht op behandeling, resocialisatie en begeleiding van de delinquent beïnvloedde.

Met bovengenoemde onderzoeksvragen hoop ik te kunnen aantonen dat de benadering van zedendelinquenten door getuigen-deskundigen in Nederland in de onderzochte tijdspanne werd beïnvloed door de politieke, sociale en culturele veranderingen en dat de getuigen-deskundigen ook zelf actief waren in het beïnvloeden van de maatschappelijke visie ten aanzien van homoseksualiteit. Bovendien verwacht ik dat het onderzoek meer duidelijkheid kan verschaffen met betrekking tot het vervolgtraject (het resocialisatietraject) van zedendelinquenten nadat het vonnis is uitgesproken.

In hoofdstuk 1 zal ik het concept seksualiteit verder bespreken en zal ik voorts nader ingaan op de maatschappelijke visie ten aanzien van homoseksueel gedrag in de periode 1945-1965.

Hoofdstuk 1 – Seksualiteit en de veranderende visie op homoseksualiteit

Inleiding

In dit hoofdstuk bespreek ik eerst het concept dat gerelateerd is aan mijn onderzoek, namelijk seksualiteit. Dit theoretisch concept helpt om het thema zedendelinquentie, de bijbehorende onderzoeksvraag en deelvragen te contextualiseren. Vervolgens zal ik de maatschappelijke visie in Nederland ten aanzien van homoseksueel gedrag in de jaren 1945-1965 behandelen.

1.1. Seksualiteit

Seksualiteit is als theoretisch concept onmisbaar daar onderhavig onderzoek specifiek gericht is op daders van seksuele misdrijven. Seksualiteit kan beschouwd worden als alle gedragingen en opvattingen over seks, lichaam, relaties en voortplanting.

De seksuologie is een interdisciplinaire wetenschap die gericht is op verscheidene aspecten van menselijk seksueel gedrag en seksualiteit. Seksuologie is ontstaan binnen de geneeskunde. Jarenlang betekende dit dat de seksuologie enkel bestond uit klinisch-fysiologisch onderzoek.⁴⁰ Het moderne seksuele medische vertoog vestigde zich geleidelijk. De doorbraak kwam in 1886 met de *Psychopathia Sexualis* van Von Krafft-Ebing. Deze Oostenrijkse psychiater en forensisch expert kan gezien worden als de uitvinder van het moderne concept van seksualiteit. In *Psychopathia Sexualis* erkende hij dat er seksuele diversiteit bestond. Artsen hadden tot dan toe geloofd dat geestelijke stoornissen het gevolg waren van ‘onnatuurlijke gedragingen’.⁴¹ De bevindingen van Kraft-Ebing (en anderen zoals de neuroloog Albert Moll) leidden er echter toe dat psychiaters een ander standpunt innamen. Zij verklaarden dat deze stoornissen in feite de oorzaak waren van seksueel deviant gedrag. Afwijkend seksueel gedrag zou volgens de psychiaters niet als zonde of misdaad moeten worden gezien, maar als symptomen van pathologie. Psychiaters vonden dat de meeste plegers van seksueel deviant gedrag niet gestraft zouden moeten worden, maar als patiënt zouden moeten worden gezien.⁴²

Jan Rolies, voormalig docent medische ethiek aan de Radboud Universiteit Nijmegen, betoogt terecht dat er al seksualiteit bestond voor het ontstaan van seksuologie als wetenschap:

⁴⁰ J. Rolies, ‘Michel Foucault en de seksuologie’, *Tijdschrift voor Seksuologie* 8 (1984) 1, 20-34, aldaar 24.

⁴¹ H. Oosterhuis, ‘Sexual Modernity in the works of Richard von Krafft-Ebing and Albert Moll’, *Medical History* 56 (2012) 2, 133-155, aldaar 134.

⁴² Ibidem.

“de seksuoloog heeft de seksualiteit uit het geheel van kennis en ervaring rond lichamelijke lust, begeerte en voortplanting en bijeengebracht tot een nieuwe gestalte, namelijk seksualiteit”.⁴³ Volgens Rolies neemt Foucault afstand van de ‘repressieve hypothese’. Door invloed van de opkomst van de burgerij en de contrareformatie worden mensen steeds preutser; er wordt gezwezen over seksualiteit en seksualiteit wordt onderdrukt.

In de opvoeding komt dit tot uiting in de bestrijding van masturbatie, in het maatschappelijk leven door de voortplantingsmoraal als hoogste goed te beschouwen.⁴⁴ Foucault geeft een andere verklaring. De seksualiteit wordt niet doodgezwezen, integendeel. Zij wordt gecategoriseerd en gewaardeerd (normaal/abnormaal, ziek/gezond, natuurlijk/onnatuurlijk). Door procedures maar vooral door de bekentenis (de biecht en daarna het therapeutisch-medisch gesprek) worden gegevens verzameld en opgeslagen om een eenduidig vertoog te geven over het seksuele.⁴⁵

Het verbod op seks die door de repressieve hypothese als centraal feit wordt gesteld, is slechts een aspect van macht (op controle en normalisering). Volgens Foucault ‘produceert’ macht ook seksualiteit en de repressie van het erotische is slechts de keerzijde van dit proces, namelijk het construeren van een bepaalde kennis over seks.

1.2 Maatschappelijke visie op homoseksueel gedrag in de periode 1945-1965

In de geraadpleegde dossiers (uit het reclasseringsarchief) van homoseksuele zedendelinquenten, ongeacht de tijdsperiode, wordt homoseksualiteit beschreven als seksueel immoreel en afwijkend gedrag. Er wordt onder meer gesproken van ‘deviant seksueel gedrag’, ‘geperverteerd homoerotisch geslachtsleven’ en ‘seksueel gestoord gedrag’. Zoals we eerder in de inleiding hebben gezien strookt dit enigszins met de toenmalige maatschappelijke kijk op homoseksualiteit. Homoseksualiteit werd zeker in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw nog als afwijkend gezien. Psychische stoornissen en de verleidingstheorie werden in de jaren veertig en vijftig als belangrijkste oorzaken gezien voor het ontstaan van homoseksueel gedrag. Een normale seksuele oriëntatie was heteroseksueel georiënteerd, echter door omstandigheden - zoals bij een jongen

⁴³ Rolies. ‘Michel Foucault en de sexuologie’, 25.

⁴⁴ Ibidem, 27.

⁴⁵ Ibidem.

met een al te hechte binding aan de moeder en een mindere binding met de vader - kon de normale oriëntatie geremd of veranderd worden wat kon leiden tot een homoseksuele fixatie.⁴⁶

De andere theorie die in deze jaren als verklaring voor homoseksueel gedrag werd gezien was de verleidingstheorie. Dit hield in dat jongens verleid werden door iemand die homoseksueel was. Aan het einde van de jaren vijftig van de vorige eeuw werd de verleidingstheorie bekritiseerd door de gereformeerde psychiater F.J. Tolsma. Op basis van gerechtelijke dossiers van strafzaken met betrekking tot artikel 248bis van het Wetboek van Strafrecht had hij geconcludeerd dat mensen niet door verleiding homoseksueel werden. Volgens Tolsma was de ‘psychologische predispositie’ die in de vroege jeugd ontstond en daarna vrijwel niet meer veranderde veel beslissender.⁴⁷ Desalniettemin zou de verleidingstheorie tot in de jaren zestig van de vorige eeuw in zwang blijven.⁴⁸

De toenmalige visie op homoseksualiteit wordt duidelijk beschreven in secundaire literatuur van Meyers, Hekma, Keuzenkamp en Oosterhuis. Hoogleraar in de psychiatrie dr. Meyers zegt over homoseksualiteit in 1954: “een uitgroei in homoseksuele richting heeft typisch het karakter van een, door omstandigheden soms sterk bevorderend deraillement”.⁴⁹ Meyers komt met een voorbeeld van een schuchtere jongen die wordt afgewezen door een meisje, hetgeen een zodanig psychisch trauma kan opleveren dat zijn hele leven hierdoor ontwricht raakt en “in homoseksuele richting wordt georiënteerd”.⁵⁰ Meyers noemt homoseksuelen geestelijk “abnormaal”.⁵¹ Ook andere gezaghebbende en invloedrijke psychiaters, zoals F.J. Tolsma en Kees Trimbos laten er eind jaren veertig, begin jaren vijftig geen twijfel over bestaan dat homoseksualiteit een abnormaliteit en een ziekte is.⁵² In het voorgaande is op te merken dat er tussen de psychiaters Meyers, Tolsma en Trimbos kennelijk geen overeenstemming was of homoseksualiteit biologisch verklaarbaar was dan wel sociaal geconstrueerd. Voordat ik deze tegenstelling probeer te verklaren is het nodig kort stil te staan bij het zogenaamde biologische

⁴⁶ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 26; H. Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. Een sociale geschiedenis 1900-1970* (Amsterdam 1992) 123.

⁴⁷ Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland*, 169.

⁴⁸ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 26.

⁴⁹ J.M. van Bemmelen e.a., *Straffen en Helpen. Opstellen over berechting en reclassering* (Antwerpen 1954) 243.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² G. Hekma, ‘The Netherlands: Depoliticization of Homosexuality and Homosexualization of Politics’ in: M. Tremblay, D. Paternotte, C. Johnson (red.), *The Lesbian and Gay Movement and the State* (Burlington 2011) 105; S. Keuzenkamp, *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (Den Haag 2010) 213; Bos, ‘Een typisch menselijk verschijnsel’, 192.

verklaringsmodel en het sociaal-constructivistische. Tot aan de Tweede Wereldoorlog werd er vooral geloof gehecht aan het biologische verklaringsmodel, ondanks het bestaan van alternatieve sociaalwetenschappelijke en psychische bevindingen.⁵³ Na de Tweede Wereldoorlog ontstond er, onder invloed van een progressieve ideologie, een nieuw paradigma waarin wordt gepropageerd dat niet de natuur, maar meer de samenleving ons gedrag en onze identiteit vormt. ‘Processen van sociale en culturele constructie bepalen wie we zijn’.⁵⁴ Onder andere wetenschappers zoals Michel Foucault, Jeffrey Weeks, David Halperin en John J. Winkler hebben uitgebreid beargumenteerd dat het concept homoseksualiteit sociaal geconstrueerd is.⁵⁵

Teruggrijpend op de tegengestelde visies van de psychiaters Meyers aan de ene kant en Tolsma en Trimbos aan de andere kant, waren hun uitspraken, begin jaren vijftig, niet opmerkelijk. De sociaal-constructivistische theorie was in die tijd nog lang niet een gevestigde en onomstreden theorie, maar maakte vooral een opmars in de jaren zeventig.⁵⁶ Het bestaan van tegengestelde visies onder psychiaters (in de jaren vijftig) over het ontstaan van homoseksueel gedrag is mijns inziens derhalve begrijpelijk.

In de jaren vijftig bestond in het algemeen nog geen liberalere kijk op homoseksualiteit. Dit moet ook in het licht worden gezien van de naoorlogse zorgen over het verval van de zeden in Nederland. Normvervaging en een lossere seksuele moraal leidden tot kopzorgen bij de gevestigde orde.⁵⁷

In de loop van de jaren vijftig verandert de visie op homoseksualiteit. Verschillende maatschappelijke en culturele veranderingen liggen ten grondslag aan deze radicale wijzigingen in het discours over homoseksualiteit. Zo wordt de invloed van de seksuele revolutie genoemd, die wordt gerelateerd aan grote ontwikkelingen als individualisering (mensen werden minder afhankelijk van ‘knellende’ sociale banden), ontkerkelijking en democratisering (burgers lieten zich minder voorschrijven door de autoriteiten/loskomen uit verzuilde systeem).⁵⁸ Deze seksuele revolutie werd ook gestimuleerd door de invoering van de pil in 1963, met gevolg dat seksualiteit

⁵³ R. Bleys, ‘Seks, gender en *Paradigmenwissel?* Over wetenschap, samenleving en politiek’, *Tijdschrift voor Seksuologie* 35 (2011) 125-136, aldaar 127.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ J. Thorp, ‘The Social Construction of Homosexuality’, *Phoenix* 46 (1992) 1, 54-61; J. Weeks, *Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800* (New York 1989) 97.

⁵⁶ Bleys, ‘Seks, gender en *Paradigmenwissel?*’, 125.

⁵⁷ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 208-209.

⁵⁸ Keuzenkamp, *Steeds gewoner*, 212 ; G. Hekma, ‘Depoliticization of Homosexuality’, 103-104.

van voortplanting werd losgekoppeld.⁵⁹ Dit leidde tot meer acceptatie en tolerantie ten opzichte van andere seksuele relatievormen, zoals homoseksualiteit.⁶⁰ Bovendien voltrok zich in het midden van de twintigste eeuw ook een revolutie in ‘gender- en seksueel gedrag’.⁶¹ Heteroseksuele relaties voor- en buiten het huwelijk werden meer geaccepteerd en de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen verminderde. Dit had ook invloed op homoseksuelen, hun zelfbewustzijn groeide en zij pasten hun gendergedrag aan.⁶²

De ontzuiling was een belangrijke sociale transformatie die ook de seksuele revolutie van de jaren zestig mogelijk maakte.⁶³ De ontzuiling die in de jaren zestig plaatsvond door sociale mobiliteit, nieuwe wetenschappelijke inzichten, individualisme en groeiend secularisme veranderde de sociale normen en waarden hetgeen de homo-emancipatie mogelijk maakte.⁶⁴

Interessant is dat zowel sociologen Hekma als Keuzenkamp de verandering van de seksuele opvattingen en normen en waarden toeschrijven aan de geloofsgemeenschappen in Nederland, namelijk de katholieken, de gereformeerden en de hervormden.⁶⁵ Dit is met name opvallend, aangezien deze geloofsgroepen juist altijd de fervente voorstanders waren geweest van strikte waarden en wetten ten aanzien van seksualiteit. In de loop van de jaren vijftig herzagen katholieken, protestanten en gereformeerden hun visie op homoseksualiteit en lieten in allerlei geschriften een verrassend progressief geluid horen. In het democratisch-socialistisch dagblad *Het Vrije Volk* uit 1961 werd de publicatie (vanuit Rooms-Katholieke kring) van een brochure over homoseksualiteit besproken. In het artikel ‘Homoseksualiteit: verrassend objectieve publikatie uit Rooms-Katholieke kring’ wordt beschreven dat de brochure van ‘grote openheid getuigt jegens het milieu der homoseksuelen’.⁶⁶ De zenuwarts Overing werkte mee aan de totstandkoming van de brochure en merkte hierin op dat het onderwerp zeer taboe was, maar dat er wel hier en daar een kentering waarneembaar was. Overing beschouwde homoseksueel gedrag als niet geneesbaar en pleitte voor ‘begrip, geestelijke steun en het wegnemen van

⁵⁹ Keuzenkamp, *Steeds gewoner*, 212.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem, 213.

⁶³ Hekma, ‘Depoliticization of Homosexuality’, 104.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ G. Hekma, ‘Depoliticization of Homosexuality’, 104 ; Keuzenkamp, *Steeds gewoner*, 214.

⁶⁶ ‘Homoseksualiteit: verrassend objectieve publikatie uit Rooms-Katholieke kring’, *Het Vrije Volk*, 3 juni 1961.

schuldgevoelens'. Ook pleitte hij ervoor dat de zielenverzorger van de kerk de homoseksueel diende te accepteren.

In zijn proefschrift *Homoseksualiteit in katholiek Nederland* beargumenteert Harry Oosterhuis dat de katholieke hulpverlening tijdens de jaren zestig een significant aandeel heeft gehad in de integratie van homoseksuelen in de Nederlandse samenleving.⁶⁷ Het onderzoek van Oosterhuis is deels gebaseerd op uniek bronnenmateriaal, namelijk dossiers van een Pastoraal Bureau uit de jaren 1958-1965, waarin katholieke psychiaters, priesters en katholieke homoseksuele mannen en vrouwen aan het woord komen die met problemen rond homoseksualiteit te maken hadden. De dossiers bestaan uit verschillende documenten: correspondentie van de betreffende cliënt of derden (familieleden, vrienden, werkgevers, priesters en hulpverleners van andere instanties), rapporten van zowel de paters als de psychiaters, verslagen van stafvergaderingen en notities van psychiatrisch sociaal werkers. Een verrassende conclusie van Oosterhuis wijst op de liberale en tolerante houding van de katholieke hulpverleners: "...de mate van tolerantie en welwillendheid waarvan de verslagen van de paters en de psychiaters blijken gaven. In veel gevallen spoorden ze de cliënten aan hun geaardheid te aanvaarden en stonden ze homoseksuele relaties, onder enig voorbehoud, toe."⁶⁸ Volgens Oosterhuis liep de psychiatrische bemoeienis met homoseksualiteit in de jaren veertig en vijftig erg uiteen: "...van adviezen om de homoseksuele geaardheid te accepteren en een eigen leven te leiden tot aanmaningen tot heteroseksueel contact en huwelijk; van psychoanalyse, tot (weinig succesvolle) pogingen de patiënten te genezen met behulp van medicijnen, hormoonbehandeling en koolzuur- en LSD-kuren."⁶⁹

In de studie van Oosterhuis is de kentering ten aanzien van homoseksualiteit door de katholieke hulpverleners van het Pastoraal Bureau duidelijk beschreven. Homoseksualiteit werd weliswaar als 'abnormaal' of een 'defect' bestempeld, maar homoseksuelen waren daardoor "niet zozeer zondig of ziek als wel zielig en hulpbehoevend."⁷⁰ Er werd minder heil gezien in genezing van de cliënten en zij werden vooral psychologisch gekwalificeerd. Echt moreel gedrag kon niet van buiten- of bovenaf worden opgelegd, maar moest van binnenuit komen.⁷¹

⁶⁷ Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland*, 192.

⁶⁸ *Ibidem*, 7.

⁶⁹ Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland*, 144.

⁷⁰ *Ibidem*, 155.

⁷¹ *Ibidem*, 164.

De volgende vraag is natuurlijk waarom nu juist het progressieve geluid uit de confessionele hoek kwam. Gert Hekma is van mening dat de geestelijken werden beïnvloed door psychiaters en maatschappelijk werkers.⁷² Zo noemt Hekma dat, mede door de katholieke psychiater Cees Trimbos, katholieken en protestanten boeken en voorlichtingsbrochures publiceerden waarin meer begrip voor de homofiel als persoon werd gepropageerd, zonder de seks tussen twee personen van hetzelfde geslacht goed te keuren.⁷³ Naar mijn mening kan deze verklaring nog wat beter gedefinieerd worden. Belangrijke psychiaters die begin jaren zestig een radicale ommezwaai maakten en pleitten voor meer tolerantie en begrip ten opzichte van homoseksuelen waren ook verbonden aan de belangrijke geloofsgroepen, te weten de katholieke psychiater Cees Trimbos en de gereformeerde psychiater F.J. Tolsma. Het ligt dan ook in de lijn der verwachting dat deze vooraanstaande psychiaters uit confessionele kringen ook de pastoors en dominees beïnvloedden. Dit gezegd hebbende, is er nog immer geen sluitende verklaring voor het feit dat deze geestelijken zo subiet deze radicale ommezwaai maakten. Theoloog en socioloog David J. Bos geeft hier een aannemelijke verklaring voor. Volgens Bos waren er in de naoorlogse jaren belangrijke wijzigingen in de relaties tussen dominees, dokters en psychiatrische deskundigen. Hun traditionele maatschappelijke positie brokkelde af en zij zagen de noodzaak zich meer dan ooit te profileren als ‘zielzorgers’ en zelfs ‘hulpverleners’.⁷⁴ Bos stelt dat de belangstelling van de geestelijken voor het vraagstuk van de homoseksualiteit niet intrinsiek vanuit morele verontrusting voortkwam, maar dat zij een mogelijkheid zagen om een nieuwe ‘draai’ te geven aan hun professie.⁷⁵

Bos ziet vanaf de naoorlogse jaren tot begin jaren zestig ook een verandering in de medisch-psychologische conceptie van homoseksualiteit en dat deze onder meer te maken heeft met het gegeven dat de aandacht verschoof van bepaalde seksuele handelingen of praktijken (sodomie) naar de persoonlijkheid of ‘natuur’ van hen die deze seksuele handelingen verrichtten. Bos vergelijkt de eerste druk (uitgebracht in 1948) met de tweede druk (uitgebracht in 1963) van F.J. Tolsma’s veelgelezen *Homoseksualiteit en homo-erotiek*. De methode die Bos hanteert om te komen tot deze verschuiving is de methode van *close reading*. Hij telt het gebruik van zelfstandige naamwoorden ‘homoseksualiteit’ c.q. ‘homoseksueel’ en van de zelfstandig

⁷² Hekma, ‘Depoliticization of Homosexuality’, 105.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Bos, ‘Een typisch menselijk verschijnsel’, 205.

⁷⁵ Ibidem.

naamwoorden waar het bijvoeglijk naamwoord ‘homoseksueel’(c.q. ‘-fiel’, ‘-erotisch’) op betrokken wordt. Bos ontdekt onder andere dat Tolsma het in de druk van 1963 anderhalf keer zo vaak over ‘homoseksuelen’ heeft.⁷⁶ Voorts concludeert hij dat Tolsma in 1948 het vaker over ‘homoseksuele verhoudingen’ of ‘relaties’ heeft dan over ‘homoseksuele mensen’, ‘mannen’ of ‘vrouwen’ en dat hij vaker over ‘homoseksuele daden’ spreekt.

Bos beargumenteert dat zijn bevindingen stroken met de theorie van Foucault uit zijn werk *Histoire de la sexualité. La volonté de savoir* (1976) dat het hedendaagse discours van homoseksualiteit zich van vroegere discoursen onderscheidt doordat de aandacht zich meer richt op de ‘persoonlijkheid’, het personage van de homoseksueel dan op bepaalde seksuele handelingen of praktijken.⁷⁷ Volgens Foucault zou de ‘homoseksueel’ het product zijn van een negentiende-eeuws medisch discours, dat juridische en religieuze verhalen over seksualiteit van hun plaats had verdrongen.⁷⁸ Bos vindt echter dat de verschuiving van ‘praktijken’ naar ‘personages’ niet alleen te maken heeft met de opkomst van medici. Pastors, psychologen en andere wetenschappers leverden een gelijke bijdrage aan deze verschuiving. Volgens Bos heeft deze verschuiving van nadruk op ‘de daad’ naar het ‘personage’ zich gradueel voltrokken door de beperkingen van verzuilde Nederlandse samenleving.⁷⁹

Waarom veranderde Tolsma zijn zienswijze zo radicaal? Volgens Bos was hij niet de eerste die een progressievere opstelling jegens homoseksualiteit naar buiten bracht. Er waren al geschriften vanuit geestelijke kant op de markt gebracht en Tolsma zag volgens Bos de noodzaak om zijn druk te herzien om niet als een man met een verouderde en conservatieve visie door het leven te gaan.⁸⁰ Daarnaast kon Tolsma zich in 1963 als geneesheer-directeur van een psychiatrische instelling meer permitteren ten opzichte van 1948 toen hij nog aan het begin van zijn carrière stond en rekening moest houden met conservatieve krachten uit protestants-christelijke kringen (de redacteur van de eerste druk kwam uit deze kringen).

De verschuivingen in het denken over homoseksualiteit zien we ook terug in de medische interventies die Tolsma voorstelt. Waar hij in 1948 nog meent dat homoseksuelen middels injecties van hormonen of castratie genezen kunnen worden, ziet hij dit in 1963 heel anders.

⁷⁶ Ibidem, 194.

⁷⁷ Ibidem, 196.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem, 205.

Psychotherapie dient gericht te zijn op het ‘overtuigen’ van de homoseksuele patiënt om zijn ‘fanatieke geloof’ af te zweren.⁸¹ Tolsma lijkt echter in 1963 zelf niet meer erg te geloven in ‘de bekering’ tot heteroseksualiteit. Hij geeft aan dat ‘echte’ homoseksuelen niet meer tot heteroseksualiteit gedwongen kunnen worden. Hij ziet enkel nog een meerwaarde van psychotherapie om de communicatie van homo’s met hun omgeving te verbeteren.⁸² De belangrijkste vormen van interventie zijn volgens Tolsma: het geven van ‘voorlichting’ en het bevorderen van ‘openheid’.⁸³ Uit mijn archiefonderzoek komt naar voren dat in de meeste gevallen ook door de getuigen-deskundigen verplichte psychologische therapie wordt geadviseerd als onderdeel van een voorwaardelijke straf. Men hoopte op deze wijze de seksueel deviante neigingen van de veroordeelde te reduceren of zelfs te stoppen.

De progressieve en emancipatoire steun aan de homoseksuelen vanuit de geestelijke en de psychiatrische hoek had duidelijk een effect op de Nederlandse maatschappij: in 1969 kwam uit een opinieonderzoek naar voren dat 58 procent van de mannen en 55 procent van de vrouwen tussen twaalf en 65 jaar van mening was dat homoseksuelen de vrijheid moesten hebben om op hun eigen manier te leven. Respectievelijk 32 en 30 procent verklaarde zich ertegen.⁸⁴ Dit wijst op een verandering in het morele klimaat. homoseksuelen werden niet meer openlijk veroordeeld. Ook werd homoseksualiteit niet meer publiekelijk afgekeurd, maar vond men dat homoseksuelen ook recht hadden op ‘medemenselijkheid’.⁸⁵ Voor de Nederlandse bevolking was het makkelijker om liberaler met homoseksualiteit om te gaan nadat twee religieuze, van oorsprong behoudende en conservatieve groepen hun zienswijze over de andere seksuele vormen deels hadden gewijzigd.⁸⁶ Het was gunstig voor de homobeweging dat Nederlanders, in de hiërarchische Nederlandse samenleving, gewend waren te luisteren naar pastoors, predikanten en andere gezagsdragers en hierdoor ook vatbaar werden voor de gewijzigde opinie van deze belangrijke groepen in de samenleving.⁸⁷

Zoals we reeds eerder hebben geconstateerd werd homoseksualiteit in de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw nog als een abnormaliteit gezien. Dit veranderde in de loop van de

⁸¹ Ibidem, 203.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland*, 179.

⁸⁵ Ibidem, 179-180.

⁸⁶ Hekma, ‘Depoliticization of Homosexuality’, 105.

⁸⁷ Keuzenkamp. *Steeds gewoner*, 214.

jaren vijftig. Socioloog Keuzenkamp legt de oorzaak voor deze verandering vooral bij de grote veranderingsprocessen van dat tijdperk, te weten, individualisering, de seksuele revolutie, democratisering en ontkerkelijking. Hekma, tevens socioloog, ziet de ontkerkelijking als voornaamste drijfveer voor het ontstaan van een nieuw normen en waarden spectrum die homo-emancipatie mogelijk maakte. Beide sociologen delen de opvatting dat de verandering van de sociale normen en waarden vanuit de geloofsgemeenschappen kwam. Alhoewel er geen sluitende verklaring is voor het feit dat de geloofsgemeenschappen opeens meer begrip toonden voor homoseksualiteit, bestaan er wel ideeën hierover. Bijvoorbeeld het feit dat belangrijke psychiaters uit die tijd verbonden waren aan de geloofsgemeenschappen en zodoende ook de pastors en dominees direct of indirect beïnvloedden. Voorts speelt mogelijk eigenbelang mee: de geloofsgemeenschap – die aan macht had ingeboet - zocht naar een manier om zich te herpositioneren en eigende zich de rol van hulpverlener toe.

De verandering in het denken over homoseksualiteit zien we terug in de interventies die psychiaters voorschrijven: in de jaren veertig werd nog veel gebruik gemaakt van indienen van hormonen, echter twintig jaar later werd volledige ‘genezing’ van de homoseksueel niet langer haalbaar geacht en werd psychotherapie (ook als strafrechtelijk advies) geadviseerd. Dit zien we ook terug in de onderzochte dossiers. Met name psychotherapie wordt vooral als bijzondere voorwaarde bij een voorwaardelijke straf geadviseerd en opgelegd. Vijselaar concludeert in zijn onderzoek dat castratie als behandeling in de jaren vijftig en zestig met 50 procent daalde ten opzichte van de periode tot 1950 en dat dit mede kwam door nieuwe opvattingen binnen de psychiatrie waarin seksueel deviant gedrag niet meer als een biologische afwijking werd gezien maar dat dit sociaal-emotionele achtergronden had en derhalve het beste met psychotherapie kon worden behandeld.⁸⁸

1.3 Conclusie

Naast de verhandeling van het theoretische concept seksualiteit heb ik in dit eerste hoofdstuk extra aandacht besteed aan het denken over homoseksualiteit. De visie op homoseksueel gedrag wijzigde onder invloed van grote maatschappelijke en culturele veranderingen zoals ontzuiling, ontkerkelijking en de seksuele revolutie. We hebben kunnen lezen dat er eveneens tegengestelde

⁸⁸ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 227-228.

visies bestonden ten aanzien van het ontstaan van homoseksueel gedrag. Opmerkelijk is dat de geloofsgemeenschappen in Nederland een belangrijke, emancipatoire rol hebben gehad in het bewerkstelligen van progressievere normen en waarden ten aanzien van homoseksualiteit. De verandering in het denken over homoseksualiteit is ook terug te zien in de behandeladviezen van psychiaters, die psychotherapie het meest passend achten.

In het volgende hoofdstuk zal er nader ingegaan worden op de ontwikkeling van de forensische psychiatrie en met name de rol van de psychiater als adviserende 'expert' bij strafzaken.

Hoofdstuk 2 - De geschiedenis van de forensische psychiatrie

2.1. Inleiding

Nadat allereerst wordt stilgestaan bij de geschiedenis van de forensische psychiatrie, behelst dit hoofdstuk met name de ontwikkeling en de positionering van de forensische psychiatrie in de Nederlandse rechtspraak in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Dit is van belang, aangezien het helpt een beter inzicht te krijgen in de rol van de psychiater als getuige-deskundige in het strafproces.

2.2 Voorgeschiedenis

Van oudsher had de geestesziekte in het strafrecht een uitzonderingspositie. Zo werden geestelijk gestoorde delinquenten in het klassieke Romeinse recht niet gestraft en was er de mogelijkheid om ernstig verwarde personen in mindere mate verantwoordelijk te houden voor een door hen gepleegd misdrijf.⁸⁹ Alleen de late Middeleeuwen vormden hierop een uitzondering. In die tijd waren geestelijk gestoorde personen onderhevig aan de tijdsgeest waarin bijgeloof in alle geledingen van de maatschappij dominant was. Er was sprake van nietsontziende vervolging van afwijkend gedrag, bijvoorbeeld van vrouwen die als heksen werden beschouwd.⁹⁰

Vanaf de zeventiende eeuw zag men de gedachte van ontoerekeningsvatbaarheid wegens krankzinnigheid terug in het juridisch denken. Desalniettemin werd in de rechtszaal krankzinnigheid nog zelden als verdediging naar voren gebracht.⁹¹

In de achttiende eeuw veranderde dit. In toenemende mate werden medici gevraagd om als natuurwetenschappelijke deskundige hun oordeel te geven over de staat van krankzinnigheid van de verdachte en de invloed daarvan op het delict. In het strafrecht werd vanaf de achttiende eeuw een beroep gedaan op de mogelijkheid van ontoerekenbaarheid.⁹²

Niet alleen met evidente krankzinnigheid moest rekening worden gehouden, echter ook met minder duidelijk te definiëren krankzinnigheid. Hierdoor konden verdachten die

⁸⁹ F. Koenraadt e.a., *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensische psychiatrie en psychologie* (Gouda 1991) 4.

⁹⁰ Koenraadt, *Ziek of schuldig?*, 4.

⁹¹ Ibidem, 5.

⁹² Ibidem.

ogenschijnlijk normaal waren en (in vele opzichten) rationeel handelden tevens als krankzinnige misdadiger verantwoordelijk worden gesteld.⁹³

Tegen het einde van de achttiende eeuw was de rol van medicus in verscheidene West-Europese landen een tamelijk algemeen geaccepteerd verschijnsel binnen de rechtszaal.⁹⁴ Dit gold ook voor het beroep op krankzinnigheid. Doordat de medicus vaker optrad in de rechtszaal werd de vraag naar de relatie tussen het delict en de gestoordheid van de verdachte ook belangrijker. De procedurele praktijken binnen het strafrecht stonden eind achttiende eeuw evenmin stil: de advocaat die de verdachte verdedigde en het horen van getuigen-deskundigen werd geïntroduceerd.⁹⁵ De geneesheer of ‘medisch-psycholoog’ had zich tot specialist op het terrein van de waanzin gepresenteerd en werd voortaan door de rechtbank als forensisch expert om een oordeel gevraagd. Dit betekende overigens niet dat de psychiaters en geneesheren aan het einde van de achttiende eeuw een prominente en gewichtige rol innamen in de Nederlandse rechtszaal.

Volgens Jessica Slijkhuis hekelden in de negentiende eeuw vooraanstaande wetenschappers en psychiaters de marginale en ondergeschikte rol van psychiaters in de rechtspraak.⁹⁶ De psychiaters dienden volgens Jelgersma, privatdocent in de criminele antropologie en gerechtelijke psychiatrie (en later hoogleraar), een gewichtige rol in de rechtspleging in te nemen. De rol zou gelijkwaardig moeten zijn aan de rol die juristen hadden. Te meer omdat in de ogen van Jelgersma de psychiaters een medische diagnose konden stellen en de rechters niet in staat waren een medische diagnose in juridische termen te vertalen.⁹⁷

In deze paragraaf komt naar voren dat sinds de achttiende eeuw de medicus steeds meer optrad in de rechtszaal en aan het einde van die eeuw de mogelijkheid bestond getuigen-deskundigen, zoals psychiaters en geneesheren, te betrekken in strafzaken. De taak van psychiaters in het strafrecht (als getuigen-deskundigen) was echter nog lang niet vastgelegd. Bovendien stond de werking van het klassieke strafrechtstelsel ter discussie onder wetenschappers. In de volgende paragraaf zal hier nader op in worden gegaan.

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem, 6.

⁹⁶ H. Oosterhuis, J. Slijkhuis, *Verzichte zenuwen en zeden. De opkomst van de psychiatrie in Nederland (1870-1920)* (Rotterdam 2012) 214-215.

⁹⁷ Oosterhuis, *Verzichte zenuwen en zeden*, 215.

2.3 Van daadgericht naar dadergericht strafrecht

Door ontwikkelingen in de psychiatrie en de forensische psychiatrie kwam een nieuwe rechtsopvatting naar voren. In deze visie is het recht niet een doorzichtig geheel van regels die geen of nauwelijks uitleg behoeven, maar eerder te vergelijken met een levend en groeiend organisme. De ‘Nieuwe Richting’ werd gepresenteerd. Dit was een brede beweging die de gedachte uitdroeg dat inzichten uit de sociale en medische wetenschappen in de juridische theorie betrokken moesten worden.⁹⁸ De ‘Nieuwe Richting’ fungeerde als inspiratiebron voor die nieuwe denkbeelden over krankzinnige misdadigers en de taak van psychiaters in het strafrecht. De aanhangers van deze beweging vonden dat de samenleving beschermd moest worden tegen zogenaamde ‘onverbeterlijke en gestoorde delinquenten’ die als infectiehaarden werden gezien in het lichaam van de samenleving, en, net als ziektekiemen, moesten deze worden geïsoleerd en onschadelijk worden gemaakt.⁹⁹ Het klassieke strafrecht werd hiervoor ontoereikend geacht. Het dadergerichte strafrecht moest hier verandering in brengen.

Von Liszt, de Duitse strafrechthervormer (1851-1919) was ‘aanvoerder’ van deze beweging. In 1882 publiceerde hij *Der Zweckgedanke im Strafrecht*. Von Liszt was van mening dat het klassieke strafrechtstelsel er niet in was geslaagd om recidive te verminderen. De bescherming van de maatschappij tegen misdaad werd vooropgesteld, in plaats van de vergelding van onrecht. De strafrechthervormer vond dat er een nieuw stelsel van straffen en maatregelen diende te komen dat vooral preventief zou werken. Het strafrecht bezat volgens Von Liszt drie functies: afschrikken, heropvoeden en het onmogelijk maken van misdaad door opsluiting.¹⁰⁰ Zowel de omstandigheden als de persoonlijkheid waren een veroorzakende factor voor het ontstaan van delictgedrag, volgens de Duitse strafrechthervormer. De opvattingen van Von Liszt en andere psychiaters leidden tot een wijdverspreid debat ten aanzien van de inrichting van het strafrecht. Ook werd er gedebatteerd over de afschaffing van de begrippen verantwoordelijkheid (toerekeningsvatbaarheid), aangezien misdadigers niet over een vrije wil zouden beschikken.¹⁰¹

⁹⁸ F. Koenraadt en I. Weijers, ‘Een eeuw forensische psychiatrie en psychologie in Nederland, in: F. Koenraadt, C. Kelk en J. Vijselaar (red.), *Tussen behandeling en straf. Rechtsbescherming en veiligheid in de twintigste eeuw* (Deventer 2007) 1-74, aldaar 17.

⁹⁹ Ibidem, 16.

¹⁰⁰ Richard F. Wetzell, *Inventing the criminal. A history of German criminology, 1880-1945* (Chapel Hill en Londen 2000) 146–159.

¹⁰¹ Ibidem.

Onder invloed van ontwikkelingen in de psychiatrie propageerde de 'Nieuwe Richting' aan het einde van de negentiende eeuw dus de invoering van een dadergericht strafrecht. Dit dadergericht strafrecht stelde de persoonlijkheid van de dader centraal, in plaats van de daad. In hoeverre dit tot meer invloed van de psychiater (de getuige-deskundige) in de rechtszaal leidde, wordt in onderstaande paragraaf duidelijk.

2.4 Voorlichting van de psychiater

Medici begonnen vanaf het begin van de negentiende eeuw een taak te krijgen in de rechtspleging. In handboeken voor gerechtelijke geneeskunde die in de periode 1815-1870 verschenen worden lijkschouwing, de werking van vergiften en zielkunde beschreven. In de handboeken werd beschreven dat een geneesheer de wilsvrijheid zou moeten onderzoeken en het eventuele gemis daarvan vaststellen. De rechter zou hierna de mate van toerekening moeten vaststellen en de onderzochte persoon volledig strafbaar of volledig straffeloos moeten verklaren.¹⁰²

De handboeken noemen allerlei zielsziekten die de wilsvrijheid wegnemen, echter het is onduidelijk in hoeverre hiermee in rechtszaken rekening werd gehouden. Tijdens het onderzoek kon het vaststellen van de krankzinnigheid al plaatsvinden. In dat geval werd er niet overgegaan tot verdere vervolging. Indien het tot een strafproces kwam dan kon de rechter artikel 64 van het tot 1886 geldende Wetboek van Strafrecht van toepassing verklaren: "Daar is noch misdaad, noch wanbedrijf, zoo wanneer de beklaagde ten tijde van het feit in staat van krankzinnigheid was, of wanneer hij door overmagt gedwongen werd."¹⁰³

Deze zinsnede lijkt duidelijk te maken dat er slechts twee mogelijkheden waren volgens deze wet: wel of niet krankzinnig en wel of niet toerekeningsvatbaar/strafbaar. Gedeeltelijke krankzinnigheid bestond niet voor de wet. Onderzoek naar het doorwerken van zielkundige overwegingen in de Nederlandse strafrechtpraktijk lijkt vóór 1870 niet te zijn verricht. Ondanks de opkomst van de psychiatrie na het midden van de negentiende eeuw, lijkt de invloed van deze zielkundige overwegingen zeer klein te zijn geweest. Zo blijkt uit archiefonderzoeken verricht door Frans Koenraadt, hoogleraar forensische psychologie en psychiatrie aan de Universiteit

¹⁰² Koenraadt, *Ziek of schuldig?*, 25.

¹⁰³ Ibidem.

Utrecht, dat vrijspraken wegens krankzinnigheid bij rechtbanken zelden voorkwamen.¹⁰⁴ Pas na 1890 lijkt vrijpleiten wegens krankzinnigheid een normaal verschijnsel binnen de rechtspraktijk te zijn geworden. In de laatste tien jaar van de negentiende eeuw kregen de psychiaters weliswaar een grotere rol dan zij voorheen hadden in het strafproces ten aanzien van toerekeningsvatbaarheid van delinquenten, echter de uitgebreide taken voor de jonge wetenschap van de psychiatrie leverden een aantal problemen op het gebied van diagnostiek en behandeling. Dit leidde tot een uitbreiding van de taak van de psychiater: van getuige-deskundige werd hij assistent van de rechter.¹⁰⁵

2.5 Toename forensische expertises

Vanaf 1870 steeg het aantal forensische expertises.¹⁰⁶ Dit kwam deels door de invloed van de 'Nieuwe Richting' en ideeën die bij juristen leefden. De juristen waren namelijk bezorgd over de ontbrekende invloed van een strafrechter in de tot dan toe gangbare aanpak van de krankzinnige. Strafrechters hadden namelijk geen invloed op opnames van krankzinnigen in krankzinnigengestichten. In het nieuwe Wetboek van Strafrecht (1886) werd dit beter geregeld. Wanneer de rechter de verdachte ontoerekeningsvatbaar verklaarde, kon hij hem ontslaan van rechtsvervolging (op grond van artikel 37 lid 1).

Het feit dat de rol van de psychiaters belangrijker werd bracht niet met zich mee dat zijn voorlichtingstaak preciezer werd afgebakend. De psychiater werd nog steeds geacht een oordeel te geven over de ziekelijke stoornis of de gebrekkige ontwikkeling van de verstandelijke vermogens. Op basis van dit oordeel nam de rechter een oordeel over de beslissing van de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte. Conform de wet hoefde de rechter het oordeel van de psychiater echter niet te volgen en de psychiater mocht zich niet met de bewijslast bemoeien. Wel werden de psychiaters bevraagd over de gevaarlijkheid van de verdachte en werd hij geacht advies te geven ten aanzien van een op te leggen maatregel jegens de verdachte teneinde de maatschappij te beschermen. Dit was een zeer ingewikkelde taak voor de psychiater, omdat er aan het eind van de negentiende eeuw nog geen wetenschappelijke standaard bestond om storend gedrag te meten.

¹⁰⁴ Ibidem, 26.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem.

Ook bestond er twijfel ten aanzien van de juiste aanpak van grensgevallen. Dit waren personen die niet krankzinnig genoeg waren om hen ontoerekenbaar te verklaren, maar zij waren ook weer niet volledig toerekenbaar. De rechter kon in deze gevallen wel een lichtere straf opleggen, dit leidde echter tot een snel ontslag uit detentie waarop de persoon wederom terugviel in het misdadige gedrag. Dit betekende dat daders voortdurend wisselden van verblijfplaats; gevangenis, gesticht en vrijheid.¹⁰⁷

Aan het begin van de twintigste eeuw bestonden er nog grote verschillen met betrekking tot de kwaliteit en kwantiteit van de voorlichting van psychiaters, zoals deze werd opgeschreven in de pro Justitia-rapporten. Er werden rapporten uitgebracht bestaande uit meer dan honderd kantjes, voorzien van een uitgebreide levensbeschrijving en uitvoerig lichamelijk en psychologisch onderzoek, maar ook rapporten met slechts een summiere beschrijving van de uiterlijke kenmerken van de verdachte.¹⁰⁸

Onder invloed van nieuwe inzichten uit de criminele antropologie begonnen de psychiaters steeds meer invloed in de strafrechtspraktijk op te eisen.¹⁰⁹ Tegelijk met de groeiende massasamenleving in de negentiende eeuw vreesde men, voornamelijk in de bovenlaag van de maatschappij, dat grenzeloze driften tot tuchteloosheid en sociale desintegratie zouden kunnen leiden. Verscheidene domeinen van het maatschappelijk leven, zoals opvoeding, gezondheidszorg en seksueel gedrag, kwamen onder strikter overheidstoezicht te vallen. De hogere klasse in Nederland zag culturele, morele en fysieke gezondheid als essentieel en trachtte de Nederlandse maatschappij conform deze begrippen te 'genezen'.¹¹⁰ Dit moraliteitsoffensief lag deels ten grondslag aan de groeiende invloed van de psychiatrie en de notie dat de maatschappij moest worden beschermd tegen krankzinnigen en gedegeneerden.

2.6 Verschillende tradities binnen de psychiatrie

Zoals we in de vorige paragraaf hebben kunnen lezen verwierf de psychiatrie een steeds belangrijkere rol in het strafrecht. Dit betekende niet dat er sprake was van consensus over de wijze waarop krankzinnigheid in strafzaken moest worden beoordeeld. Binnen de psychiatrie waren aan het begin van de twintigste eeuw drie tradities te onderscheiden. De eerste visie werd

¹⁰⁷ M. van Herpen, *De ontoerekeningsvatbaren van Medemblik*, (Bachelorscriptie geschiedenis, Utrecht 2011) 12.

¹⁰⁸ Koenraadt, *Ziek of schuldig?*, 8.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 20.

¹¹⁰ Oosterhuis, *Verward van geest en ander ongerief*, 59-64 en 208-209.

uitgedragen door professor Heilbronner (1871-1914), hoogleraar in de psychiatrie. Hij was van mening dat er een tussengroep bestond: personen die psychische afwijkingen vertoonden maar niet als krankzinnig konden worden beschouwd, zoals alcoholisten, epileptici en seniel-dementen. Heilbronner achtte deze personen niet krankzinnig, maar vond dat ze wel bijzondere maatregelen verdienden om overlast te voorkomen. Het tweede inzicht kwam van professor Winkler (1855-1941), de eerste hoogleraar psychiatrie en neurologie in Nederland, die claimde dat alle gestoorden door psychiaters moesten worden behandeld. Hij was van mening dat er geen verschillen bestonden tussen de mate van toerekeningsvatbaarheid. Psychiater Gerbrandus Jelgersma (1859-1942), die een sleutelrol speelde in de totstandkoming van de Nederlandse psychiatrie, zag de grootste rol weggelegd voor de psychiater. Volgens Jelgersma was de psychiater verantwoordelijk voor elke geesteszieke en volgens hem zou de psychiater een belangrijke stem moeten hebben in de rechtszaal. Ook geloofde hij, in tegenstelling tot Winkler, in verschillende gradaties van psychische stoornissen. Volgens Weijers en Koenraadt, werd de visie van Winkler het meest onderschreven door psychiaters. Overigens bleven veel juristen moeite hebben met de bemoeienis van psychiaters op hun vakgebied.¹¹¹

In de beroemde Papendrechtse strafzaak (1907-1910) zien wij de spanningen binnen de forensische psychiatrie samenkomen. In deze strafzaak schreven drie psychiaters een rapport over de verdachte en de getuigen. De verdachte en 33 getuigen werden krankzinnig verklaard. Hamel, de advocaat van de verdachte, liet geen spaan heel van het rapport en de strafzaak veroorzaakte een nationaal debat over de rol van de forensische psychiater in de Nederlandse rechtszaal. Alhoewel psychiatrie een algemeen geaccepteerde wetenschappelijke discipline was, bestond er angst voor de rol van de psychiater in de strafzaken. Bovendien werd zijn kennis niet te allen tijde geaccepteerd. Daarnaast opereerden psychiaters buiten hun discipline, waardoor zij kwetsbaar waren voor kritiek. Door de invoering van de psychopatenwetten in 1928 kregen psychiaters een grotere invloed met betrekking tot de behandeling van gestoorde criminelen, alsook in strafzaken.¹¹² Steeds vaker werd er een psychiatrisch rapport aangevraagd.

In het begin van de jaren dertig wilde de rechters vooral antwoord op de vraag of de verdachte leed aan een ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens’, zoals

¹¹¹ Koenraadt, *Ziek of schuldig?*, 21-22.

¹¹² Oosterhuis, *Verward van geest en ander ongerief*, 343-348.

deze in de Psychopathenwetten was geformuleerd.¹¹³ De bevoegdheid van de rechter om zich uit te spreken over de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte was in de late jaren dertig een bron van discussie.¹¹⁴ Uiteindelijk werd het gangbaar dat de arts een mening zou mogen geven over de toerekeningsvatbaarheid, echter de feitelijke vaststelling van de toerekeningsvatbaarheid bleef een taak van de rechter.¹¹⁵

Na de oorlog ontstond er in de Nederlandse strafrechtpraktijk min of meer *goodwill* tegenover psychiatrisch onderzoek, opvang en behandeling van de (gedeeltelijk) gestoorde crimineel.¹¹⁶ Uitstoting uit de gemeenschap was in de naoorlogse Nederlandse strafrechtpraktijk geen leidende gedachte meer. Resocialisatie en integratie des te meer.¹¹⁷ Het geloof van psychiaters en hulpverleners in een therapeutische benadering van de gestoorde delinquent was na de oorlog tevens groeiende. De zogenaamde ‘Utrechtse School’ was hierbij richtinggevend. De Utrechtse School (die zo werd aangeduid omdat de belangrijkste woordvoerders aan de Universiteit van Utrecht verbonden waren) bestond uit een kring van juristen, criminologen, psychiaters en psychologen die zich in de loop van de jaren veertig en vijftig vormde rond de strafrechtsgeleerde Willem Pompe, criminoloog Ger Kempe en de psychiater en jurist Pieter Baan.¹¹⁸ Volgens Pompe diende vertrouwen in plaats van wantrouwen de basis te vormen waarop het strafrecht functioneerde. Straffen en maatregelen moesten zo worden ingericht dat de veroordeelde daarmee het vertrouwen van de gemeenschap kon terugwinnen.¹¹⁹ Daarbij was een invoelende, zich in de persoon van de dader verplaatsende houding van de kant van de rechters en deskundigen vereist.

De opvattingen van de Utrechtse School en verwante ideeën droegen bij aan de totstandkoming van nieuwe instellingen in Nederland, zoals de Psychiatrische Observatiekliniek, het Selectie Instituut en de dr. H. van der Hoevenkliniek te Utrecht. Rond 1960 werd de nazorg van delinquenten verder ontwikkeld. Het feitelijke werk werd hierbij verricht door (enigszins) psychiatrisch geschoolde maatschappelijk werkers en de psychiater had de supervisie over de

¹¹³ Vijselaar, *Therapeutische castratie*, 108.

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Koenraadt en Weijers, *Een eeuw forensische psychiatrie*, 34.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem, 40.

¹¹⁹ Ibidem.

delinquent.¹²⁰ Deze maatschappelijke werkers hadden invloed op de matigende advisering inzake onvoorwaardelijke TBR doordat zij ook werden betrokken in de stafbesprekingen over te adviseren maatregelen. In het Rijksasiel te Avereest werd bijvoorbeeld beëindiging van een TBR geadviseerd onder voorwaarde dat de delinquent een jaar lang maandelijks contact zou houden met de reclassering.¹²¹

2.7 Conclusie

Ondanks de ontwikkelingen in de psychiatrie en de forensische psychiatrie in de achttiende en negentiende eeuw en de toename van de forensische expertises, hebben wij in dit hoofdstuk gezien dat het verwerven van meer zeggenschap in de rechtszaal bepaald geen geplaveide weg was voor de psychiater. Belangrijke hoogleraren zoals Jelgersma, Winkler en Heilbronner hebben hun invloed proberen aan te wenden om te zorgen dat de psychiaters een meer gelijkwaardige rol in de rechtsgang konden bemachtigen. Na de Tweede Wereldoorlog was resocialisatie en integratie van de delinquent in plaats van uitstoting de leidende gedachte bij psychiaters en hulpverleners. Door onder andere de opvattingen van de Utrechtse School werd de therapeutische benadering van de delinquent meer gemeengoed.

In het volgende hoofdstuk, ‘de geschiedenis van de reclassering’, wordt enerzijds het historische proces van de totstandkoming van reclasseringsorganisaties in Nederland uiteengezet. Tevens wordt de organisatorische structuur van de reclassering beschreven. Anderzijds zal in dit hoofdstuk de taak van de reclasseringswerker als voorlichter aan bod komen. Dit is van belang, omdat in dit onderzoek, naast de rol en de invloed van de forensisch psychiater, de rol en invloed van de reclasseringswerker eveneens wordt onderzocht.

¹²⁰ Ibidem, 42.

¹²¹ Ibidem.

Hoofdstuk 3 - De geschiedenis van de reclassering (1823-1970)

3.1 Reclassering in de negentiende eeuw

In 1823 werd 'het Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen' opgericht. Het initiatief tot oprichting van deze instelling lag niet bij de overheid. Tot 1850 bestond er maar een geringe bemoeienis van de zijde van de overheid voor het maatschappelijke leven. De eerste zorg van de nieuwe Nederlandse staat was handhaving van stabiliteit, rust en orde alsook economisch welzijn. Het idee van overheidsingrijpen in het sociale domein was niet gangbaar in de eerste helft van de negentiende eeuw. De initiatieven om sociale problemen te verbeteren werden voornamelijk genomen door notabelen die werden gedreven door christelijke liefdadigheidsidealen.¹²² Het Genootschap werd opgericht door Willem Hendrik Suringar, Leonardus Nierstrasz en Willem Hendrik Warnsink. Suringar was een frequente bezoeker van gevangenen. Hij legde zich toe op morele steun en opleiding van de gevangenen.

Er was een algemeen geloof in het perfectioneren van menselijk gedrag. Het oprichten van instellingen die gericht waren op dit positivistisch geloof paste goed bij de Verlichtingsidealen. Rationalisme versterkte het idee dat de maatschappij kon worden geperfectioneerd en dat het morele gedrag van de individu kon worden gecorrigeerd. Suringar is beïnvloed door de ontwikkelingen in Frankrijk en Engeland.¹²³

In Engeland had Elisabeth Fry de 'Society for the Reformation of Prison Discipline and the Reformation of Juvenile Offenders' opgericht. De ideeën en de kennis van de morele correctie van gevangenen werden via geschreven publicaties ook in Nederland verspreid.¹²⁴

Ten tijde van de oprichting van het Genootschap werd er getwijfeld over de lange termijneffecten van gevangenisstraffen ten aanzien van recidive. De oprichters van het Genootschap geloofden dat middels het corrigeren van het gedrag van criminelen recidive kon worden verlaagd.¹²⁵

¹²² J.P. Heinrich, *Particuliere reclassering en overheid sinds 1823* (Groningen 1996) 29.

¹²³ Ibidem, 16.

¹²⁴ Ibidem, 32.

¹²⁵ Van Bemmelen, *Van zedelijke verbetering tot reclassering*, 13.

Tijdens de eerste jaren van het Genootschap kregen ex-gevangenen financiële steun en werden er arbeidsplaatsen voor hen gezocht. Men geloofde dat de crimineel minder geneigd zou zijn om in zijn oude criminele gedrag terug te vallen wanneer hij een structureel inkomen had. Het Genootschap, dat aanvankelijk enkel gericht was op de zorg van de crimineel, ging zich naar verloop van tijd steeds meer richten op het corrigeren van het gedrag van de crimineel. Correctiemethoden bestonden uit educatie, religie, het leveren van lectuur, en structurele bezoeken van leden van het Genootschap. Laatstgenoemde methoden brachten substantieel succesvolle resultaten. Ex-gevangenen werk verschaffen was daarentegen minder succesvol.¹²⁶

Gedurende de periode 1830-1850 ging de speciale belangstelling van het Genootschap uit naar de organisatie van het gevangenisstelsel. Het Genootschap had een belangrijke stem in het besluit van de Nederlandse regering om het cellulaire gevangenisstelsel in te voeren.¹²⁷ Het pleitte voor dit systeem van eenzame opsluiting aangezien men vreesde dat gevangenen elkaar zouden 'infecteren' met criminele en immorele gedachten. Het systeem is in de Verenigde Staten uitgevonden door de religieuze Quaker-gemeenschap. De Quakers waren ervan overtuigd dat sociaal isolement en het lezen van de Bijbel automatisch zou leiden tot goede morele gedragingen van de gevangene. In het cellulaire systeem was contact tussen gevangenen strikt verboden. Gevangenen droegen zelfs een speciaal ontworpen kap waardoor zij elkaar niet konden zien.

3.2 Het jaar 1870: verandering in perceptie

Vanaf 1870 werd het menselijk gedrag en de maatschappij in het algemeen op een andere manier beoordeeld. Het idee dat de burger vrij en rationeel was werd vervangen door het idee dat de maatschappij moest worden beschouwd als een organisme met zwakke en sterke organen. In 1880 werd het begrip 'homo criminalis' geïntroduceerd. Crimineel gedrag werd niet langer gezien als een zaak van vrije keuze en verantwoordelijkheid, maar als symptoom van een criminele persoonlijkheid. In andere woorden, de crimineel werd beschouwd als de gedegenereerde laag van de mensheid. In Nederland werd in de lijn van deze nieuwe denkbeelden morele rehabilitatie geprefereerd boven morele correctie.¹²⁸ Het liberale idee van 'laissez faire' was niet meer in trek. Een actievere inmenging van de overheid in de samenleving, om zo meer

¹²⁶ Ibidem, 12.

¹²⁷ Ibidem, 149.

¹²⁸ Ibidem, 179.

rust en stabiliteit te brengen, was de nieuwe behoefte.¹²⁹ Ethiek en psychologie waren de nieuwe wetenschappen. Er lijkt in deze periode een transitie te hebben plaatsgevonden van filantropische, morele correctie naar een verplichte, systematische en geleidelijk door de overheid geleide reclasseringsinstelling. Rond 1900 kreeg het Genootschap concurrentie van andere instellingen, zoals de Pro Joventute-vereniging (deze vereniging ontfermde zich over de zorg voor kinderen) en het Leger des Heils. Een gebeurtenis die van grote invloed is geweest op de ontwikkeling van de reclassering is het besluit van de overheid om de particuliere reclassering te gaan subsidiëren.¹³⁰ Hierdoor kreeg de overheid steeds meer zeggenschap over de reclassering. Met de intrede van de Reclasseringsregeling in 1910 had de overheid rechtstreeks zeggenschap over de reclassering. Het Genootschap behield niet meer het alleenrecht op de reclassering, echter het terrein van de reclassering was voor veel verenigingen toegankelijk gemaakt. Het Centraal College voor de Reclassering hield toezicht over de reclasseringsaangelegenheden. De wens van het Genootschap een coördinerend orgaan binnen de reclassering te blijven werd tot ongenoegen van het Genootschap niet gehonoreerd.¹³¹

3.3 De reclassering en de strafrechtspleging en de verzuiling binnen de reclassering

Door de reclasseringsregeling was het voor tal van verenigingen eenvoudig geworden om zich met reclasseringswerk bezig te houden. Een nadelig gevolg hiervan was dat het werkterrein van de reclassering diffuus en onoverzichtelijk werd. Om verdere verbrokkeling tegen te gaan en samenwerking te verbeteren nam het Genootschap in 1912 het initiatief tot de oprichting van de Vereniging van Reclasseringsinstellingen (VvRI).

Na 1917 had de verzuiling ook zijn invloed op het reclasseringsterrein. De Rooms-Katholieke Reclasserings Vereniging (RKRK) en de Protestants Christelijke Reclasserings Vereniging (PCRK) ontstonden uit een aantal kleinere levensbeschouwelijke liefdadigheidsinstellingen. Volgens Heinrich kwam de behoefte voor ‘eigen’, verzuilde reclasseringsinstellingen voort uit het streven van de godsdienstige instellingen om ‘de overheidsinvloed op het geestelijk en maatschappelijk leven te temperen’ en speelden (vooral bij de katholieken) emancipatoire motieven een rol.¹³² De verzuiling binnen de reclassering

¹²⁹ Heinrich, *Particuliere reclassering*, 61.

¹³⁰ Ibidem, 76.

¹³¹ Ibidem, 78.

¹³² Heinrich, *Particuliere reclassering*, 105.

ondermijnde de doelstelling van de VvRi. Immers, bij de verzuilde instellingen stond gemeenschappelijke belangenbehartiging niet bepaald hoog op de agenda. Maar de verzuilde reclasseringsinstellingen brachten ook voordelen met zich mee. Het zuilenstelsel zorgde bijvoorbeeld voor een netwerk met andere zuilenorganisaties, hetgeen de uitvoering van het reclasseringswerk ten goede kwam.

3.4 Nieuwe strafmodaliteiten en verdieping in het reclasseringswerk

Het strafrecht werd vanaf 1915 verrijkt met een aantal nieuwe afdoeningsmogelijkheden. Zo werd de voorwaardelijke veroordeling in dat jaar ingevoerd en werden de voorwaardelijke invrijheidsstelling en de geldboete hervormd.¹³³ De vrijheidsstraf was voortaan niet meer de enige afdoeningsmogelijkheid. Voor de reclasseringsinstellingen leverde deze uitbreiding van sancties ook meer werk op. De beslissende instantie (rechter of Openbaar Ministerie) moest informatie inwinnen voordat een straf of maatregel kon worden toegepast. Onderzoek naar de persoonlijkheid van de verdachte diende voorafgaand aan de zitting te worden uitgevoerd en deze onderzoeken werden in de vorm van voorlichtingsrapporten door de reclasseringsambtenaren opgesteld. Overigens dient hierbij te worden vermeld dat onderzoek naar de persoonlijkheid van de verdachte voor de reclassering niet nieuw was. Al in het begin van de twintigste eeuw trachtte de reclassering informatie in te winnen om de kans van slagen van een reclasseringstraject goed te kunnen inschatten. Voorlichtingsrapportages kwamen niet alleen voor bij voorwaardelijke invrijheidstelling of voorwaardelijke veroordeling.

Door de toename van de criminaliteit sinds de Eerste Wereldoorlog ontstonden er capaciteitsproblemen in de gevangenis. Als noodmaatregel besloot de Minister van Justitie dat gevangenisstraffen in beginsel ook in de gemeenschap konden worden ondergaan. De reclassering werd verzocht voorlichtingsrapporten uit te brengen over de geschiktheid van gedetineerden die eventueel in aanmerking zouden kunnen komen voor plaatsing in strafkampen. De veranderingen in het strafrecht boden de reclassering dus volop de mogelijkheid tot integratie in de strafrechtspleging en verdieping van het reclasseringswerk. Door de introductie van de politierechter in 1921 kon in eenvoudige zaken recht worden gesproken en voorwaardelijke straffen worden opgelegd, hetgeen de vraag voor voorlichtingsrapportages deed stijgen.

De rapportages evolueerden ook met de jaren. Volgens Goudsmit stelden de

¹³³ Ibidem, 118.

voorlichtingsrapportages tot begin jaren twintig nog weinig voor. Hij wijt dit aan de matige kwaliteit van de inhoud van de rapportages. Zij waren vaak onvoldoende objectief en de reclasseringsambtenaar werd wel eens verleid om ‘mee te rechercheren’, hetgeen in het geheel niet tot zijn taak behoorde. Goudsmit is van mening dat deze praktijken de rechter zeker niet aangemoedigd hebben om voorlichtingsrapporten aan te vragen.¹³⁴ Weliswaar leidden nieuwe strafmodaliteiten en de invoering van de politierechter tot een grotere behoefte aan voorlichtingsrapporten, echter de kwaliteit liet duidelijk nog te wensen over.

3.5 Psychopatenwet

Door de invoering van de psychopatenwet in 1928 kon de rechter de combinatie maken tussen straf en dwangverpleging (tot 1928 kende ons strafrecht slechts twee categorieën delinquenten: de geheel toerekeningsvatbaren en de geheel ontoerekeningsvatbaren, maar in de praktijk bestonden er gradaties van krankzinnigheid die nauwelijks in het bestaande wettelijke stelsel konden worden ondergebracht).¹³⁵

Rechters kregen door de nieuwe wet ook meer invloed op het lot van verminderd toerekeningsvatbare en ontoerekeningsvatbare veroordeelden. Rechters kregen bijvoorbeeld inspraak over de duur van de therapie, indien deze werd opgelegd.¹³⁶ Deze nieuwe wet betekende ook dat er, naast de reeds bestaande levensbeschouwelijke differentiatie, ook een werkinhoudelijke differentiatie binnen het reclasseringswerk optrad. De Centrale Vereeniging ter Behartiging der Maatschappelijke Belangen van Zenuw- en Zielszieken werd in 1924 opgericht. Vanaf 1958 werd deze vereniging de ‘Dr. F.S. Meijersvereniging’ genoemd, naar haar stichter Dr. F.S. Meijers. Deze vereniging had een overkoepelende functie en trad vooral op als ‘doorgeefluik’ ten aanzien van instellingen van sociale zorg die zich bezighielden met hulpverlening aan zwakzinnigen, psychopaten, doofstommen en overige hulpbehoevenden. Afgezien van deze overkoepelende functie ging de Vereeniging toezicht houden op voorwaardelijk terbeschikkinggestelden en voorwaardelijk uit de TBR (terbeschikkingstelling van de regering) ontslagenen. Zo was deze vereniging een reclasseringsinstelling die zich ontfermde over de geesteszieke reclassent.

¹³⁴ W. Goudsmit, *Psychiatrie en reclassering* (Meppel 1967) 14.

¹³⁵ Tijsseling, *Schuldige seks*, 56.

¹³⁶ Ibidem.

3.6 Reclassering na de Tweede Wereldoorlog

In de oorlogsjaren stagneerde het reclasseringswerk als gevolg van de oorlogshandelingen, het tijdelijk wegvallen van de voorwaardelijke veroordeling en voorwaardelijke invrijheidsstelling.¹³⁷

Na de Tweede Wereldoorlog moest er rap gewerkt worden aan herstel en professionalisering van de reclassering. Vlak na de bezetting had Nederland te kampen met een explosieve groei van de criminaliteit en door de oorlog was er een grote achterstand in de afdoening van strafzaken ontstaan.¹³⁸ De roep om professionalisering van de reclassering werd dan ook steeds groter.

Tot 1945 waren de reclasseringsverenigingen voornamelijk afhankelijk van de vrijwillige reclasseringswerkers die vanuit hun levensbeschouwelijke, verzuilde motieven hun werk verrichtten. Door de ontwikkelingen in het strafrecht en in de psychiatrie en criminologie kreeg het bevorderen van deskundigheid van de reclasseringswerker steeds meer prioriteit; iedere reclasseringsambtenaar diende een opleiding aan de sociale academie te hebben gevolgd.¹³⁹

In 1954 schrijft J.A. Moltzer (voormalig directeur van de Amsterdamse School voor Maatschappelijk Werk) dat een aanvullende opleiding voor reeds werkzame reclasseringsambtenaren ‘noodzakelijk en urgent’ is.¹⁴⁰ Deze opleiding bleek in de praktijk onvoldoende handvatten te bieden om het reclasseringswerk in al haar facetten te beheersen. Derhalve werden er in de begin van de jaren vijftig door de VvRi verdiepingscursussen georganiseerd waarin vakken als criminologie, psychologie, straf(proces)recht en penitentiair recht werden onderwezen. Ook werd er aandacht besteed aan de nazorg, het toezicht en het opstellen van de voorlichtingsrapportage.¹⁴¹

De nieuwe methode van maatschappelijk werk, het *social casework* dat was overgewaaid uit de Verenigde Staten, stond begin jaren vijftig nog in de kinderschoenen. Goudsmit schrijft in 1967 dat naar zijn weten het casework in de reclasseringssituatie nog nauwelijks wordt toegepast.¹⁴² Uit de literatuur komt niet naar voren wat hier de redenen voor waren.

De in 1947 ingevoerde Reclasseringsregeling had tot gevolg dat het aantal beroepskrachten, de reclasseringsambtenaren, binnen de reclasseringsinstellingen explosief

¹³⁷ Heinrich, *Particuliere reclassering*, 144.

¹³⁸ *Ibidem*, 152.

¹³⁹ *Ibidem*, 171.

¹⁴⁰ J.A. Moltzer, *Maandblad voor berechting en reclassering* (1954) 33, 316.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Goudsmit, *Psychiatrie en reclassering*, 27.

groeide. Bovendien werd voorgeschreven dat alle aanvragen voor voorlichtingsrapportages vanaf 1947 door de (publiekrechtelijke) reclasseringsraad moesten worden ontvangen en dat laatstgenoemd orgaan besloot welke reclasseringsinstelling de opdracht tot voorlichting mocht uitvoeren. De rapporten werden nadat ze opgesteld werden ook aan de reclasseringsraad teruggezonden en zij kon desgewenst haar eigen beschouwingen aan het rapport toevoegen en zelfs de opsteller verzoeken wijzigingen aan te brengen.¹⁴³ In 1961 eiste de overheid een uitgebreide gedragsrapportage van de reclasseringsinstellingen. Dit behelsde een uitgebreidere verslaglegging van de toezichthouder over het verloop van het toezicht. Dit stimuleerde de inzet van beroepskrachten en verhoogde de - toch al reeds hoge - werkdruk.

Binnen de sociale academies, waar de reclasseringswerkers werden opgeleid, kwam aan het begin van de jaren zestig een debat op gang. De introductie van maatschappelijk werkmethodologie betekende dat de vertrouwensrelatie tussen hulpverlener en reclassent prioriteit kreeg. Hierdoor ontstond een spanning tussen het beroep van maatschappelijk werker en de functie van reclasseringsambtenaar, die in het verleden vooral de reclassent moest behoeden voor recidive.¹⁴⁴ Oorzaken van gedragingen werden ook niet langer enkel in het individu gezocht, maar de nadruk werd door veel reclasserders gelegd op de invloed van economische, politieke en maatschappelijke bewegingen op het gedrag van individuen. Kortom, de reclassent was niet alleen verantwoordelijk voor zijn gedrag, maar hij werd ook vaak als slachtoffer van externe invloeden beschouwd.

3.7 Ontzuiling

De ontzuiling die in Nederland in de jaren zestig tot zijn hoogtepunt kwam, had aanvankelijk weinig effect op de levensbeschouwelijke reclasseringsinstellingen. Dit kwam omdat de instellingen reeds volledig door de overheid werden gefinancierd en derhalve niet meer afhankelijk waren van de zuilen waarmee zij verbonden waren. In de loop van de jaren zestig bleek toch dat de reclasseringsinstellingen steeds meer onafhankelijk van de zuilen werkten en dat de ideologische rechtvaardiging van de reclasseringsinstellingen ver te zoeken was, omdat de reclassenten inmiddels zelf konden kiezen door welke instelling zij begeleid wilden worden. Uiteindelijk werd in 1968, tijdens een conferentie in Noordwijk alwaar de besturen van de

¹⁴³ Heinrich, *Particuliere reclassering*, 160.

¹⁴⁴ *Ibidem*, 191-192.

reclasseringsinstellingen en de vertegenwoordigers van het departement van Justitie deelnamen, grote samenwerking noodzakelijk geacht (teneinde de doelmatigheid en de efficiency van het reclasseringsapparaat te vergroten) hetgeen uiteindelijk in 1976 tot een fusie leidde. Hiermee was het professionaliseringsproces voltooid.¹⁴⁵

3.8 Conclusie

Op grond van de literatuur van Heinrich, Van Bemmelen en Goudsmit zien we in dit hoofdstuk dat de reclassering transformeerde van liefdadigheidsinstelling naar een uitgebreid en professioneel orgaan van strafrechtspleging. Heinrich benadrukt dat vanuit de overheid de vraag naar meer uitgebreide rapportages toenam, hetgeen de roep om deskundigheidsbevordering van de reclasseringsambtenaren versterkte. Door invoering van wettelijke regels ten aanzien van het reclasseringswerk en door de komst van nieuwe strafmodaliteiten professionaliseerde de reclassering en werd de overheidsbemoediging op het reclasseren groter. Het hierop volgende hoofdstuk zal meer licht werpen op de uitkomsten van het archiefonderzoek waarin de rol van de reclasseringswerker en de forensisch psychiater in het strafproces van zedendelinquenten uitgebreid wordt behandeld.

¹⁴⁵ Ibidem, 206.

Hoofdstuk 4 - Onderzoek reclasseringsarchieven en het werk van de getuigen-deskundigen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ik ten eerste mijn bevindingen van het verrichte onderzoek in het reclasseringsarchief te 's-Hertogenbosch uiteenzetten. De primaire bronnen uit het reclasseringsarchief zijn niet de enige belangrijke bronnen. Broninformatie uit het *Maandblad voor berechting en reclassering* zijn waardevol gebleken om meer inzicht te krijgen in het werk van de getuigen-deskundigen en hun wederzijdse samenwerking. Ik zal aan het begin van dit hoofdstuk vooral de reclasseringstijdschriften bespreken alvorens ik de cliëntendossiers behandel. Door de cliëntendossiers van reclasseringscliënten te onderzoeken tracht ik meer te weten te komen over de positie van de reclasseringsambtenaar in strafzaken van zedendelinquenten alsook over de begeleiding van zedendelinquenten na een veroordeling en tijdens een reclasseringstoezicht.

In het reclasseringsarchief worden de archieven van de Nederlandse reclasseringsinstellingen bewaard. In 1975 werden de archieven van de afzonderlijke instellingen overgebracht naar het hoofdbureau van de Algemene Reclasseringsvereniging te 's-Hertogenbosch. Onder andere dankzij de inzet van de in 1979 aangestelde archiefbeheerder werd de jaren erna ook nog veel archiefmateriaal verworven. Naast cliëntendossiers omvat het archief jaarverslagen, notulen en bestuurlijke correspondentie. Ik heb 18 cliëntendossiers gevonden uit de jaren veertig (zeven dossiers), vijftig (negen dossiers) en zestig (twee dossiers) van de vorige eeuw. Er waren niet meer dan deze 18 cliëntendossiers vindbaar (die tevens zedenzaken behelsden en de in de door mij gekozen onderzoeksperiode vielen). Het oudste dossier stamt uit 1946 en de jongste uit 1962. Twaalf cliëntendossiers bevatten zaken met homoseksuele zedendelinquenten (waarvan in één zaak ook vrouwelijke slachtoffers waren), zes dossiers betreffen heteroseksuele delicten (waarvan in één zaak er ook mannelijke slachtoffers waren). De heteroseksuele delicten bevatten overigens twee openbare schennis zaken. Aangezien de dossiers met overige zedenzaken ook nuttige informatie hebben verschaft ten aanzien van mijn onderzoeksvraag, heb ik ervoor gekozen deze dossiers ook te betrekken in mijn onderzoek. Daar in elk dossier een pro Justitia-rapportage is aangetroffen is het aannemelijk dat bij een strafzaak van een zedendelinquent in de meeste gevallen het deskundige advies van een pro Justitia-rapporteur (de psycholoog of psychiater) werd ingeroepen.

In de bijlage van deze scriptie is de ‘overzichtstabel reclasseringsarchief’ bijgesloten. Deze tabel geeft schematisch weer welke dossiers zijn onderzocht. De tabel is chronologisch geordend en is gecategoriseerd op naam, delict, aanwezigheid van pro Justitia- rapportages en voorlichtingsrapportages van de reclassering. Voorts is het strafadvies van zowel pro Justitia en reclassering (indien aanwezig) en het vonnis in de tabel opgenomen. Onder de overzichtstabel is alle informatie uit elk dossier beschreven (de dossiers van de heer Waldman en Winkelman worden tevens beschreven in paragraaf 4.13).

Naast mijn analyse van het archiefonderzoek zal ik in dit hoofdstuk ruim aandacht besteden aan de radicale omslag in het discours over homoseksualiteit begin jaren zestig die door gezagsdragers (confessionelen, psychiaters en maatschappelijk werkers) met succes werd uitgedragen. Op grond van secundaire literatuur zal ik proberen te duiden waar deze omslag vandaan kwam en welke rol dit mogelijk heeft gespeeld in de begeleiding van homoseksuele zedendelinquenten door de getuigen-deskundigen. Tenslotte zal ik mij in dit hoofdstuk buigen over de verhouding tussen de getuigen-deskundigen, hun samenwerking en de invloed die zij hadden op de rechtsgang.

4.2 Beperkingen

Tijdens het onderzoek in het reclasseringsarchief ben ik op een aantal beperkingen gestuit. In de onderzochte cliëntendossiers is slechts summiere informatie te vinden die inzicht kan geven in de relatie tussen de pro Justitia-rapporteur en de reclasseringsambtenaar. De omvang en het informatiegehalte van de dossiers wisselen voorts sterk. In de cliëntendossiers zijn met name pro Justitia-rapportages, voorlichtingsrapportages van de reclassering, gerechtelijke uitspraken, aantekeningen van de reclasserders (die over het toezicht van de gereclasserde naar Justitie rapporteren), brieven van de gereclasserde aan de reclasserder en rapportages van psychiatrische klinieken terug te vinden. Door de pro Justitia-rapportages en voorlichtingsrapportages van de reclassering naast elkaar te leggen kunnen er op het eerste oog geen conflicten (zoals meningsverschillen tussen de reclasseringsambtenaar en de pro Justitia-rapporteur over de analyse van zedenzaken alsmede behandel- en strafvoorstellen) tussen de twee getuigen-deskundigen ontdekt worden.

Een andere beperking van het onderzoek is dat er weliswaar vonnissen in sommige cliëntendossiers zijn bewaard, maar dat de vonnissen geen informatie bevatten over de wijze

waarop de getuigen-deskundigen in de rechtszittingen optraden. Het is niet duidelijk geworden wat de achterliggende reden is van het feit dat deze informatie niet in het dossier voorkomt. Mogelijk is deze informatie wel te vinden in de gerechtsarchieven. Aangezien in dit onderzoek het perspectief van de reclassering is gekozen, heeft er geen onderzoek plaatsgevonden in de gerechtsarchieven.

4.3 Plaats van voorlichting in de strafrechtspleging en inhoud van onderzochte voorlichtingsrapportages

Alvorens de inhoud van de onderzochte voorlichtingsrapportages nader te beschouwen dient de plaats van de voorlichting in de strafrechtspleging (in de onderzoeksperiode 1945-1965) aan bod te komen. De voorlichting van de psychiater en van de reclassering is in het Wetboek van Strafvordering geregeld. In de uitgave van 1951 staat in artikel 227 (Onder Afdeling V 'Deskundigen') dat "de rechter-commissaris, hetzij ambtshalve, hetzij op de vordering van den officier van justitie of het verzoek van den verdachte, een of meer deskundigen benoemen, ten einde hem voor te lichten of bij te staan en, zoo nodig, met opdracht het door hem gevorderde onderzoek in te stellen en hem een met redenen omkleed verslag uit te brengen."¹⁴⁶

Wat schreven de reclasseringsbeambten in de voorlichtingsrapportages die in de reclasseringsdossiers zijn aangetroffen? In de rapportages die ik heb aangetroffen wordt vooral veel aandacht besteed aan het (uitgebreid) beschrijven van de levensgeschiedenis van de cliënten. Informatie over de cliënt wordt verzameld vanuit de persoonlijke gesprekken tussen de reclasseringsbeambte en de cliënt, alsook uit referentieninformatie (gesprekken met echtgenote, overige familieleden, werkgever, vrienden en kennissen). Alhoewel de reclasseringsbeambte niet de benodigde expertise bezit om tot een uitgebreide persoonlijkheidsanalyse te komen, schroomt hij of zij niet om het gedrag van de cliënt onder de loep te nemen en te beschrijven.

¹⁴⁶ W. Schreuder e.a., *Het Wetboek van Strafvordering* (Leiden 1951) 300.

4.4. Homoseksuele delicten in de dossiers

In 11 van de 18 onderzochte dossiers gaat het om cliënten die verdacht worden van homoseksuele zedendelicten (ontucht met minderjarige jongens en homoseksuele delicten). In alle dossiers van homoseksuele zedendelinquenten zijn eveneens pro Justitia-rapportages opgemaakt.

Bij nadere bestudering van de reclasseringsdossiers valt het op dat slechts twee reclasseringsdossiers - waarin homoseksuele zedendelinquenten worden besproken - voorlichtingsrapportages van de reclassering bevatten. In haar proefschrift constateert Tijsseling dat veroordeelden van homoseksuele delicten met name in aanraking kwamen met psychiaters, terwijl de veroordeelden van heteroseksuele delicten eerder onder toezicht van de reclassering werden gesteld.¹⁴⁷ Mogelijk is dit ook een verklaring waarom in maar twee reclasseringsdossiers met betrekking tot homoseksuele zedendelinquenten, voorlichtingsrapportages van de reclassering terug te vinden zijn. Mogelijk was er in deze zaken enkel een forensische psychiater die een voorlichtingsopdracht had ontvangen en dat er zodoende evenmin een reclasseringsdossier was opgesteld, echter dit blijft speculatie en kan niet door mij met relevante bronnen worden onderbouwd. Vervolgonderzoek zou hier mogelijk meer licht op kunnen schijnen.

In één van deze twee dossiers verwijst de reclasseringsambtenaar (die ook het voorlichtingsrapport opstelt) naar het nog uit te brengen pro Justitia-rapport en onthoudt hij zich van advies over eventuele sancties en maatregelen. In het andere dossier verwijst de reclasseringsambtenaar in zijn voorlichtingsrapport weliswaar niet letterlijk naar de pro Justitia-rapporteur, maar hij spreekt zich ook niet uit over een op te leggen straf of maatregel. Hij geeft wel aan dat een nader psychologisch onderzoek noodzakelijk wordt geacht.¹⁴⁸ Deze bevindingen stroken met het beeld dat Tijsseling in haar proefschrift schetst, namelijk dat de reclassering zich onthoudt van strafadvies wanneer er pro Justitia wordt gerapporteerd. Mogelijk zagen de reclasseringsbeambten de psychiaters als de hoogste autoriteit die het meest gewicht in de schaal legden bij de beoordeling door de rechter. In de geraadpleegde dossiers bevindt zich een dossier, van de heer Bernardus (geanonimiseerd), waaruit het hiërarchisch verschil tussen reclasseringsbeambten en psychiaters tevens blijkt. In het dossier van de heer Bernardus wordt

¹⁴⁷ Tijsseling, *Schuldige Seks*, 128.

¹⁴⁸ in een voorlichtingsrapport over een man die verdacht wordt van openbare schennis spreekt de betreffende reclasseringsbeambte zich overigens wel uit over een straf, namelijk toezicht dat ook door de rechter wordt opgelegd.

correspondentie tussen de Reclasseringsraad en de Dr. F.S. Meijersvereniging aangetroffen. De Reclasseringsraad schrijft aan de vereniging, die het reclasseringstoezicht uitvoert, dat de toezichtsverslagen van de betreffende reclasseringsambtenaar te summier zijn. De Dr. F.S. Meijersvereniging reageert schriftelijk dat het reclasseringstoezicht op een laag pitje is gezet, daar de ondertoezichtgestelde zelf psycholoog is en omdat geacht wordt dat de reclasseringsambtenaar onvoldoende overzicht heeft. Er wordt daarom meer prioriteit gegeven aan het contact met de psychiater.¹⁴⁹

Een opvallend verschil tussen mijn archiefonderzoek en het archiefonderzoek dat Tijsseling heeft verricht (met dien verstande dat het onderzoek van Tijsseling beperkt was tot homoseksuele delicten in de periode van de Tweede Wereldoorlog in het Haagse arrondissement) is dat zij op basis van haar onderzoek constateert dat er geen getuige-deskundige aan te pas kwam bij zaken waarbij geen sprake was van familierelaties tussen de verdachten en de betrokken minderjarigen.¹⁵⁰ Dit terwijl in mijn archiefonderzoek, twee dossiers zijn aangetroffen, uit 1948 en 1959, (betreffende heteroseksuele delicten, namelijk ontucht met minderjarige meisjes) waarin getuigen-deskundigen wel degelijk een uitgebreide rol speelden.¹⁵¹ In deze zaken was er pro Justitia gerapporteerd, was er een voorlichtingsrapport van de reclassering aanwezig en was er - in beide zaken - een reclasseringstoezicht opgelegd. Een duidelijke verklaring voor dit verschil kan ik niet geven.

4.5 Doorwerkende invloed op getuigen-deskundigen

Aan het begin van deze scriptie heb ik uiteengezet dat in de loop van de jaren vijftig van de vorige eeuw een verandering optrad in de wijze waarop er over homoseksualiteit werd gedacht. Wat betekende deze verandering in het morele klimaat voor de houding van de getuigen-deskundigen? Keuzenkamp wijst op de ontwikkeling die zich in de jaren vijftig voltrok, dat er meer professionele belangstelling ontstond voor homoseksuelen. Politie, juristen, psychiaters en artsen richtten (in navolging van maatschappelijk werkers) hun aandacht meer en meer op de beweegredenen en drijfveren van de homoseksuele man en vrouw. Op deze wijze ontstond er

¹⁴⁹ Brabants Historisch Informatie Centrum, Reclasseringsarchief (hierna BHIC, Ra), inventarisnummer 1309.

¹⁵⁰ Tijsseling, *Schuldige Seks*, 128.

¹⁵¹ BHIC, Ra, inventarisnummer 1309.

volgens Keuzenkamp “meer begrip voor de beleving van homo’s”.¹⁵² Zij verwijst ook naar het proefschrift van Wijnand Sengers *Homoseksualiteit als klacht* uit 1969, waarin hij betoogt dat homoseksualiteit niet het probleem was, maar de reactie van de maatschappij.¹⁵³

Nu duidelijk is geworden dat gezagsdragers zoals pastoors, dominees, psychiaters en artsen elkaar beïnvloedden, is het naar mijn mening aannemelijk dat de getuigen-deskundigen, die ook als gezagsdragers werden beschouwd, eveneens ontvankelijk waren voor deze culturele omslag. Een pro Justitia-rapporteur zat het dichtst bij het vuur, gezien zijn achtergrond als psychiater of psycholoog. De reclasseringsambtenaren hadden in hun werk op hun beurt zowel veel te maken met de homoseksuele zedendelinquent als met de psychiater. Het is derhalve ook aannemelijk dat zij zich ook lieten beïnvloeden door de progressieve opvattingen ten aanzien van homoseksualiteit. Overigens denk ik dat het geen eenrichtingsverkeer is geweest en dat sommige homoseksuele zedendelinquenten zich mogelijk ook meer durfden uit te spreken over hun problemen en dat dit ook zijn sporen naliet bij de getuigen-deskundige. Alhoewel ik het voorgaande niet direct kan onderbouwen met een voorbeeld uit mijn archiefonderzoek, geeft Keuzenkamp wel aan dat in het algemeen de professionals ook hun mening over homoseksualiteit wijzigden nadat parochianen, cliënten en patiënten zich uitspraken over hun problemen.¹⁵⁴ Het is voor te stellen dat de getuigen-deskundigen, als professionals, hier ook mee te maken hebben gehad. Tenslotte is het aannemelijk dat de forensische psychiaters, gelet op hun aanzien en invloed als gezagsdrager, niet alleen zelf beïnvloed werden, maar dat zij- samen met andere gezagsdragers zoals geestelijken, politie, artsen en juristen- medeverantwoordelijk waren voor de progressievere kijk op homoseksuelen.

4.6 Nadere blik op de zienswijze van psychiaters

In de inleiding is de veranderende visie op homoseksualiteit en de verklaringen hierover belicht. Deze paragraaf is bedoeld om wat nader in te zoomen op welke wijze psychiaters begin jaren zestig schreven over homoseksualiteit in het vakblad *Maandblad voor berechting en reclassering*.

¹⁵² Keuzenkamp, *Steeds gewoner*, 213.

¹⁵³ Ibidem, 214.

¹⁵⁴ Ibidem.

In 1964 zien we dat er anders over homoseksualiteit wordt gepraat. Er wordt in het artikel ‘sociale aspecten van homofilie’ zelfs aangegeven dat het artikel poogt duidelijk te maken dat homofilie (er wordt niet meer gesproken over ‘homoseksualiteit’) niet alleen geen reclasseringsprobleem is, maar zelfs “in het geheel geen probleem is”.¹⁵⁵ De houding ten aanzien van homoseksualiteit wordt eerder kritisch onder de loep genomen: “Het is de wijze waarop hetero- en homofiele mensen zich tegenover het verschijnsel verhouden, die problemen kan oproepen, en dat kunnen forensische problemen zijn, die te maken hebben met de reclassering”.¹⁵⁶

Bij nadere bestudering van het artikel wordt er neutraler en niet veroordelend geschreven over homofilie. Het wordt omschreven als “een bijzondere, relatief niet zoveel voorkomende van geslachtelijk leven en geslachtelijk beleven van zichzelf en de partner.”¹⁵⁷ De opsteller van het artikel, de invloedrijke criminoloog G. Kempe, lijkt er voorzichtig op te wijzen dat de oude “geslachtelijke gedrags-sjablonen” (de seksuele normen waarin heteroseksualiteit als normaal wordt beschouwd, en homoseksualiteit als afwijkend beschouwd) door nieuwe inzichten niet langer kloppend zijn met de realiteit.¹⁵⁸ Kempe wijst op drie nieuwe verschijnselen die zich in 1964 voordoen: ten eerste is door toename van het aantal homoseksuele contacten en door onderzoek naar voren gekomen dat de geneesbaarheid van homofilie door psychotherapie vergroot wordt. Ten tweede is na de oorlog, onder invloed van filosofie, psychologie en het moderne maatschappelijk werk, de bejegening van de homofiel als “afwijkende” niet meer bruikbaar gelet op de nieuwe zienswijzen waarin meer nadruk op het individu wordt gelegd.¹⁵⁹ Als derde reden geeft Kempe aan dat homofielen zich vaak jarenlang hadden verstopt, maar dat zij zich vanaf midden jaren zestig meer durfden te profileren en meer erkenning durfden op te eisen.¹⁶⁰

Kempe spreekt zich ook duidelijk uit tegen gangbare mythen over de homoseksuele medemens. Bijvoorbeeld dat elke homoseksueel zich vergrijpt of zou kunnen vergrijpen aan kinderen en de misvatting dat de homofiel best normaal zou kunnen leven als hij het maar

¹⁵⁵ G. Kempe, ‘Sociale aspecten van homofilie’, *Maandblad voor berechting en reclassering* 43 (1964) 125.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem, 130.

¹⁵⁹ Ibidem, 131.

¹⁶⁰ Ibidem.

oprecht wil.¹⁶¹ De criminoloog pleit voor een open, onvoorwaardelijke aanvaarding van de homofilie als “geslachtelijke belevingsvorm”.¹⁶² “Een medemenselijk ernstig en voor vol nemen van de homofiel is niet alleen een beginsel voor eenieder mogelijk, maar daarenboven een plicht, die reeds al te lang werd verzuimd”, aldus Kempe.¹⁶³ Het emancipatoir betoog (in dit artikel) voor homoseksuelen past in de veranderende samenleving waar in de vorige paragraaf reeds uitvoerig bij is stilgestaan.

4.7 Nieuwe inzichten

In een in het oog springend reclasseringsdossier zijn de nieuwe inzichten ten aanzien van homoseksualiteit enigszins te bemerken. In 1962 werd de heer Boom veroordeeld wegens ontucht met een minderjarige jongen. De straf behelsde een reclasseringstoezicht van drie jaar en psychotherapie. Alhoewel uit het dossier is op te maken dat zowel de reclasseerder als de pro Justitia-rapporteur homoseksueel gedrag nog wel als een afwijking en als een probleem zien, kan op grond van de wijze waarop de reclasseringsambtenaar over de ondertoezichtgestelde schrijft worden opgemaakt dat hij een voor die tijd enigszins liberale opvatting heeft ten aanzien van het streven van de ondertoezichtgestelde om zich als homoseksueel geaccepteerd te voelen. Hierbij dient de kanttekening worden gemaakt dat de ondertoezichtgestelde nog tegen veel moeilijkheden aanloopt. Zo wil hij graag weer in de verpleging gaan werken. De reclassering steunt hem hierin op voorwaarde dat hij een psychotherapeutische behandeling zal ondergaan.

In vergelijking met de andere gevonden dossiers over homoseksuele zedendelinquenten geeft het dossier van de heer Boom enig inzicht in de maatschappelijke opvattingen ten aanzien van het aanvaarden van de drang van homoseksuelen om zich geaccepteerd te voelen.

4.8 Rol van de reclassering binnen het toezicht

In tegenstelling tot de ogenschijnlijk marginale ondergeschikte rol die de reclassering in de voorlichtingsfase voor de rechtszitting had, lijkt de invloed van de reclassering ná het uitspreken van het vonnis, dat wil zeggen in de toezichtsperiode van de veroordeelde, juist wel gewichtig en doorslaggevend te zijn. Maar wat gebeurde er precies in een dergelijk toezicht?

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem, 132.

¹⁶³ Ibidem, 131.

De primaire bronnen die hier meer inzicht in zouden moeten geven bestaan vooral uit correspondentie tussen reclassering en het Openbaar Ministerie, alsook rapporten van psychiaters die de veroordeelde zedendelinquent in behandeling hadden en de taak hadden om justitie op de hoogte te brengen van het verloop van de behandeling. In de toezichtsverslagen rapporteren de reclasseringsbeambten in hoeverre de veroordeelde zich aan de meldplicht houdt, hoe het dagelijkse leven van de veroordeelde er uit ziet en in hoeverre het lukt om te resocialiseren en niet te recidiveren. Zoals reeds in het begin van dit hoofdstuk is aangegeven, geven de toezichtsverslagen die in het archief zijn aangetroffen slechts in enkele gevallen uitgebreide informatie. In veel gevallen wordt er in een paar zinnen weergegeven dat de veroordeelde zich aan de voorwaarden houdt of dat er geen bijzonderheden zijn om te melden. Sommige verslagen zijn echter omvangrijker van aard en geven meer inzicht in de toezichtsrelatie.

Rapporteren en toezichthouden op zedendelinquenten: een moeilijke taak

Het uitvoeren van toezicht op zedendelinquenten met psychische problematiek was bepaald geen sinecure. In het *Maandblad voor berechting en reclassering* vraagt Arendsen Hein, psychiater van het psychose centrum Groot Batelaar in 1957, zich hardop af of het wel een taak is van de toezichthouder (de reclasseringswerker) om zich met neurotische zedendelinquenten bezig te houden of dat dit niet veel meer de taak is van de psychiater.¹⁶⁴

Arendsen Hein is van mening dat het niet de taak is van psychiaters om toezicht te houden. Ten eerste vindt hij dat het maatschappelijk leiding geven, wat het reclasseringswerk volgens hem vooral beoogt, niet de taak van een psychiater is. De psychiater stelt dat bij de gemiddelde gezonde mens ook neurotische trekken te vinden zijn en derhalve vindt hij dat het dus zeker niet buiten het terrein van de gewone toezichthouder valt om zich met neurotische delinquenten bezig te houden.¹⁶⁵ De psychiater betoogt dat het niet de bedoeling is dat de toezichthouder zelf de psychiater gaat spelen en gaat experimenteren door het gedrag van de reclassent te interpreteren. De toezichthouder dient naar zijn mening de reclassent te helpen zichzelf te leren helpen, zelf zijn besluiten te nemen en verantwoordelijkheid daarvoor te dragen.¹⁶⁶

¹⁶⁴ G.W. Arendsen Hein, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 36 (1957) 225.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Ibidem, 228.

We zien dat een ander vooraanstaand psychiater ook van mening is dat het reclasseren van zedendelinquenten een zware taak vormde. Volgens Dr. F.S. Meijers vraagt het rapporteren in zedenzaken (door de reclassering) veel tact en overleg. De rapporteur moet zorgen dat de bronnen van informatie helder en ‘niet vertroebeld’ zijn doordat bijvoorbeeld de referent zelf bij de zaak betrokken is, of wraakgevoelens koestert ten aanzien van de verdachte.¹⁶⁷ De rapporteur dient mogelijk een weerstand te overwinnen, aldus de psychiater (maar het kan ook dat hij een zeker behagen hierin vindt). Het reclasseren van zedendelinquenten stelt bijzondere en zware eisen, naar mening van Meijers. Hij noemt het risico dat ‘seksueel geperverteerden’ in detentie andere gedetineerden ‘infecteren’ met hun onzedelijke denkwijzen en gedrag.¹⁶⁸ Meyers geeft aan dat er veel bereikt kan worden met gezinsverpleging, alwaar structuur kan worden geboden. Een gevaar hierbij is dat er recidive plaats kan vinden waardoor segregatie volgens hem noodzakelijk is. Veroordeelden voor seksuele vergrijpen zoals pedofielen moeten bij voorkeur niet worden ondergebracht in gezinnen met kinderen, aldus Meijers. Indien de veroordeelde terug in de samenleving mag komen, dan dient er een uitvoerig onderzoek te geschieden naar het milieu waarin de delinquent terug gaat keren. Ook moet er werk worden gevonden. Soms verdient zwaar werk de voorkeur omdat hierdoor een groot gevoel van vermoeidheid kan ontstaan.¹⁶⁹ Meijers lijkt hier te impliceren dat dientengevolge de seksuele driften ook afnemen. Toezicht houden over een zedenreclassent behoort tot de moeilijkste taken op het gebied van reclassering, aldus Meijers. Hij zegt soms de indruk te krijgen dat toezichthouders te hoog ‘mikken’. In die zin dat men teveel verwacht van zedelijke en ethische verbetering.¹⁷⁰

Toezicht zal zelden uitsluitend een maatschappelijk toezicht behelzen, aldus Meijers. Vrijwel steeds zal psychiatrische nazorg moeten worden ingeschakeld. Een goede samenwerking tussen de toezichthouder en de psychiater zal moeten worden nagestreefd. Meyers heeft er geen bezwaar tegen dat de psychiater fungeert als de leidinggevende figuur, “mits hij voldoende forensisch en sociaal inzicht bezit.”¹⁷¹ Tenslotte ziet Meijers ook een rol voor geestelijk

¹⁶⁷ Van Bemmelen, *Straffen en Helpen*, 249.

¹⁶⁸ *Ibidem*, 250.

¹⁶⁹ *Ibidem*, 251.

¹⁷⁰ *Ibidem*.

¹⁷¹ *Ibidem*, 252.

verzorger, familieleden of werkgever. Zo heeft de reclassent volgens hem niet het gevoel alleen gelaten te worden en krijgt hij het gevoel dat er mensen zijn die hem willen steunen en helpen.¹⁷²

In deze paragraaf hebben we kunnen lezen dat het reclasseren van zedendelinquenten als een moeilijke taak werd gezien. Arendsen Hein vraagt zichzelf hardop af of reclasseren van zedendelinquenten (met psychische problematiek) wel aan reclasseringswerkers kan worden toevertrouwd en Meijers benadrukt dat de reclasseringswerker vooral veel moet samenwerken met de psychiater en hij hecht voorts veel belang aan goede (psychiatrische) nazorg.

4.9 Verhouding tussen de getuigen-deskundigen: psychiater versus reclasseringsbeambte

In mijn onderzoek tracht ik onder meer een beter beeld te krijgen van de professionaliteit van de getuigen-deskundigen alsook hoop ik meer duiding te geven van de verhouding tussen de expertise van de forensische psychiaters met die van de reclasseringsbeambten. Teneinde beter te kunnen duiden wat deze professionaliteit inhield, is het belangrijk om zicht te krijgen op de wijze waarop de forensische psychiaters en de reclasseringsbeambten elkaar zagen. Ik maak hierbij de kanttekening dat ik, in het reclasseringsarchief noch in de secundaire literatuur, bronnen heb gevonden afkomstig van reclasserders zelf. Wanneer er over de reclasserders wordt gesproken dan wordt dit gedaan door derden, die vanuit hun professie (psychiatrie, rechten, filosofie) met reclasserders te maken hadden en die vanuit deze ervaringen en kennis hun inzichten delen.

Filosoof Walter Goudsmit stelt in 1964 dat de forensische psychiatrie zich na de oorlog steeds meer ging bezighouden met verdere behandeling van de delinquent en niet enkel alleen diagnostiek, en dat dit met zich meebrengt dat ook hogere eisen aan het forensisch rapport moeten worden gesteld.¹⁷³ In 1964 wordt in verscheidene gevallen een pro Justitia-rapport aangevraagd, namelijk bij elk zedendelict waarbij het vermoeden bestaat dat de dader een delict gepleegd heeft op grond van een abnormale persoonlijkheidsstructuur, bij zeer ernstige delicten, bij verdachten die al enige keren gerecidiveerd zijn en bij verdachten waarbij het vermoeden bestaat dat hij ten tijde van het tenlastegelegde psychisch gestoord of misschien krankzinnig was.¹⁷⁴ Zowel de rechter-commissaris, de Officier van Justitie, alsook de verdachte en zijn advocaat kunnen een pro Justitia-rapportage aanvragen. De pro Justitia-rapportage behelst

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ W. Goudsmit, zonder titel, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 43 (1964) 133.

¹⁷⁴ Ibidem, 134.

inlichtingen omtrent de persoon van de dader, of er bij verdachte een gebrekkige ontwikkeling of psychische stoornis bestond, en tenslotte volgt een advies omtrent een straf of maatregelen teneinde recidive te voorkomen en een eventuele geconstateerde afwijking te behandelen.¹⁷⁵ Voorts dient de psychiater zich in zijn rapportage uit te spreken over welke afwijkingen er zijn geconstateerd, of er een verband is tussen de afwijking(en) en het criminele gedrag en welke mogelijkheden er zijn om de afwijkingen te beïnvloeden opdat het maatschappelijk gedrag van de betrokkene verbetert.¹⁷⁶

In het voorlichtingsrapport van de reclassering wordt vaak een nader psychologisch onderzoek voorgesteld.¹⁷⁷ Goudsmit hekelt het feit dat vaak verzoeken vanuit de reclassering voor het uitbrengen van een psychologisch rapport door de rechterlijke macht niet worden gehonoreerd. Op die manier kan de reclasseerder het gevoel krijgen dat hij niet helemaal serieus wordt genomen, aldus Goudsmit.¹⁷⁸ Terwijl vermoedelijk de reclasseerder volgens Goudsmit het meest bevoegd is om over de noodzaak van een psychiatrisch onderzoek te kunnen oordelen. Dit verzoek wordt vaak gedaan omdat de voorlichtingsrapportage met zijn eigen middelen niet tot een voldoende onderbouwd advies kan komen en ook een psychologisch onderzoek als aanvulling noodzakelijk acht. Goudsmit pleit voor een basisopleiding voor de forensische psychiater aangezien sommige psychiaters, naar zijn mening, praktijkervaring missen op forensisch psychiatrisch gebied of geen ervaring met reclasseringswerk hebben.¹⁷⁹

Psychiater Poslavsky legt in 1958 uit dat er nog veel ontbreekt aan de relatie tussen de psychiater en de reclasseringsbeambte. Met name bij sommige oudere reclasseringsbeambten bestaat er 'een zekere schroom' ten opzichte van de psychiater. Enerzijds overschat de reclasseringsbeambte de psychiater, anderzijds krijgt de psychiater het verwijt van de reclasseringsbeambte dat hij onvoldoende zicht heeft op de sociale omstandigheden van de delinquent. Goudsmit meent dat reclasseringsbeambten die een opleiding aan een sociale academie gevolgd hebben, meestal zelfverzekerder zijn over hun eigen werk en status en diensgevolge ook beter kunnen samenwerken met de psychiater.

¹⁷⁵ Ibidem, 135.

¹⁷⁶ Auteur onbekend, zonder titel, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 35 (1956) 233.

¹⁷⁷ W. Goudsmit, zonder titel, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 43 (1964) 134.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ Ibidem, 135.

Een kritisch geluid over de kwaliteit van het werk van de reclasseerders komt van J. Hk. Hoornweg, directeur van het nationaal bureau van reclassering in 1954. Hij wijst op de ondeskundigheid van de reclasseringsbeambten in loondienst en de reclasseringsbeambten die op vrijwillige basis werken. Hoornweg hekelt de kwaliteit van het toezicht en de nazorg en de organisatie en coördinatie bij de reclassering. Hij noemt de onsystematische opbouw van het reclasseringsapparaat, onvoldoende verweving met maatschappelijk werk in het algemeen en het ontbreken van een concrete taakbegrenzing.

Goudsmit merkt op dat ten tijde van het schrijven van zijn promotieonderzoek (1967) de deskundigheid van reclasseringsbeambten duidelijk verbeterd is.¹⁸⁰ Hij drukt zich vooral positief uit ten opzichte van de reclasseringwerker en hecht veel waarde aan het belang van de indicatie die de reclasseringwerker maakt ten aanzien van de noodzakelijkheid voor het uitbrengen van een pro Justitia-rapportage. Bovendien geeft hij aan dat de psychiaters zich beter zouden moeten informeren over het werk van de reclassering. Poslavsky is van mening dat er nog al wat schort aan de samenwerking tussen de reclasseerder en de psychiater en dat dit onder andere komt doordat de reclasseringwerker te veel respect heeft voor de psychiater. Goudsmit zwakt dit af door te zeggen dat de geschoolde (en dus zelfverzekerde) reclasseringswerker beter kan samenwerken met de psychiater. Tenslotte ziet Goudsmit dat de deskundigheidsbevordering van de reclasseringwerker eind jaren zestig verbeterd is ten opzichte van de jaren vijftig. Dit valt ook logisch te verklaren uit het feit dat elke reclasseringswerker in de jaren zestig een opleiding aan de sociale academie moest hebben genoten.¹⁸¹

Wanneer we deze primaire bronnen bezien in het licht van de deelvraag in dit onderzoek ‘hoe de expertise van de forensische psychiaters zich verhield tot de expertise van de reclasseringsambtenaren en hoe hun samenwerking er uit zag’, lijkt het er op dat de reclasseringsambtenaar door het hiërarchische overwicht van de psychiater meer moeite moet doen om zich te profileren, maar dat door deskundigheidsbevordering de reclasseringsambtenaar zich beter kan positioneren. Dit is ook van positieve invloed is op de samenwerking met de psychiater.

¹⁸⁰ Goudsmit, *Psychiatrie en reclassering*, 82 en 85.

¹⁸¹ Heinrich, *Particuliere reclassering*, 171.

4.10 Samenwerking tussen de getuigen-deskundigen

Zoals we in de voorgaande paragraaf hebben gelezen werd het werk van zowel de reclasseerder als de forensisch psychiater kritisch onder de loep genomen door vooraanstaande psychiaters. Er werd niet geschroomd om aanbevelingen te doen gericht op verbetering van hun werk.

Deze paragraaf richt zich op de samenwerking tussen beide getuigen-deskundigen. In de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw was deze samenwerking nog verre van ideaal. Dit blijkt uit hetgeen Hoofdofficier van Justitie W.H. Overbeek schreef in 1956 over de integratie van het voorlichtingsrapport en het pro Justitia-rapport. Hij betoogt dat “voor de behoeften van alle betrokken partijen thans nog een onvoldoende mate van samenwerking tussen beide voorlichters bestaat” en “dat er een verandering in de bestaande toestand wenselijk is in de geest, dat een meerdere mate van samenwerking, of in ieder geval van kennismaking en gebruik van elkaars bevindingen dient te worden nagestreefd”.¹⁸² Overbeek komt met een praktische oplossing, die vanaf 1956 in het Utrechtse arrondissement wordt toegepast en door andere arrondissementen wordt overgenomen.

In deze oplossing heeft de reclasseringsbeambte, die belast is met het opstellen van het voorlichtingsrapport, de instructie om het gerechtelijk dossier (dat hij van de rechter-commissaris heeft ontvangen) naar de betreffende psychiater te sturen die belast is met het opstellen van het pro Justitia-rapport. Op deze wijze weet de psychiater welke reclasseringsbeambte rapporteur is en wordt het gefaciliteerd om onderling contact te leggen voor het delen van informatie of het vragen van inlichtingen. Overbeek: “in ieder geval dient echter de psychiater ingelicht te worden betreffende de gegevens die de reclassering bij haar onderzoek heeft verkregen betreffende levensomstandigheden, afkomst en milieu van de verdachte.”¹⁸³ Vervolgens stuurt de psychiater een afschrift van het afgeronde pro Justitia-rapport naar de betreffende reclasseringsbeambte. Zo wordt de reclasseringsbeambte in de gelegenheid gesteld om te onderzoeken welke praktische reclasseringsmogelijkheden kunnen worden ingezet. Indien hij onzeker is over zijn advies, dan overlegt hij met de psychiater. Indien hij tot een reclasseringsplan is gekomen dan stuurt hij zijn rapport naar de reclasseringsraad.¹⁸⁴

¹⁸² W.H. Overbeek, ‘Integratie van het voorlichtingsrapport en het psychiatrisch rapport’, *Maandblad voor berechting en reclassering* 35 (1956) 225-239.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Goudsmit, *Psychiatrie en reclassering*, 104.

Goudsmit stelt vast dat in 1967, tien jaar nadat Overbeek zijn artikel heeft geschreven, nog immer geen sprake is van een bevredigende samenwerking tussen de reclasseringsbeambte en de psychiater belast met het uitbrengen van het pro Justitia-rapport. “Het is bedroevend om steeds weer te ervaren dat de psychiater-rapporteur er niet van in kennis wordt gesteld door welke reclasseringsinstantie het voorlichtingsrapport wordt uitgebracht, maar ook dat de psychiater in deze gevallen niet zelf de moeite neemt om dit na te gaan, noch om met de voorlichtingsrapporteur te overleggen.”¹⁸⁵ Goudsmit geeft aan dat de voorlichtingstaak van de reclassering vaak over het hoofd wordt gezien. Hij hekelt het feit dat volgens hem vaak wordt aangenomen dat reclasseren voornamelijk gaat over de nazorg van delinquenten. Goudsmit schrijft in 1964 dat het nog vaak voorkomt dat de rapporterende psychiater een aanbod van de reclasseerder tot overleg van de hand wijst.¹⁸⁶

Een grotere herkenning van de forensisch-maatschappelijk werker (lees: de reclasseerder) door sommige psychiaters en de erkenning dat de maatschappelijk werker deskundige op zijn gebied is zonder wiens medewerking de forensische psychiater niet veel kan beginnen is volgens Goudsmit geboden. Volgens Goudsmit dient de psychiater de opdracht tot het schrijven van een forensisch rapportage terug te sturen indien er geen voorlichtingsrapportage is uitgebracht (en deze pas te aanvaarden als hij er zeker van is dat er een voorlichtingsrapportage wordt uitgebracht).¹⁸⁷ Goudsmit stelt: “het forensisch-psychiatrisch onderzoek buiten de reclassering om moet worden gezien als een anachronisme, vergelijkbaar met een chirurgische ingreep zonder antisepsis”.¹⁸⁸ Hij lijkt duidelijk te willen maken dat de visie van de reclassering essentieel is bij de totstandkoming van de voorlichting aan de rechtbank.

Zoals in de voorgaande alinea duidelijk is geworden dat de samenwerking tussen de reclasseringsambtenaar en de psychiater ondanks de werkwijze van Overbeek in het Utrechtse arrondissement nog veel te wensen overlaat, stelt dezelfde Overbeek zich onmiskenbaar als pleitbezorger voor zowel de reclasseringsambtenaar als de psychiater op. Overbeek laat namelijk in zijn stukken in het *Maandblad berechting en reclassering* duidelijk doorschemeren dat naar zijn mening zowel de pro Justitia-rapporteur als de reclasseerder onmisbaar zijn als voorlichtende instanties in het strafproces. Volgens Overbeek geven beide rapporteurs gegevens die de rechter

¹⁸⁵ Ibidem, 105.

¹⁸⁶ Goudsmit ‘Het forensisch psychiatrisch rapport’, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 43 (1964) 138.

¹⁸⁷ Ibidem, 139.

¹⁸⁸ Ibidem.

op eigen kracht niet verwerven kan.¹⁸⁹ Hij beschouwt de twee getuigen-deskundigen “twee onafhankelijke naast elkaar staande voorlichters die in onderling respect voor elkaars beschouwing kunnen profiteren en met elkaars opvattingen rekening kunnen houden”.¹⁹⁰

Overbeek meent dat in de loop van de jaren beide rapporteurs naar elkaar zijn toegegroeid, soms zelfs in die mate dat zij elkaars grenzen overschrijden, hetgeen ten nadele komt van de deskundigheid van hun werk.¹⁹¹ Tevens vindt hij dat reclasseringsambtenaren soms verleid worden om een psychologische speculatie te doen, wat tot een onjuist beeld van de verdachte kan leiden. De reclasseringsambtenaren verwittigen justitie wel van deze lacune, zodat alsnog een psychiatrisch expert kan worden ingeschakeld en de reclasseringsambtenaar zijn voorlichtingsrapport met de analyse van de psychiater kan completeren.¹⁹² Overbeek stelt ook duidelijk dat de psychiater de reclasseringsambtenaar nodig heeft om het milieu (de sociale achtergrond) van de delinquent in beeld te brengen. Het ontbreekt de psychiater aan tijd en de sociale kennis om dit te kunnen beoordelen.¹⁹³ Hij heeft deze gegevens wel nodig om zijn diagnose te kunnen stellen.

Overbeek is van mening dat het juist de geschoolde reclasseringsambtenaar is die het best in staat is deze gegevens te verschaffen.¹⁹⁴ Hij schrijft dat beide voorlichtende instanties principieel gelijkwaardig zijn op haar eigen gebied en dat zij gescheiden van elkaar de rechter kunnen voorlichten.¹⁹⁵ Volgens Overbeek moet de reclasseerder de psychiater niet simpelweg zien als iemand die een onderdeel van zijn rapport opstelt. Ook dient het niet zo te zijn dat de psychiater de superdeskundige is die de reclassering als een “ondergeschikte informateur” beschouwt.¹⁹⁶ Hij ziet de groei van het reclasseringsrapport naar een ‘voorlichtingsrapport’. Volgens hem begon het als middel ‘tot propaganda van de reclassering’ en groeide het uit tot een middel om de rechter inzicht te verlenen in de persoon en de levensomstandigheden van de delinquent om een rechtvaardig vonnis te kunnen uitspreken.

¹⁸⁹ W.H. Overbeek, ‘Integratie van het voorlichtingsrapport en het psychiatrisch rapport’, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 35 (1956) 235.

¹⁹⁰ *Ibidem*, 236.

¹⁹¹ *Ibidem*, 226.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ *Ibidem*, 227.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ *Ibidem*, 228.

¹⁹⁶ *Ibidem*, 223.

Wanneer is een reclasseringsrapport op zijn plaats? Volgens Overbeek bij ‘declassering’ en waarin het dossier onvoldoende informatie bevat om dit zonder voorlichting “genoegzaam” te kunnen vaststellen.¹⁹⁷ Het is niet nodig wanneer blijkt dat het gebeurde voortvloeit uit een zo lichte onevenwichtigheid dat reclassering niet nodig is.¹⁹⁸

De belangrijkste taak van de voorlichting van de reclassering is het verschaffen van voorlichting aan justitie teneinde een goede rechtspraak te kunnen bewerkstelligen. Hij vindt dat de reclasseerder door zijn opleiding en ervaring het best geoutilleerd is om de persoonlijkheid van de delinquent te zien tegen de achtergrond van het milieu waarin hij leeft en waarmee hij in botsing is gekomen.¹⁹⁹ De reclasseerder is volgens Overbeek degene die de toegang tot informatiebronnen heeft en die op vertrouwenwekkende manier de personen tegemoet kan treden.²⁰⁰ Hij is ook degene die in conclusie suggesties kan doen ten aanzien van de praktische mogelijkheden voor resocialisatie in de maatschappij.

Volgens Van Haaren (redacteur van *Maandblad voor berechting en reclassering*, functie onbekend) bestaat ten aanzien van het aanvragen van voorlichtingsrapporten geen enkel criterium en geen algemeen beleid. Hierdoor wordt in het ene arrondissement soms twee keer zoveel rapporten aangevraagd als in het andere. Ook zijn er veranderingen waarneembaar in de aanvragen op het moment dat er een nieuwe Officier van Justitie aantreedt, aldus Van Haaren.²⁰¹

Van Haaren is van mening dat de voorlichtingsambtenaar nimmer dient op te treden als een opsporingsfunctionaris en betoogt dat de reclasseringsambtenaar een maatschappelijk werker is die geschoold en getraind is om delictgerelateerde problemen te identificeren, die hem bijstaat om zijn fout te herstellen.²⁰² Overigens is Van Haaren van mening dat de voorlichtingsambtenaar zich niet moet bemoeien met de strafmaat, maar dat hij de persoonlijke omstandigheden van de delinquent in kaart brengt en dat hij een advies geeft ten aanzien van de mogelijkheden van resocialisering.²⁰³

Van Haaren merkt op dat er een belangrijk verschil is in het werk van de voorlichtingsambtenaar in vergelijking met de toezichthouder: voorlichting behelst hulp aan de

¹⁹⁷ Ibidem, 230.

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ Ibidem, 231.

²⁰⁰ Ibidem.

²⁰¹ Van Haaren, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 40 (1961) 226.

²⁰² Ibidem, 227.

²⁰³ Ibidem.

rechter, bij de toezichthouder staat helpen en bijstand verlenen op de voorgrond. Het opstellen van een voorlichtingsrapport over ontkennende verdachten wordt door de redacteur beschreven als een “meestal onuitvoerbare taak”. Tegenwoordig rapporteert de reclassering overigens wel bij ontkennende verdachten. Immers, ook bij een ontkenning kan er een grondige analyse van de persoonlijke omstandigheden en mogelijke problematische gebieden van de verdachte worden geconstateerd. Een analyse van de exacte delictgedragingen en de achterliggende overwegingen ontbreekt dan wel in een dergelijk rapport.

In deze paragraaf is duidelijk geworden dat de Utrechtse werkwijze van hoofdofficier van Justitie Overbeek tien jaar later (in 1967) nog niet heeft geleid tot een betere samenwerking tussen de reclasseringswerker en de forensisch psychiater. Slechte communicatie en onderwaardering van de reclasseringswerker ligt volgens Goudsmit hieraan ten grondslag. Overbeek meent dat de reclasseringswerker en de psychiater gelijkwaardig aan elkaar zijn en beiden op basis van hun eigen deskundigheid voorlichting geven aan de rechtbank. Hij wijst op het gevaar dat de deskundigheid van het werk van beide rapporteurs in het geding kan komen omdat zij de laatste jaren naar elkaar zijn toegegroeid en soms grenzen overschrijden door advies te geven over iets wat niet onder hun eigen deskundigheidsgebied valt.

4.11 Over professionalisering van voorlichtingsrapportages van de reclassering

Dat de samenwerking tussen beide rapporteurs nog te wensen overliet betekent niet dat er geen initiatieven waren om deze samenwerking naar een hoger niveau te tillen. Zo bestond bij de afdeling Groningen van het Genootschap tot Reclassering sinds midden jaren vijftig van de vorige eeuw een werkgroep (bestaande uit reclasseringsbeambten, een jurist, een psycholoog en een psychiater) waarin een psychiater een adviserende taak had ten aanzien van de zogenaamde ‘gestoorde delinquenten’. In de werkwijze van de werkgroep was het de gewoonte dat alle voorlichtingsrapporten van de reclasseringsbeambten, in concept dan wel na voltooiing, in de werkgroep werden besproken. Goudsmit juicht de werkwijze in Groningen toe. Hij ziet veel heil in het vooraf bespreken van de voorlichtingsrapporten. “De voorlichtingsambtenaar kan in gevallen waar hij nadere psychiatrische oriëntatie wenst, dit apart aan het teamlid-psychiater voorleggen. In sommige gevallen kan de psychiater een cliënt zelf zien en hierover advies aan de voorlichtingsambtenaar uitbrengen, die zijnerzijds dit advies weer in het voorlichtingsrapport zal

vermelden.”²⁰⁴ Afgezien van de hierboven vermelde argumenten, vindt Goudsmit dat het bespreken van voorlichtingsrapporten de objectiviteit van het voorlichtingsrapport ten goede komt. Hij is van mening dat in elk contact tussen twee mensen nimmer sprake kan zijn van een volledige objectiviteit.²⁰⁵

Goudsmit geeft aan dat de samenwerking van de verschillende professionele werkers binnen de werkgroep niet geheel zonder problemen verliep. Zo zouden de reclasseringsbeambten de aanwezigheid van academisch gevormde specialisten bedreigend hebben ervaren, aldus Goudsmit. De angst onder de reclasseringsbeambten bestond eruit dat hun deskundigheid in twijfel werd getrokken en dat specialisten op het terrein van de psychiatrie dit gebrek aan deskundigheid moesten aanvullen.²⁰⁶ Het wantrouwen verdween volgens Goudsmit echter toen de reclasseringbeambten bemerkten dat zij in hun eigen professie en deskundigheid werden erkend. Zij ontdekten dat ze van elkaar kon leren.

Zoals reeds eerder in dit hoofdstuk besproken zien we in deze paragraaf eveneens dat overschatting van de psychiater en twijfel over eigen deskundigheid tot wantrouwen en een gebrek aan zelfvertrouwen bij de reclasseerder leidt. Naast deskundigheidsbevordering, zoals we onder meer in de vorige paragraaf hebben kunnen lezen, kon erkenning van de reclasseerder door de psychiater deze onzekere gevoelens - die een goede samenwerking in de weg stonden - enigszins wegnemen.

4.12 Het begrip ‘expertise’ en de verhouding tussen de experts

In de inleiding zijn reeds de ideeën en concepten over expertise en de historische ontwikkeling van de expert uiteengezet. Hetgeen nog aandacht vraagt is de definiëring van expertise met betrekking tot de beide getuigen-deskundigen in mijn onderzoek.

In het artikel ‘Boundary work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional ideologies of Scientists’ omschrijft de auteur Thomas F. Gieryn dat wetenschappers zich in het algemeen afzetten tegen leken door een zogenaamde ‘social boundary’ (sociale begrenzing) te construeren om op deze wijze hun professionele autoriteit te

²⁰⁴ W. Goudsmit, ‘Psychiatrie en reclassering’, 106.

²⁰⁵ Ibidem, 107.

²⁰⁶ Ibidem, 225.

versterken dan wel te verdedigen.²⁰⁷ In mijn onderzoek kan ik echter niet vaststellen dat de forensisch psychiaters, die in vergelijking met de reclasseringwerkers als ‘wetenschappers’ (universitair geschoold en werkend met wetenschappelijke methodes en modellen) kunnen worden beschouwd, zich afzetten ten opzichte van de reclasseringwerkers (die niet-wetenschappelijke voorlichtingsrapporten schreven). Er was geenszins twijfel over de deskundigheid van de forensisch psychiater, zij werden alom erkend en geprezen om hun deskundigheid. Bovendien beoogde de forensische psychiater niet een uitbreiding van zijn autoriteit in het voorlichtingsproces en evenmin beoogde hij bescherming van zijn autoriteit²⁰⁸ om de eenvoudige reden dat de autoriteit en deskundigheid van de forensisch expert in de voorlichtingsfase niet betwist werd. Vandendriessche, Peeters en Wils geven aan dat de moderne experts het gebruik van wetenschappelijke instrumenten benadrukken en wetenschappelijke terminologie gebruiken om op deze wijze zich van andere experts te kunnen onderscheiden.²⁰⁹ Alhoewel de forensisch-psychiaters in hun pro Justitia-rapporten wel eens gebruik maken van vakjargon behorende bij een psychiater, zoals ‘degeneratieve kenmerken’, lijken de onderzochte pro Justitia-rapporten niet expliciet opgesteld te zijn in overmatig wetenschappelijk jargon om zodoende hun expertise te benadrukken. Mogelijk is dit bewust zo gedaan omdat het voor rechters, Officieren van Justitie en advocaten (dus leken) is geschreven, Ook in de vorige paragraaf komt naar voren dat de reclasseringwerkers en psychiaters over het algemeen elkanders deskundigheid respecteerden en samenwerkten dan wel samenwerking nastreefden. Het waren geen rivalen en zij streden niet om invloed en macht. De benadering van Skålevåg (gelieerd aan de discoursanalyse van Foucault) is mijns inziens van toepassing op de getuigen-deskundigen in mijn onderzoek. Bij de benadering van Skålevåg gaat het er om dat experts naar een gemeenschappelijk discours met betrekking tot het medisch-juridische apparaat streven. In deze benadering werken de experts samen en zijn geen tegenstanders van elkaar. Dit is ook waarneembaar bij de getuigen-deskundigen: zij streven naar samenwerking en waar de samenwerking nog niet voldoende is, wordt getracht deze te verbeteren.

²⁰⁷ Thomas F. Gieryn, ‘Boundary work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists’, *American Sociological Review* 48 (1983) 6, 781-795, aldaar 782.

²⁰⁸ Ibidem, 791-792.

²⁰⁹ J. Vandendriessche, E. Peeters en Kaat Wils, ‘Introduction: Performing Expertise’, in: idem (eds.), *Scientists’ Expertise as Performance. Between State and Society, 1860-1960* (Londen 2015) 7.

4.13 Invloed van de reclasseerder op de rechtsgang

In de onderzochte literatuur (zowel de primaire bronnen als secundaire literatuur) is beperkt informatie te vinden over de daadwerkelijke invloed van de reclasseringsambtenaar in het strafproces. Dit betekent echter niet dat met dit gegeven de onderzoeksvraag van deze scriptie niet beantwoord kan worden. Op basis van het archiefonderzoek en de secundaire literatuur kunnen er wel degelijk enige conclusies worden getrokken. Teneinde de invloed van de reclasseerder op de rechtsgang te kunnen definiëren wil ik allereerst de informatie uit het archiefonderzoek analyseren.

In vijf van de 18 dossiers is een voorlichtingsrapportage door de reclassering uitgebracht, terwijl in alle dossiers een pro Justitia-rapportage is uitgebracht. Er is dus een substantieel verschil in het aantal voorlichtingsrapportages in vergelijking met het aantal pro Justitia-rapportages. Bij de onderzochte homoseksuele zedenzaken is het verschil nog duidelijker. Slechts in twee van de 11 homoseksuele zedenzaken is een voorlichtingsrapport uitgebracht en in deze rapporten leunt de reclasseringsambtenaar zwaar op de forensisch psychiater: in één van deze twee dossiers verwijst de reclasseringsambtenaar (naar het nog uit te brengen pro Justitia-rapport) en onthoudt hij zich van advies over eventuele sancties en maatregelen. In het andere dossier verwijst de reclasseringsambtenaar in zijn voorlichtingsrapport weliswaar niet letterlijk naar de pro Justitia-rapporteur, maar hij spreekt zich ook niet uit over een op te leggen straf of maatregel. Hij geeft wel aan dat een nader psychologisch onderzoek noodzakelijk wordt geacht. Een verklaring voor dit grote verschil kan liggen in het feit dat in de onderzoeksperiode (1945-1965) seksueel afwijkend gedrag geassocieerd werd met geestelijke problematiek. Een reclasseringsambtenaar kon simpelweg niet de rol van de psychiater innemen en diens gevolg was hij afhankelijk van het oordeel van de pro Justitia-rapporteur.

Had de reclasseringsambtenaar die over de verdachte rapporteerde dan helemaal geen invloed op de rechtsgang? Uit mijn archiefonderzoek komt naar voren dat de reclassering in zedenzaken wel degelijk invloed had op de rechtsgang. Twee dossiers geven hier blijk van. De heer Winkelman wordt in 1948 veroordeeld tot acht maanden gevangenisstraf en TBR wegens het opzettelijk teweegbrengen of bevorderen van ontucht, door tegen betaling op verschillende tijdstippen aan verschillende vrouwen een kamer te verschaffen waarmee zij zich gedurende enkele tijd met een man, waarmede zij niet gehuwd waren, konden afzonderen om 'vleselijke gemeenschap' te hebben en ontuchtige handelingen te plegen (zie ook de beschrijving van het

dossier in de bijlage).²¹⁰ Bovendien wordt er drie jaar toezicht opgelegd, uitgevoerd door de Dr. F.S. Meijersstichting.

Uiteindelijk wordt Winkelman in een rijksasiel voor psychopaten geplaatst, daar hij verminderd toerekeningsvatbaar (tijdens een observatie in de psychische observatiekliniek te Utrecht) wordt verklaard. De reclassering heeft een belangrijke rol bij het uitbrengen van een rapportage ten behoeve van een proefverlof. De reclassering adviseert dat Winkelman bij zijn zus kan wonen onder streng toezicht van de reclassering. Tijdens het toezicht gaat de heer Winkelman echter in de fout: hij recidiveert en men heeft ook ontdekt dat hij in verschillende kamers die hij verhuurt kijkgaatjes had gemaakt zodat hij de vrijende paartjes kon bekijken. In het kader van dit nieuwe strafbare feit stelt de reclassering een voorlichtingsrapport en adviseert geen nieuw toezicht op te leggen, omdat zij geen meerwaarde hier van inziet daar men inschat dat de heer Winkelman 'niet in staat is zich aan de normale samenleving aan te passen'. Uit de stukken blijkt dat de TBR niet is verlengd na drie jaar. Het advies van de reclassering is derhalve opgevolgd.

In het tweede dossier wordt de heer Waldman in 1957 veroordeeld tot een gevangenisstraf van vijf maanden met een proeftijd (reclasseringstoezicht) van drie jaren en een geldboete van fl. 100,- wegens ontucht met een meisje van zeven jaar oud (zie ook de beschrijving van het dossier in de bijlage).²¹¹ De heer Waldman is 's nachts het huis van zijn buurmeisje binnengelopen en heeft haar 'op de vrouwelijkheid' gezoend. Alhoewel de reclassering geen invloed had op de strafmaat, daar er geen voorlichtingsrapportage is uitgebracht, kon zij wel tijdens het toezicht haar invloed doen gelden. De Dr. F.S. Meijersstichting, die het toezicht uitvoert, rapporteert in kwartaalverslagen aan Justitie over het verloop van het toezicht. Tijdens het toezicht komt betrokkene in aanraking met justitie, omdat hij een aanrijding heeft veroorzaakt. De Dr. F.S. Meijersstichting verzoekt justitie geen strafrechtelijke maatregelen te nemen aangezien men nog steeds tevreden is over zijn gedrag en arbeidsprestaties. Voorts acht de reclasseerder de kans op recidive uitgesloten. Justitie neemt geen maatregelen naar aanleiding van het advies van de reclasseerder.

Behalve het archiefonderzoek duidt informatie afkomstig van hoofdofficier van Justitie Overbeek er ook op dat de reclasseerder wel degelijk een gewichtige rol had in het strafproces.

²¹⁰ BHIC, Ra, inventarisnummer 1324.

²¹¹ Ibidem.

Volgens Overbeek is de reclasseringsambtenaar onmisbaar om de persoonlijke omstandigheden van de delinquent in kaart te brengen en de reclasseringsmogelijkheden te indiceren. Deze uitgebreide analyse over de persoonlijke omstandigheden zijn onmisbaar voor de pro Justitia-rapporteur om een adequate diagnose te kunnen stellen.²¹² Een andere bron wijst er ook op dat het voorlichtingsrapport van de reclasseringsambtenaar wel degelijk van belang was.

Dr. Hoefnagels (redacteur van het *Maandblad voor berechting en reclassering*, functie onbekend) schrijft in het maandblad in 1961 dat in Amsterdam maar ook elders in Nederland de duur van het toezicht in de meeste gevallen niet meer door de rechter wordt bepaald, maar dat men de bepaling van de duur der hulpverlening over laat aan “het overleg binnen de reclassering”. Hoefnagels schrijft deze verandering in denkbeelden over de taken van de toezichthouder toe aan een veranderd tijdsbeeld.

Ondanks het feit dat de onderzochte reclasseringsdossiers meer pro Justitia-rapportages dan voorlichtingsrapporten bevatten, zijn er wel aanwijzingen dat de reclassering invloed had op de rechtsgang. Zowel de beschreven dossiers als de aangedragen secundaire bronnen ondersteunen deze conclusie.

4.14 Invloed van de pro Justitia rapporteur op het strafproces

De pro Justitia-rapporteur lijkt - anders dan de reclasseringsambtenaar - in het voorlichtingsproces bij zedenzaken een getuige-deskundige te zijn die zichzelf niet meer hoeft te bewijzen. In alle onderzochte reclasseringsdossiers zijn pro Justitia-rapporten aanwezig. Niet in alle dossiers waar pro Justitia-rapporten terug te vinden waren, was een duidelijk strafadvies inbegrepen. Echter, in de rapporten waar een duidelijk strafadvies was geformuleerd, zoals een voorwaardelijke veroordeling inclusief toezicht bij een reclasseringsinstelling of TBR, werd de geadviseerde straf ook overgenomen door de rechtbank. In de dossiers waar nog geen pro Justitia-rapport was uitgebracht, maar wel een voorlichtingsrapport door de reclassering, rapporteerde de reclasseringsambtenaar dat hij/zij geen strafadvies zal geven aangezien eerst het pro Justitia onderzoek moet worden afgewacht.

Zoals reeds in het begin van dit hoofdstuk is vermeld: de hiërarchische rol van de psychiater ten opzichte van de, in het algemeen, minder deskundig geachte

²¹² Auteur onbekend, zonder titel, *Maandblad voor berechting en reclassering*, 35 (1956) 227.

reclasseringsambtenaar staat buiten kijf. Er lijkt een duidelijk verschil te bestaan tussen de acceptatie van de psychiater binnen het strafproces in de naoorlogse periode, in vergelijking met de periode voor de invoering van de psychopatenwet in 1928, waar de rol van de psychiater in de rechtszaal - zoals in hoofdstuk 2 is beschreven - nog vaak aan kritiek onderhevig was.

4.15 Conclusie

In hoofdstuk 4 is naar voren gekomen dat de hiërarchische rol van de psychiater in het strafproces (in de onderzoeksperiode 1945-1965) onomstreden is. Dit blijkt zowel uit informatie uit de reclasseringsdossiers als uit informatie uit secundaire bronnen. Dit strookt met hetgeen Tijsseling in haar onderzoek heeft geconcludeerd ten aanzien van de hiërarchische rol van de psychiater in de jaren veertig van de vorige eeuw. Hierbij dient de kanttekening te worden geplaatst dat de rol van de reclasseerder en de importantie van zijn of haar werk uit zowel de hoek van justitie (de heer Overbeek) en uit de hoek van de psychiatrie (de heer Goudsmit) wordt onderstreept. Alhoewel er meer pro Justitia-rapporten dan voorlichtingsrapporten van de reclassering in het reclasseringsarchief gevonden zijn, had de reclasseerder wel degelijk invloed op de rechtsgang van de delinquent. De reclasseerder kon zijn invloed, op grond van het archiefonderzoek, vooral doen gelden tijdens de toezichtperiode. Aangezien de rechtbank het strafadvies van de psychiater in de onderzochte zaken overnam, is de invloed van de psychiater op de rechtsgang, zoals verwacht, substantieel groot.

In de jaren vijftig en zestig ontbreekt er nog veel aan de samenwerking tussen de psychiater en de reclasseerder. Voornamelijk een gebrekkige wederzijdse communicatie, onvoldoende erkenning van de waarde van de reclasseerder bij psychiaters en een zekere mate van overwaardering van de psychiater door de reclasseerder (en te hoge achting voor de psychiater), lag aan deze slechte samenwerking ten grondslag.

Juist die samenwerking was onontbeerlijk: de een kon niet zonder de andere. De reclasseerder had de psychiater nodig om vast te stellen of er sprake was van psychische problematiek en zo ja, in hoeverre de delinquent toerekenbaar kon worden geacht. De psychiater had op zijn beurt de reclasseerder nodig om de persoonlijke omstandigheden in kaart te brengen en de mogelijkheden ten aanzien van recidivebeperking in te schatten. Een concurrentiestrijd tussen beide getuigen-deskundigen, zoals tussen experts die hun autoriteit willen vergroten, is in mijn onderzoek niet waarneembaar.

Conclusie

Ik ben dit onderzoek begonnen om een bevredigend antwoord te kunnen geven op de volgende onderzoeksvraag: hoe invloedrijk waren getuigen-deskundigen (zowel reclasseringsambtenaren als forensische-psychiaters) in rechtszaken van homoseksuele zedendelinquenten gedurende de periode 1945-1965? Op grond van de bestudeerde primaire en secundaire bronnen kan ik concluderen dat zowel de forensisch psychiater als de reclasseringsambtenaar invloedrijk waren. De forensisch-psychiater lijkt meer invloed te hebben gehad in de voorlichtingsfase, wanneer er aan de rechtbank gerapporteerd dient te worden en de geestelijke gesteldheid en toerekeningsvatbaarheid van de verdachte moet worden bepaald.

In de onderzochte zaken uit het reclasseringsarchief brengt de reclasseerder geen voorlichtingsrapport uit indien er nog geen pro Justitia-rapportage is opgemaakt en in de onderzochte zaken bestrijdt de reclasseerder het advies van de pro Justitia-rapporteur niet. Bovendien wordt het strafadvies van de pro Justitia-rapporteur in de onderzochte zaken door de rechters overgenomen. De hiërarchische rol van de forensisch-psychiater in de voorlichtingsfase is op grond van mijn onderzoek derhalve onomstreden.

Dit strookt met de bevindingen van Tijsseling die in haar proefschrift concludeerde dat er (in ieder geval in de jaren veertig van de vorige eeuw) een hiërarchisch verschil bestond tussen de reclasseringsambtenaren en de forensisch-psychiaters die pro Justitia rapporteerden. Gelet op de resultaten uit mijn onderzoek was deze hiërarchische verhouding in de twee decennia na de Tweede Wereldoorlog nog hetzelfde. Hoewel de rol van de reclasseringsambtenaar in de fase vóór veroordeling marginaal lijkt te zijn, heb ik in mijn onderzoek geconstateerd dat reclasseringsambtenaren meer invloed hadden in de fase ná de veroordeling, binnen bijvoorbeeld een reclasseringstoezicht. Voorts blijkt uit mijn archiefonderzoek dat de reclasseerder de rechtbank kon adviseren wanneer er sprake was van recidive en dat dit advies ook werd opgevolgd door de rechter. Bovendien blijkt uit primaire bronnen dat de rechter de reclassering toevertrouwde om de duur van een toezicht te bepalen. Deze vondsten zijn zover ik kan niet eerder geconstateerd en zijn mijns inziens een waardevolle aanvulling van het bestaand historiografisch kader ten aanzien van de rol van de reclassering in zedenzaken.

Een deelvraag die aansluit bij mijn onderzoeksvraag luidt als volgt: hoe verhiel zich de expertise van de forensische psychiaters tot de expertise van reclasseringsambtenaren en hoe zag

hun samenwerking er uit? Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik met name gebruik gemaakt van primaire bronnen. Op grond van de bronnen lijkt de expertise en professionaliteit van de psychiater in de onderzoeksperiode zowel door justitie als door de reclasseringsambtenaar als vanzelfsprekend te worden aanvaard. De forensisch-psychiater is als enige in staat om een diagnose te kunnen stellen en een behandelplan op te stellen. De taak van de forensisch-rapporteur was duidelijk en hij werd altijd betrokken in zedenzaken. Bij de reclasseringsambtenaar lag dit toch anders. Zoals eerder vermeld speelde de reclasseringsambtenaar in vergelijking met de forensisch-psychiater een ondergeschikte rol in het voorlichtingsproces. Daarnaast werd de deskundigheid van de reclasseringsambtenaar niet altijd door de forensisch-psychiater erkend en was er sprake van gebrek aan kennis bij de forensisch-psychiater over het werk van de reclasseringsambtenaar. Dit hiërarchisch verschil had ook invloed op de samenwerking tussen beide getuigen-deskundigen. Er was sprake van een gebrekkige communicatie tussen beiden. Dit betekende overigens niet dat de forensisch psychiaters zich afzetten tegen de reclasseringswerkers om hun autoriteit te versterken of te beschermen zoals Thomas F. Gieryn oppert. In de bestudeerde pro Justitia-rapporten wordt bijvoorbeeld geen overdreven wetenschappelijke vaktaal gebruikt wat zou kunnen duiden op het opwerpen van een 'sociale begrenzing' door de forensisch-psychiaters. Zoals eerder verwoord was de dominante, hiërarchische verhouding tussen forensisch-psychiater en de reclasseringwerker onomstreden.

Dit bracht wel met zich mee dat de reclasseringsambtenaar zich dikwijls minderwaardig voelde ten opzichte van de forensisch psychiater en als gevolg van dit minderwaardigheidsgevoel ontbrak het de (niet bijgeschoolde) reclasseringsambtenaar vaak aan zelfvertrouwen om zich meer te profileren. Er waren wel initiatieven in de jaren vijftig van de vorige eeuw om de samenwerking tussen de getuigen-deskundigen te verbeteren, zoals de Utrechtse werkwijze en het oprichten van een werkgroep te Groningen, maar dit leidde niet tot een vlekkeloze samenwerking. Alhoewel de samenwerking dus problematisch was, kon de een niet zonder de andere. De forensisch psychiater was noodzakelijk om een psychische diagnose te stellen en de toerekenbaarheid vast te stellen en de reclasseerder was deskundig in het in kaart brengen van de persoonlijke omstandigheden van de zedendelinquent en zijn resocialiseringsproces. De getuigen-deskundigen waren dus geen rivalen van elkaar en streden ook niet om invloed en macht. De

theorie van de Noorse historicus Skålevåg over samenwerking tussen de experts, welke gelieerd is aan de discoursanalyse van Foucault, is in dit onderzoek geldend.

Tenslotte wilde ik in dit onderzoek te weten komen of het discours met betrekking tot homoseksuele zedendelinquenten beïnvloed is door maatschappelijke en culturele veranderingen in de jaren vijftig en zestig en of dit tevens invloed had op de visie ten aanzien van homoseksualiteit bij de getuigen-deskundigen en in het werk met homoseksuele zedendelinquenten. Alvorens dit te beantwoorden wil ik benadrukken dat het moderne concept 'seksualiteit' aan het einde van de negentiende eeuw ontstond. In het eerste hoofdstuk hebben we kunnen zien dat onder invloed van psychiaters zoals Kraft-Ebing en Moll de notie ontstond dat plegers van seksueel deviante gedragingen niet gestraft zouden moeten worden, maar als patiënt zouden moeten worden beschouwd. Alhoewel het moderne concept 'seksualiteit' al aan het einde van de negentiende eeuw ontstond, werd homoseksualiteit in de negentiende eeuw nog als een biologische afwijking beschouwd. In mijn onderzoeksperiode werd de oorzaak van homoseksueel gedrag met name toegeschreven aan psychologische en seksuele ontwikkelingsstoornissen en de verleidingstheorie.

Teruggrijpend op de vraag of het discours met betrekking tot homoseksuele zedendelinquenten is beïnvloed, zien we op grond van de secundaire literatuur van met name Hekma en Keuzenkamp, dat belangrijke maatschappelijke en culturele veranderingen zoals de seksuele revolutie, individualisering, ontkerkelijking, democratisering en ontzuiling tot een progressievere kijk op - en bejegening van - homoseksuelen leidden. Opvallend is dat juist geloofsgroepen die voorheen seksueel afwijkend gedrag streng afkeurden een progressief geluid lieten horen. Zij werden beïnvloed door vooraanstaande psychiaters die verbonden waren aan de geloofsgroepen. Deze geloofsgroepen hadden ook hun eigen agenda: hun macht brokkelde af en zij zagen de kans om zich opnieuw te profileren als 'zielzorger' of 'hulpverlener'.

Aangezien gezagsdragers zoals pastoors, dominees, psychiaters en artsen elkaar beïnvloedden, acht ik het tevens aannemelijk dat de getuigen-deskundigen - tevens gezagsdragers - ook beïnvloed werden door de nieuwe progressieve kijk op homoseksuelen. Alhoewel ik dit niet met een voorbeeld uit mijn archiefonderzoek kan onderbouwen is het mijns inziens mogelijk geweest dat homoseksuele zedendelinquenten zich meer durfden uit te spreken over hun problemen tijdens hun contacten met de getuigen-deskundigen en dat op deze wijze laatstgenoemden ook beïnvloed werden. Aangezien ik maar één duidelijke casus in mijn

archieffonderzoek heb gevonden waaruit blijkt dat er in de jaren zestig minder veroordelend wordt gesproken over de zedendelinquent is dit onvoldoende om hier conclusies aan te verbinden. Daarentegen komt op basis van de onderzochte dossiers uit de jaren veertig en vijftig alsook uit de secundaire literatuur naar voren dat er in de jaren zestig minder veroordelend wordt gesproken over homoseksualiteit. Overigens is het aannemelijk dat de forensische psychiaters, zelf ook gezagsdragers, niet alleen beïnvloed werden maar anderen eveneens beïnvloedden en op deze wijze ook de progressievere visie op homoseksualiteit in de maatschappij versterkten.

Aan het begin van mijn onderzoek verwachtte ik meer duidelijkheid te krijgen over het vervolgotraject (resocialisatietraject) van veroordeelde zedendelinquenten. In de door mij onderzochte dossiers werden vooral reclasseringstoezichten in combinatie met psychotherapie opgelegd aan zedendelinquenten. Zware straffen zoals chirurgische castratie werden in de dossiers die ik heb onderzocht niet opgelegd. Dit strookt met het onderzoek van Vijselaar waaruit blijkt dat het aantal chirurgische castraties werd gehalveerd in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Het feit dat er in de door mij onderzochte dossiers voornamelijk reclasseringstoezicht in combinatie met psychotherapie als straf werd opgelegd, komt overeen met de geconstateerde verschuiving naar een meer liberale maatschappelijke visie op homoseksualiteit in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Bovendien ontstonden er nieuwe opvattingen in de psychiatrie over de behandeling van seksueel deviant gedrag. Psychotherapie werd beschouwd als een effectiever middel om seksueel deviant gedrag te behandelen.

Een breder vervolgonderzoek, dat dan – behalve in het reclasseringsarchief - plaats dient te vinden in rechtsarchieven, kan wellicht meer duidelijkheid verschaffen over de invloed en de rol van de reclasseringsambtenaar in de rechtszaal. De uitkomst zou de bevindingen van Tijsseling en die van mijzelf kunnen bevestigen of wellicht een ander, mogelijk genuanceerder, beeld scheppen van de hiërarchische verschillen tussen de getuigen-deskundigen.

Bijlagen

Tabel onderzoeksgegevens reclasseringsarchief

Naam (geanonimiseerd)	Jaar	Delict	Pro Justitia-rapportage	Voorlichtingsrapport (en advies)	Strafadvis Pro Justitia	Vonnis
1.Wentel	1946	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Niet aanwezig	TBR en 3 jaar toezicht	TBR en toezicht (duur: 3 jaar)
2.Van der Wal	1947	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Niet aanwezig	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht
3.Kaskamp	1947	Homoseksuele handelingen	Ja	Niet aanwezig	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht
4.Winkelman	1948	Ontucht	Ja	Ja Advies: instellen psychologisch onderzoek. Hoog recidiverisico wordt ingeschat.	TBR en 3 jaar toezicht	TBR en toezicht (duur: 3 jaar)
5.Bald	1948	Ontucht met minderjarigen	Ja	Niet aanwezig	Voorwaardelijke TBR en 3 jaar toezicht	Voorwaardelijke TBR en 3 jaar toezicht
6.Kolk	1948	Art.248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Niet aanwezig	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht (behandeling als bijzondere voorwaarde)
7.Beertens	1949	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Niet aanwezig	Gevangenschap afgeraden. Toezicht vanuit landkolonie wordt geadviseerd	8 maanden gevangenisstraf en onvoorwaardelijke TBR
8.Van Weenink	1950	Openbare schennis	Ja	Ja Advies: toezicht i.c.m. vrijheidsstraf	Verminderd toerekeningsvatbaar verklaren	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht (TBR wordt alleen ten uitvoer gelegd als veroordeelde binnen proeftijd recidiveert).
9.Kool	1950	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Nee	Verplichte behandeling	Verplichte psychologische behandeling en een verbod voor opvoedend werk met kinderen

10.De Klok	1955	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Nee	Toezicht en behandeling	4 maanden voorwaardelijke gevangenisstraf en 2 jaar toezicht met behandeling
11.Velten	1956	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Nee	Verplichte behandeling en opname in een inrichting	8 maanden gevangenisstraf en 3 jaar toezicht en verplichte therapie
12.Bernardus	1956	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongens	Ja	Ja Advies: rapporteur verwijst naar pro Justitia rapport dat nog moet worden uitgebracht	Psychische behandeling en maatschappelijk toezicht	Voorwaardelijke straf van 6 maanden en 3 jaar toezicht
13.Waldman	1957	Ontucht met minderjarig meisje	Ja	Nee	Voorwaardelijke straf met toezicht en psychische controle	Voorwaardelijke gevangenisstraf van 5 maanden en 3 jaar toezicht alsook een geldboete
14.Bierman	1957	Art. 248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongens	Ja	Ja Advies: Aanvullend psychologisch onderzoek is noodzakelijk	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht	Voorwaardelijke straf en 3 jaar toezicht
15.Blauw	1958	Openbare schennis	Ja	Nee	Punitieve straf en toezicht (incl. therapie)	1 maand voorwaardelijke gevangenisstraf en 3 jaar toezicht
16.Barendse	1959	Ontucht met minderjarig meisje	Ja	Ja Advies: voorwaardelijke TBR en toezicht van reclassering	Voorwaardelijke TBR en toezicht van reclassering	Voorwaardelijke TBR en voorwaardelijke gevangenisstraf van 8 maanden en toezicht van 3 jaar
17.Vredenburg	1960	Poging tot verkrachting	Ja	Nee	TBR	7 maanden gevangenisstraf en onvoorwaardelijke TBR
18.Boom	1962	Art.248 bis WvS Ontucht met minderjarige jongen	Ja	Nee	Toezicht incl. psychotherapie	3 jaar toezicht en psychotherapie

Beschrijving van de dossiers

1. Wentel (BHIC inventarisnummer 1324)

De heer Wentel, van beroep kunstschilder, wordt ervan verdacht in 1942, 1943 en 1945 ontuchtige handelingen met verschillende minderjarige jongens te hebben gepleegd. De pro Justitia-rapporteur adviseert een voorwaardelijke TBR en toezicht. Dit wordt in 1946 ook opgelegd door de rechter. In de toezichtsnotities staat: “de heer Wentel heeft alle omgang met jongens ontzegd, maar padvinderrelaties blijven hem wel bezoeken”. Uit toezichtsnotities komt naar voren dat zijn gedrag wel goed is.

2. Van der Wal (BHIC inventarisnummer 1324)

Van der Wal is huisschilder van beroep. Hij is gehuwd en eerder veroordeeld wegens verduistering. De huisschilder wordt in 1947 veroordeeld wegens ontucht met een minderjarige jongen. Een voorwaardelijke staf en drie jaar toezicht wordt hem opgelegd.

In de pro Justitia-rapportage staat “...zou als jongen mutueel gemasturbeerd hebben met jongens en zou homo-erotischen neigingen hebben”. “Hij trouwde om deze verkeerde neigingen af te leren. En ook : ..” het geslachtsleven is geperverteerd in homo-erotischen en paedophielen zin.

De pro Justitia-rapporteur diagnosticeert Van der Wal als “licht debiele, schizoïde psychopaat”. Hierdoor kan het feit volgens de psychiater in verminderde mate aan hem worden toegerekend. De toezichtsdocumentatie is gering. Er kan uit worden opgemaakt dat hij het reclasseringstoezicht van drie jaar succesvol doorloopt en dat de relatie met zijn vrouw steeds beter gaat.

3. Kaskamp (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer Kaskamp wordt in 1947 veroordeeld tot een voorwaardelijke straf en drie jaar toezicht. Volgens de pro Justitia-rapporteur heeft Kaskamp een seksuele geestesstoornis. Terbeschikkingstelling wordt niet nodig geacht omdat hij er van overtuigd is dat Kaskamp “anderen naar verwachting niet tot een gelijke levenswijze zal overhalen”. Uit de voorgaande passage kan opgemaakt worden dat de verleidingstheorie eind jaren veertig van de vorige eeuw onder psychiaters beschouwd werd als een van de ‘veroorzakers’ van homoseksualiteit.

Evenmin wordt een behandeling geadviseerd en opgelegd omdat men weinig denkt te kunnen veranderen aan zijn “seksuele abnormaliteit”. Dit strookt met de denkwijze van veel psychiaters in die tijd, namelijk dat genezing van homoseksualiteit niet altijd haalbaar was.²¹³

4. Winkelman (BHIC inventarisnummer 1324)

Op 47^e jarige leeftijd wordt de kleermaker en kamerverhuurder Winkelman acht maanden gevangenisstraf en TBR opgelegd vanwege “opzettelijk teweegbrengen of bevorderen van ontucht, door tegen betaling op verschillende tijdstippen aan verschillende vrouwen een kamer te verschaffen waarin zij zich gedurende enkele tijd met een man, waarmede zij niet gehuwd waren, konden afzonderen om vleeselijke gemeenschap te hebben en ontuchtige handelingen te plegen”. Hij wordt veroordeeld tot TBR en een toezicht van drie jaar. De heer Winkelman wordt in een rijksasiel voor psychopaten geplaatst. Pro Justitia-rapporteur Baan concludeert dat er geen sprake is van een geestesstoornis en dat betrokkene niet ontoerekeningsvatbaar wordt geacht. Echter, tijdens observatie in de psychiatrische observatiekliniek te Utrecht wordt hij verminderd toerekeningsvatbaar verklaard. Blijkens de dossierstukken is Winkelman in zijn jeugd misbruikt en is hij biseksueel. Tijdens het verblijf van Winkelman in het rijksasiel maakt de reclassering (de dr. F.S. Meyersvereniging) een rapportage ten behoeve van een proefverlof. In deze rapportage wordt geadviseerd dat Winkelman bij zijn zus in Zeist dient te gaan wonen onder streng toezicht van de reclassering. De kleermaker gaat in de fout tijdens zijn toezicht: uit een rapportage van de reclassering blijkt dat er toch weer dezelfde praktijken bij hem thuis plaatsvinden en dat een “perverse bevrediging” waarschijnlijk een rol heeft gespeeld. Zo zou men hebben ontdekt dat hij in verschillende kamers overal kijkgaatjes had gemaakt om zo de paartjes te kunnen beloeren.

5. Bald (BHIC inventarisnummer 1309)

De heer Bald, grondwerker, gescheiden en vijf kinderen, wordt in 1948 veroordeeld tot een voorwaardelijke TBR en drie jaar toezicht wegens ontucht met meisjes en jongens. Hij is reeds eerder veroordeeld wegens ontucht en bekent het tenlastegelegde. In het pro Justitia-rapport wordt hij als “licht debiel” geclassificeerd: “...er moet een psychologische constitutie worden aangenomen gezien zijn debiliteit, zijn onbeheerschte seksualiteit en zijn perverse neigingen.”

²¹³ Oosterhuis, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland*, 164.

In de rapportage wordt ook een zwaardere maatregel voorgesteld: “Zodra hij in de maatschappij is teruggekeerd dient een operatieve behandeling in ernstige overweging worden genomen.” Uit de summier toezichtnotities is op te maken dat Bald zich positief gedraagt en er wordt niet over recidive gesproken. De toezichtsperiode is zonder problemen volbracht. Over een operatieve behandeling wordt overigens niet meer gesproken.

6. Kolk (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer Kolk wordt in 1948 veroordeeld wegens ontucht met een jongen. Hij wordt veroordeeld tot een voorwaardelijke straf met als bijzondere voorwaarde een toezicht van 3 jaar waarin hij een psychotherapeutische behandeling dient te volgen. De pro Justitia-rapporteur komt tot de conclusie dat Kolk aan een “stoornis in erotische sfeer” lijdt. Kolk moet volgens de rapporteur verminderd toerekenvatbaar worden geacht. Tijdens de psychotherapeutische behandeling dient inzicht te worden verkregen in de gestoorde seksuele voorkeur en dienen de impulsen worden gereguleerd. Er is geen informatie vindbaar in het dossier over het verloop van het toezicht.

7. Beertens (BHIC inventarisnummer 1323)

In 1949 wordt de 26-jarige arbeider Beertens veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf en onvoorwaardelijke TBR wegens ontucht met een minderjarige jongen. Beertens zou de “mannelijkheid opzettelijk hebben beetgepakt, bevoeld en eraan getrokken”. Beertens wordt door de pro Justitia-rapporteur verminderd toerekeningsvatbaar geacht op grond van “degeneratieve constitutionele kenmerken”. Gevangenschap wordt afgeraden vanwege psychiatrische gronden. In het kader van een TBR wordt werken op een landkolonie geadviseerd, in het bijzonder het werken met dieren wordt aangeraden “teneinde aan zijn tederheidsbehoefte tegemoet te komen”. De toezichtnotities geven met name een inkijk in het dagelijks leven van Beertens op de landkolonie. Er wordt geschreven dat hij zich in de vrije maatschappij toch niet zo goed kan handhaven en dat hij wisselend gedrag laat zien. Ten aanzien van het vervolg van zijn verblijf is geen nadere informatie beschikbaar.

8. Van Weenink (BHIC inventarisnummer 1324)

De heer Van Weenink, losarbeider en gehuwd, wordt in 1950 veroordeeld tot een voorwaardelijke straf en drie jaar toezicht wegens openbare schennis. Hij is driemaal eerder wegens een zedendelict veroordeeld. De TBR wordt enkel ten uitvoer gelegd indien Van Weenink binnen zijn proeftijd recidiveert. Een voorlichtingsrapportage van de reclassering wordt vóór de pro Justitia-rapportage uitgebracht. De reclassering adviseert een voorwaardelijke (vrijheids)straf in combinatie met een toezicht op te leggen. In het pro Justitia-rapport wordt Van Weenink gediagnosticeerd met een ziekelijke geestesstoornis. Voorts valt te lezen over de betrokkene dat “het geslachtsleven zeer sterk is ontwikkeld, ook heeft hij exhibitionistische en pedophile neigingen”. De pro Justitia-adviseur adviseert Van Weenink verminderd toerekeningsvatbaar te verklaren aangezien de verdachte tijdens het plegen van feit lijdende was aan een ziekelijke geestesstoornis. Uit het dossier kan worden opgemaakt dat de reclassering elk kwartaal over de man aan justitie rapporteert. Hij gedraagt zich naar behoren: “...de heer Van Weenink doet zijn best en werkt geregeld”.

9. Kool (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer Kool wordt in 1950 veroordeeld tot een voorwaardelijke straf en een verplichte psychische behandeling, alsook wordt het hem verboden om opvoedend werk met jeugdigen te verrichten wegens onzedelijke handelingen met jongens jonger dan 21 jaar. De pro Justitia-rapporteur kan geen eenduidige conclusie geven over de seksualiteit van de heer Kool: “...schommelt tussen hetero- en homoseksualiteit.” Voorts wordt er geschreven dat er sprake is van een gelegenheidshuwelijk met een vrouw. Er is geen informatie beschikbaar over het verloop van zijn behandeling.

10. De Klok (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer De Klok wordt in 1955 veroordeeld voor ontucht met een minderjarige jongen. Hij krijgt een voorwaardelijke gevangenisstraf van vier maanden opgelegd met twee jaar reclasseringstoezicht waarbinnen hij een verplichte behandeling moet volgen. In de pro Justitia-rapportage wordt gesproken van een ‘stoornis in psychoseksuele ontwikkeling’. In het dossier is geen informatie te vinden over het verloop van het toezicht alsook de behandeling van de veroordeelde.

11. Velten (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer Velten wordt in 1956 veroordeeld tot acht maanden gevangenisstraf en drie jaar reclasseringstoezicht (waarbinnen een psychische behandeling dient te worden gevolgd) wegens ontucht met een 17-jarige jongen.

Blijkens de aanwezige stukken in het dossier wordt Velten omschreven als een “ernstig neurotische jongeman”. In de psychiatrische universiteitskliniek, alwaar hij verblijft en een behandeling volgt, zoekt hij “homoseksuele toenaderingen en contacten met minderjarige patiënten”. Tevens wordt er geschreven dat Velten “door homoseksuele vriendjes op het verkeerde (lees: homoseksuele) pad is beland”. Uit de laatste passage kan men opmaken dat de onderlinge contacten tussen jongens door de deskundigen beschouwd werd als een gevaar voor overdraagbaar homoseksueel gedrag. Ook hier zien we- net als bij het dossier van de heer Kaskamp- sporen van de verleidingstheorie terug in een reclasseringsdossier. Over het vervolg van de therapie wordt enkel geschreven dat de therapie aanslaat.

12. Bernardus (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer Bernardus wordt in 1956 veroordeeld tot een voorwaardelijke straf van zes maanden en drie jaar reclasseringstoezicht wegens ontucht met minderjarige jongens. Bernardus is volgens het dossier first offender en psycholoog. Blijkens delictinformatie uit het dossier heeft de heer Bernardus bij vijf minderjarige - tussen de dertien en veertien jaar oude - jongens het geslachtsdeel betast en heeft hij tevens hieraan getrokken. Op verzoek van de rechter-commissaris is een voorlichtingsrapport door de reclassering uitgebracht. Hierin wordt uitvoerig de levensgeschiedenis van de veroordeelde beschreven. Wat opvalt is dat de desbetreffende rapporteur uitvoerig met de werkgever van de heer Bernardus heeft gesproken die hem een uitstekend psycholoog acht. Ook kan men lezen dat Bernardus het delict bekent en dat hij het niet goed wil praten. Voorts wordt beschreven dat Bernardus reeds op eigen beweging een psychoanalytische behandeling ondergaat voor zijn ‘seksueel gestoord gedrag’. Ten aanzien van strafadvies en maatregelen verwijst de rapporteur naar het pro Justitia-rapport dat nog moet worden uitgebracht. In het pro Justitia-rapport staat dat betrokkene een “neurotische persoonlijkheidsstructuur en een pervers erotisch driftleven” zou hebben.

In het dossier van de heer Bernardus bevindt zich ook een brief van de reclasseringsraad aan de Dr. F.S. Meyersvereniging waarin de reclasseringsraad meldt dat de rapportages van de reclasseringsambtenaar te summier zijn. De reclasseringsvereniging meldt in haar correspondentie aan de reclasseringsraad dat omdat de heer Bernardus psycholoog is, geacht wordt dat een reclasseringsambtenaar “te weinig overzicht” zou hebben. Derhalve is het contact met de psychiater geprioriteerd en het maatschappelijk toezicht door de reclassering op een laag pitje gezet. De toezichtsperiode is uiteindelijk zonder recidive verstreken. De voorgaande correspondentie tussen de reclasseringsraad en de Dr. F.S. Meyersvereniging benadrukt wederom dat er een hiërarchisch verschil bestond tussen de psycholoog en de reclasseringsambtenaar en dat er een bepaalde mate van zelfonderschatting bestond bij de reclassering.

13. Bierman (BHIC inventarisnummer 1324)

De heer Bierman, polychromeur van beroep, werd in 1957 veroordeeld voor ontucht met twee minderjarige jongens. Bierman is eerder veroordeeld wegens homoseksuele handelingen. Hij zou twee jongens van veertien jaar oud hebben afgetrokken. In het dossier van Bierman bevindt zich zowel een voorlichtingsrapport van de reclassering als een pro Justitia-rapport. In het voorlichtingsrapport staan onder andere de volgende passage: “...betrokkene is een merkwaardige, kinderlijke man met een sterke behoefte aan lichaamswarmte”[...] “Weliswaar kon hij met hard werken zijn kost verdienen maar blijkbaar kon hij aan zijn ziekelijke instelling geen weerstand bieden. De reclassering acht een aanvullend psychologisch onderzoek noodzakelijk.”

De pro Justitia-rapporteur is van mening dat Bierman de “homoseksuele handelingen niet actief heeft gezocht, toch meer uit slapheid en zwakte tot de feiten is gekomen”. Ook wordt eenzaamheid, genoemd bij de delictanalyse. Voorts wordt opgemerkt dat er sprake is van rijpingsstoornissen en dat Bierman daardoor “niet tot normale contacten met het andere geslacht is gekomen en zodoende is gedeveerd naar homoseksualiteit”. De pro Justitia-rapporteur acht de man verminderd toerekeningsvatbaar en adviseert voorwaardelijke TBR met 3 jaar toezicht bij de Dr. F.S. Meyersstichting en psychotherapie. Het toezicht verloopt goed, zonder terugval. De behandeling wordt als recidive verminderend beschouwd.

14. Blauw (BHIC inventarisnummer 1309)

De 43-jarige heer Blauw wordt in 1959 veroordeeld tot één maand voorwaardelijke gevangenisstraf met een proeftijd en een toezicht van drie jaar alsook een geldboete van 250 gulden. De fabrieksarbeider heeft zich in het openbaar bevredigd wanneer vrouwen langsfietsen. De vader van twee kinderen zou uit een normaal gezin komen. Uit de toezichtsnotities blijkt dat het toezicht moeizaam loopt aangezien Blauw zich erg schaamt omdat hij in een kleine gemeenschap woont en de bezoeken van de reclasseringsambtenaar als schaamtevol wordt ervaren. De reclasseringsambtenaar schrijft: “De heer Blauw is een gesloten man en stelt zich niet open, dus van therapeutische beïnvloeding is niets te verwachten”. Daarom wordt op een gegeven moment ook geadviseerd het toezicht op te heffen omdat er geen gedragsbeïnvloeding te bereiken is en de het recidiverisico als laag wordt ingeschat. Het advies van de reclassering wordt door de rechtbank opgevolgd en in 1960 wordt de proeftijd (en het toezicht) opgeheven.

15. Waldman (BHIC inventarisnummer 1324)

In 1957 wordt de negentienjarige, ongehuwde telegrambesteller Waldman veroordeeld tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van vijf maanden en een toezicht van drie jaar alsook een geldboete van 100 gulden wegens ontucht met een zevenjarig meisje. Waldman heeft geen eerdere politiecontacten of veroordelingen achter zijn naam. In pro Justitia-rapport wordt beschreven hoe Waldman in het midden van de nacht met een erectie wakker werd het huis naast hem naar binnen is gegaan en naar de slaapkamer is gelopen waar een zevenjarig meisje lag te slapen. Hij heeft haar aldaar op “de vrouwelijkheid” gezoend. ‘Toen het meisje schreeuwde kwam hij tot zichzelf’. De pro Justitia-rapporteur schrijft dat Waldman vroeger aan slaapwandelen heeft geleden en dat zijn seksuele leven vrij normaal is verlopen. ”In het affectieve leven vertoont hij een zekere labiliteit, is hij niet geheel stabiel en beheerst soms zijn primitieve driften onvoldoende”. Voorts wordt geopperd dat er voorafgaand aan het delict mogelijk een bewustzijnsverlaging is opgetreden. De rapporteur adviseert Waldman licht verminderd toerekenbaar te classificeren en een voorwaardelijke straf met toezicht en psychische controle op te leggen. Dit wordt door de rechter opgelegd.

In het dossier worden een aantal summiere toezichtsnotities aangetroffen. Onderwerpen van gesprekken tussen de reclasseringsambtenaar en de Waldman's werk en verkering. Tijdens het toezicht overtreedt Waldman de bijzondere voorwaarden aangezien hij een aanrijding heeft veroorzaakt. De Dr. F.S. Meyersstichting (die toezicht houdt) adviseert om geen maatregelen te nemen aangezien men "nog steeds tevreden is over zijn aanpassing en arbeidsprestaties". Justitie neemt hierop geen maatregelen. De reclassering blijkt hier een duidelijke invloed te hebben gehad op het voorkomen van nadelige justitiële consequenties voor Waldman. In het dossier zijn geen verslagen te vinden met betrekking tot de psychische consulten. In de laatste toezichtsnotitie staat: "er is een duidelijke groei bij betrokkene.....zijn echtgenote heeft een grote rol gehad in het welslagen van het reclasseringsplan...gevaar voor recidief op seksueel gebied lijkt voor de toekomst uitgesloten."

16. Barendse (BHIC inventarisnummer 1324)

De 62-jarige heer Barendse wordt in 1959 veroordeeld tot een voorwaardelijke TBR en een voorwaardelijke gevangenisstraf van acht maanden en een toezicht van drie jaar wegens ontucht met een minderjarig meisje van twee jaar. De reclassering rapporteert als eerste over deze man. Er wordt een voorwaardelijke TBR, toezicht van de reclassering en opname in een verpleeghuis/rusthuis geadviseerd. In de toezichtrapportages staat dat Barendse "een contactbehoefte man is die altijd al seksueel gestoord was maar bij wie de ouderdomsaftakeling waarschijnlijk een belangrijke rol speelde in het gepleegde delict." Veel energie werd er door reclassering gestoken in privé hulp zoals het aanvragen van een uitkering. Aan het einde van het toezicht gaat Barendse bij een familie in Utrecht inwonen die ook let op signalen die wijzen op mogelijke recidive naar jonge meisjes aangezien zij vermoeden dat hij daar belangstelling voor heeft. Er is geen informatie over de afloop van het toezicht.

17. Vredenburg (BHIC inventarisnummer 1323)

De 33-jarige Vredenburg wordt in 1960 veroordeeld tot zeven maanden gevangenisstraf en onvoorwaardelijke TBR wegens poging verkrachting van een vrouw. In het dossier is te lezen dat de verkrachting niet heeft plaatsgevonden omdat de vrouw begon te gillen. Een rapport van het Rijksasiel voor Psychopathen te Avereest uit 1960 is bijgesloten. Hierin staat : "Verdachte is

oligophreen en dient verminderd toerekeningsvatbaar te worden geacht gelet op zijn zwakbegaafdheid.” Er wordt TBR geadviseerd om recidive te voorkomen. Er zijn geen bijzonderheden ten aanzien van acties van de reclassering. Uit het dossier is op te maken dat de reclassering met name veel praktische zaken regelt zoals instanties aanschrijven. Er is verder geen informatie over het einde van het toezicht.

18. Boom (BHIC inventarisnummer 1323)

De heer Boom wordt in 1962 veroordeeld tot drie jaar toezicht en psychotherapie wegens ontucht van een minderjarige jongen. Er is in deze zaak een pro Justitia-rapport opgesteld. De pro Justitia-rapporteur schrijft dat de heer Boom “seksueel zeer erg gepreoccupeerd is wat kan leiden tot agressieve handelingen”. Hij wordt toerekenbaar geacht en de rapporteur adviseert een toezicht in combinatie met psychotherapie. Alhoewel is op te maken uit de manier waardoor reclasseringsambtenaren en de pro Justitia-rapporteurs over homoseksualiteit schrijven dat homoseksualiteit in de jaren vijftig/begin jaren zestig nog als een probleem of afwijking wordt gezien, kan men ook opmaken dat de reclasseringsambtenaar een vrij liberale opvatting heeft over Boom’s streven om zich als homoseksueel geaccepteerd te voelen. De reclasseringsambtenaar: “het is te loven dat hij zijn toekomstige werkgever volledig op de hoogte wil stellen van zijn problematiek omdat hij zich als zodanig geaccepteerd wilde voelen.” Aan de andere kant blijkt dat de heer Boom nog tegen veel moeilijkheden aanloopt. Bijvoorbeeld dat de reclassering zegt dat hij alleen in de verpleging kan gaan werken indien hij een psychotherapeutische behandeling zal ondergaan.

Bibliografie

Archiefmateriaal:

Brabants Historisch Informatie Centrum, Reclasseringsarchief, inventarisnummer 1323
(9 dossiers)

BHIC, Reclasseringsarchief, inventarisnummer 1324 (7 dossiers)

BHIC, Reclasseringsarchief, inventarisnummer 1309 (2 dossiers)

Primaire bronnen:

Arendsen Hein, G.W., 'zonder titel', *Maandblad voor berechting en reclassering* 36 (1957) 225-228.

Goudsmit, Walter, 'Het forensisch psychiatrisch rapport', *Maandblad voor berechting en reclassering* 43 (1964) 138-139.

Haaren, van, 'zonder titel', *Maandblad voor berechting en reclassering* 40 (1961c) 226-227.

Kempe, G., 'Sociale aspecten van homofilie', *Maandblad voor berechting en reclassering* 43 (1964) 125-131

Moltzer, J.A., 'zonder titel', *Maandblad voor berechting en reclassering* (1954) 316.

Overbeek, W.H., 'Integratie van het voorlichtingsrapport en het psychiatrisch rapport' *Maandblad voor berechting en reclassering* 35 (1956) 225-239.

Secundaire literatuur:

Bemmelen, Jacob Maarten van e.a., *Straffen en Helpen. Opstellen over berechting en reclassering* (Antwerpen 1954).

Bemmelen, Jacob Maarten van, *Van Zedelijke Verbetering tot Reclasseering, geschiedenis van het Nederlands Genootschap tot Zedelijke verbetering der Gevangenen 1823-1923* ('s-Gravenhage 1923).

Bleys, Rudi, 'Seks, gender en *Paradigmenwissel?* Over wetenschap, samenleving en politiek', *Tijdschrift voor Seksuologie* 35 (2011) 125-136.

Bolhuis, P. en Meereboer, T., *Macht en vrijheid bij Arendt en Foucault* (Groningen 1995).

Bos, J. David, 'Een typisch menselijk verschijnsel': Homoseksualiteit herzien 1948-1963', *Tijdschrift voor Psychologie en Maatschappij* 68 (1994) 18, 192-209.

Drenth A. van en de Haan, Francisca, *The rise of caring power* (Amsterdam 1999).

Goudsmit, Walter, *Psychiatrie en reclassering* (Meppel 1967).

Gieryn, F. Thomas, 'Boundary work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists', *American Sociological Review* 48 (1983) 6, 781-795.

Heinrich, J.P., *Particuliere reclassering en overheid sinds 1823* (Groningen 1996).

Hekma, Gert, 'The Netherlands: Depoliticization of Homosexuality and Homosexualization of Politics' in: M. Tremblay, D. Paternotte, C. Johnson (red.), *The Lesbian and Gay Movement and the State* (Burlington 2011) 103-115.

Hekma, Gert, *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland* (Den Haag 1987).

Herpen, Michiel van, *De ontoerekeningsvatbaren van Medemblik*, (Bachelorscriptie geschiedenis, Utrecht 2011).

Jong, M. de, Baan. P. e.a., *Straffen en helpen. opstellen over berechting en reclassering* (Amsterdam/Antwerpen 1954).

Keuzenkamp, S., *Steeds gewoner, nooit gewoon, acceptatie van homoseksualiteit in Nederland* (Den Haag 2010).

Koenders, Pieter, *Tussen christelijk réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid met de nadruk op repressie van homoseksualiteit* (Amsterdam 1996).

Koenraadt, Frans, e.a., *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensische psychiatrie en psychologie* (Gouda 1991).

Koenraadt, Frans en Weijers, Ido, 'Een eeuw forensische psychiatrie en psychologie in Nederland, in: F. Koenraadt, C. Kelk en J. Vijselaar (red.), *Tussen behandeling en straf. Rechtsbescherming en veiligheid in de twintigste eeuw* (Deventer 2007) 1-74.

Meer, Theo, van der, *Jonkheer mr. Jacob Anton Schorer, een biografie van seksualiteit 1866-1957* (Amsterdam 2007).

Oosterhuis, Harry, 'Sexual Modernity in the works of Richard von Kraft-Ebbing and Albert Moll', *Medical History* vol. 56 (2012) 133-155.

Oosterhuis, Harry, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. een sociale geschiedenis 1900-1970* (Amsterdam 1992).

Oosterhuis, Harry, Slijkhuis, Jessica, *Verzichte zenuwen en zeden. De opkomst van de psychiatrie in Nederland (1870-1920)* (Rotterdam 2012).

Oosterhuis, Harry, e.a., *Verward van geest en ander ongerief. Psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg in Nederland (1870-2005)* (Houten 2008).

Rolies, Jan, 'Michel Foucault en de seksuologie', *Tijdschrift voor Seksuologie* 8 (1984) 20-34.

Ruberg, W, 'Travelling knowledge and Forensic Medicine: Infanticide, Body and Mind in the Netherlands, 1811-1911', *Medical History* 57 (2013) 361-362.

Sullivan, Nikki, *A Critical Introduction to Queer theory* (Edinburgh 2003).

Schreuder, W.H. e.a., *Het Wetboek van Strafvordering* (Leiden 1951).

Thorp, John, 'The Social Construction of Homosexuality', *Phoenix* 46 (1992) 1, 54-61.

Tijsseling, Anna, *Schuldige seks. Homoseksuele zedendelicten rondom de Duitse bezettingstijd* (Leiden 2009).

Vandendriessche, Joris, Evert Peeters, Wils Kaat, 'Introduction: Performing Expertise', in: idem (eds.), *Scientists' Expertise as Performance. Between State and Society, 1860-1960* (Londen 2015) 1-13.

Vijselaar, Joost, *Therapeutische castratie en andere psychiatrische behandelingen van zedendelinquenten 1920-1970* (Den Haag 2015).

Weeks, Jeffrey, *Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800* (New York 1989).

Wetzell, F.R., *Inventing the criminal. A history of German criminology, 1880-1945* (Chapel Hill en Londen 2000).

Krantenartikelen

Auteur onbekend, 'Hoge Raad doet uitspraak over Robert M.' *De Volkskrant*, 15 september 2014.

Auteur onbekend, 'Homoseksualiteit: verrassend objectieve publicatie uit Rooms-Katholieke kring', *Het Vrije Volk*, 3 juni 1961.